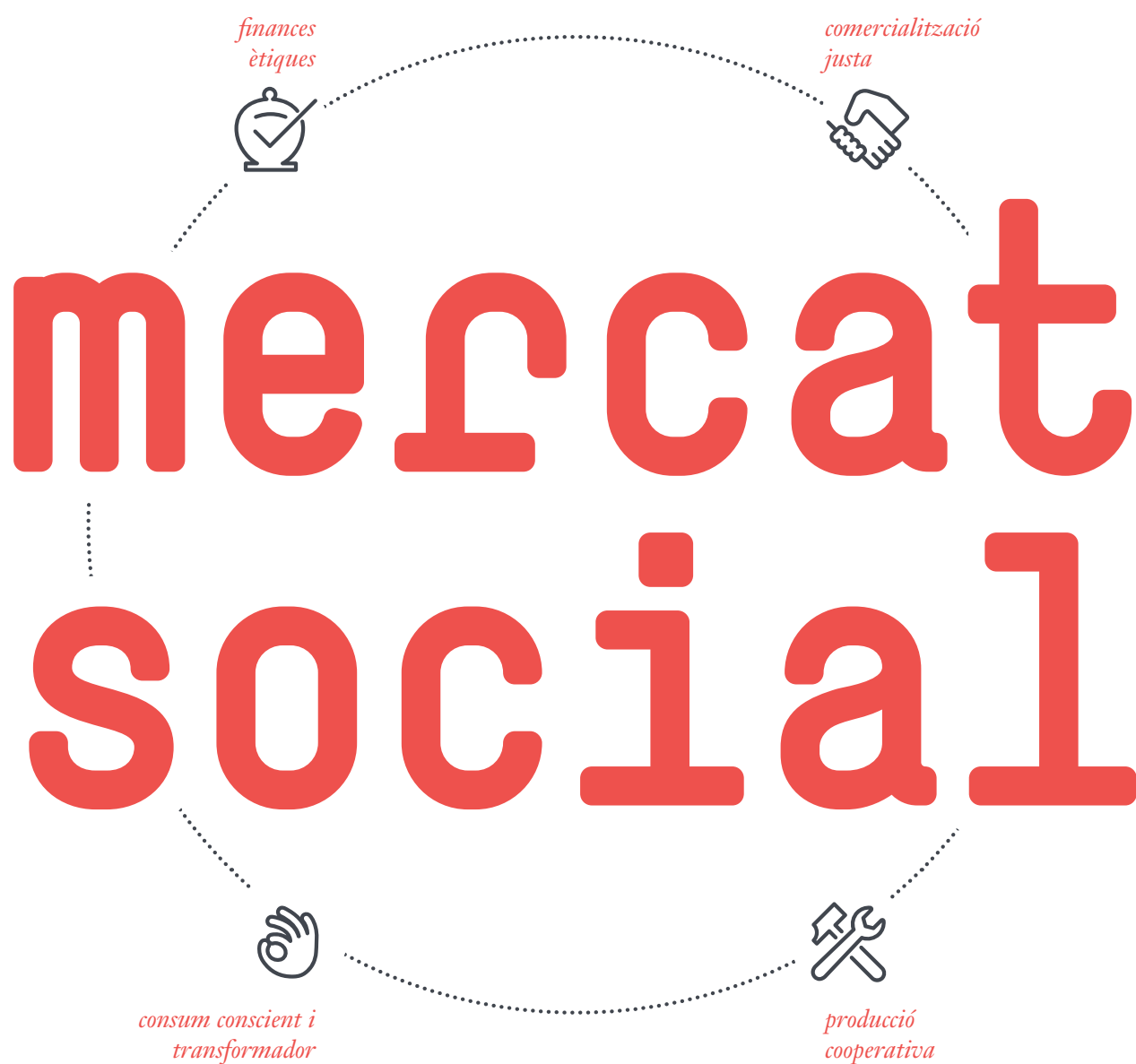


2014



XARXA D'ECONOMIA SOLIDÀRIA

Barcelona, octubre de 2015



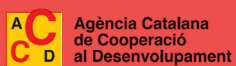
COORDINACIÓ I REDACCIÓ: Ruben Suriñach

CONSELL DE REDACCIÓ: Amanda Ortega, Anna Fernández, Aure Adell, Josep Esquerrà, Nines Alquézar i M.^a Carmen Olaya.

HAN COL·LABORAT: Álvaro Porro, Amaia Naveda, Ana Lamarca, Daniela Osorio, Fernando Sabín, Susana Ortega, i totes les entitats que van fer el Balanç Social i estaven al mapa Pam a Pam per l'exercici 2014.

CORRECCIÓ, DISSENY I MAQUETACIÓ: L'Apòstrof SCCL.

AMB EL SUPORT DE:



Índex de continguts

Pròleg	4
Resum executiu	7
1. Introducció	11
2. L'economia social i solidària i la construcció de mercat social	12
3. Aproximacions quantitatives al mercat social	32
4. Com són les organitzacions del mercat social?	41
5. Conclusions	76
6. Referències	79

Mercat social: economies per a l'emancipació

«Crear mercats socials en el si de la societat capitalista podria representar per al postcapitalisme el que van suposar les repúbliques urbanes durant l'edat mitjana per al naixement del capitalisme.»

Jordi Garcia Jané

Joan Peiró i Belis –vidrier, llibertari, cooperativista i ministre de la Segona República– es preguntava sobre l'economia que naixeria a la llum de la revolució de juliol de 1936: «Quines formes de col·lectivització revestirà aquest cicle revolucionari? Serà la cooperativa, superada amb les noves modalitats socialitzants? [...] Si no és la cooperativa, què serà?» En aquell debat, vivíssim i apassionat, sobre què havia de protagonitzar l'aleshores anomenada *nova economia* –cooperatives? socialitzacions? col·lectivitzacions?–, semblava que la inventiva del proletariat català era tan intensa com la força que disposava per fer-la realitat.

Avui, salvant les distàncies, i des d'una humilitat justificada per la relativa potència dels agents socials que aposten per superar el capitalisme, és necessari igualment preguntar-se sobre l'articulació econòmica que acompanyarà l'actual cicle de canvi polític. Doncs, si no volem construir un *nou país* sobre les bases de la *vella economia* capitalista, haurem d'obrir el debat entorn les dimensions materials del procés constituent. Quina és, aleshores, l'economia que ha d'articular la república catalana del segle XXI?

Efervescència socioeconòmica

Avui no estem –encara– a les portes d'una revolució, però són temps d'una efervescència política que a la vegada és socioeconòmica. El llarg cicle d'ajust que vivim ha motivat successives onades de mobilitzacions i, a la vegada, ha sacsejat el camp econòmic i social. Avui, com subratllen els amics i amigues de COOP57, «milers de dones i homes estan (re)construint els vincles econòmics, polítics i socials sobre noves bases».

Amb 20 anys d'activitat quotidiana com a talaia, des la cooperativa de serveis financers ètics i solidaris dedueixen que les alternatives socioeconòmiques cobraran força en els pròxims temps. «Salts qualitius i quantitius que canviaran», afirmen, «la fisonomia dels nostres territoris». Es refereixen a projectes de desenvolupament local en clau d'economia solidària, iniciatives de recuperació ciutadana de serveis bàsics, formes de gestió comunitària d'equipaments públics, cooperatives d'habitatges de propietat col·lectiva i compartida, projectes de sobirania energètica i alimentària o de desenvolupament rural en clau agroecològica.

Efectivament, doncs, són temps d'efervescència per a l'economia social i solidària. L'ascens de les finances ètiques –formades per COOP57 i altres entitats com FIARE o OikoCrèdit– sembla «imparable», segons els diagnòstics del Baròmetre de les Finances Ètiques. El sector, amb gegants híbrids com Triodos Bank, actualment compta amb 187.383 clientes a l'Estat espanyol i disposa d'un estalvi de 1.500 milions d'euros.

Per la seva banda, iniciatives socioempresarials com les cooperatives, a mitjan 2015 ocupaven a un 4,2 % més de treballadores que el mateix període de l'any anterior, i també arriben a més gent. Segons l'estudi d'Il·labso per a la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya, més d'un terç dels actuals consumidors de productes i serveis cooperatius s'hi han afegit en els darrers cinc anys, coincidint amb la vigent crisi econòmica i social. En aquest sentit,

iniciatives com SomEnergia, la cooperativa de consum d'energies renovables que compta amb prop de 22.000 associades, està esdevenint tot un referent per pensar *l'escalabilitat sostenible i democràtica* del cooperativisme, essent ja replicada per propostes com SomConnexió en el camp de la telefonia i internet.

Arreu de les comarques, neixen també experiències sovint poc formalitzades que igualment contribueixen a la resolució col·lectiva i solidària de les necessitats socials. En àmbits com l'agroecologia, els horts comunitaris, el microfinançament, els fons de crèdit col·lectiu, els mercats i xarxes d'intercanvi, les monedes socials, les tecnologies socialment útils, els espais autogestionats o en els béns culturals i digitals, estan naixent i consolidant-se una multiplicitat d'iniciatives que actuen en tots els trams del cicle econòmic. Producció, intercanvi, gestió, distribució d'excedent, moneda, consum i finançament de béns i serveis; organitzades a partir de relacions de solidaritat i cooperació, de reciprocitat i autogestió, i sense desvincular —oposició pràctica a la desraó neoliberal— l'activitat econòmica de la defensa dels béns comuns naturals i culturals, la transformació igualitària de l'economia, la sostenibilitat de la vida del conjunt de la població.

A més, una sèrie de vectors fronterers amb l'economia social i solidària, com són l'economia de les cures i l'economia col·laborativa, poden eixamplar la **resolució equitativa, vivible i viable de les necessitats**. Si en els creixents nodes de suport mutu i de cura a les persones, s'hi intensifiquen les interaccions entre l'economia feminista i l'economia solidària, poden devenir una **nova economia cooperativa de les cures**. I si acompanyem les experiències d'habitatge, comunicació i transport col·laboratiu cap a la cultura econòmica del cooperativisme (propietat col·lectiva dels mitjans de producció, distribució, consum o finançament; formes de gestió i presa de decisions democràtiques; responsabilitat social i mediambiental, redistribució d'excedents...), podrem defensar-les de la captura mercantilista de les multinacionals del **capitalisme col·laboratiu** (Airbnb, Uber, etc.), fent d'allò col·laboratiu —tan en boga, tan confús— un «recurs per al bé comú, que es comparteixi com una propietat de la comunitat i es mantingui accessible com un bé públic», que diria Yochai Benkler.

Eines per a l'articulació i la incidència sociopolítica

Tal com escrivia el company Ruben Suriñach al Balanç Social de la XES del 2014, l'economia social i solidària no viuria l'actual efervescència de no ser pel bagatge històric del cooperativisme a casa nostra, pels recents moviments socials, per l'eclosió de les tecnologies de la informació, o per la crisi econòmica i política de la darrera dècada. En qualsevol cas, com bé s'apuntava seguidament, avui «la creativitat col·lectiva transformadora està desfermada, i el que és important ara és dotar-la d'eines, d'estructures i referents per tal que pugui tenir l'abast més ampli possible».

Aquest és un dels objectius que orienten el present Informe del mercat social català, coordinat pel mateix Suriñach, un treball «trençagels» que neix per dibuixar l'abast concret del mercat social a Catalunya, entès com a «plasmació pràctica d'un circuit econòmic i de satisfacció de necessitats basat en els principis de l'economia social i solidària».

Cal dir que el concepte de mercat social, que encunyà Jordi Garcia Jané l'any 2002, és un dels principals horitzons estratègics de l'economia social i solidària, un horitzó construït amb la pràctica quotidiana de la intercooperació.

Intercooperar, tal com escriu el mateix Garcia Jané, significa en primer lloc «una cosa tan bàsica com comprar-se mútuament», això és, procurar escollir com a proveïdors, tant com

sigui possible, una empresa de l'economia solidària. El segon esglaó, per a Garcia Jané, «consisteix a crear nous projectes socioeconòmics en la producció, la comercialització i el crèdit compartint excedents i recursos mitjançant cooperatives de segon grau, grups cooperatius i altres estructures, formals o informals, d'intercooperació». Finalment, quan la majoria dels actes econòmics de l'ESS acaben fent-se en el seu si, aleshores «hem pujat un esglaó més en la intercooperació i estarem construint ja un mercat social».

Construïm mercat social des de les pràctiques socioeconòmiques de la intercooperació, però també –com relata Suriñach a l'Informe– amb eines per a l'articulació i la incidència sociopolítica.

Des de la Xarxa d'Economia Solidària, per exemple, construïm mercat social quan impulsem el Balanç Social com a sistema d'acreditació o certificació pròpia. Quan celebrem la Fira d'Economia Solidària de Catalunya –enguany, 2015, IV edició!–; quan obrim les trobades d'intercooperació; quan cartografiem les iniciatives arreu del territori amb el Pam a Pam; quan impulsem la intercooperació sectorial (de la restauració a la gestió comunitària, de l'arquitectura a la moneda social, de les finances a les TIC); quan impulsem l'articulació territorial a l'Empordà, a Terrassa, a Lleida, al Barcelonès Nord, al Bages o als barris de Barcelona.

Creem mercat social quan impulsem el creixement i arrelament de l'economia solidària en tant que pràctiques socioeconòmiques viables, vivibles i equitatives; quan n'organitzem el desenvolupament com a moviment socioeconòmic autònom, feminista i postcapitalista. I, finalment, també quan creem les condicions per a l'ampliació del mercat social al fer incidència en les institucions polítiques, i elaborem les Mesures per a la democràcia econòmica municipal o la Proposta d'una Llei d'economia solidària per al Parlament de Catalunya.

El mercat social, doncs, és una esfera important pel projecte emancipatori de l'economia social i solidària. No creem cooperatives o altres iniciatives socioeconòmiques per posar-les a competir entre elles i al mercat capitalista, sinó per enxarxar-les socialment, per integrar-les econòmicament, per fer múscul i transformar les regles del joc.

Juntament amb els moviments socials i les xarxes comunitàries, i amb les administracions que apostin per un canvi del model econòmic, entre totes forgem la diversitat, pluralitat i riquesa del mercat social i l'economia social i solidària. Aquestes seran –com es preguntava Joan Peiró, fa tants anys– les formes de la col·lectivització del segle XXI: unes economies transformadores i per a l'emancipació.

Ivan Miró i Acedo

Sociòleg, soci de La Ciutat Invisible i membre de la XES

1. Introducció

Aquest document és el primer esforç investigador a Catalunya amb la intenció de sistematitzar la situació d'això que definim com a mercat social (MS) català i, per tant, té un caràcter experimental i pioner que, només per això, creiem que té un valor considerable. A més, tenim la intenció que aquesta feina es pugui fer any rere any, de manera que permeti un treball continuat en quatre grans àmbits: (i) consolidació d'una metodologia de recollida i sistematització de dades, (ii) generació d'un espai de debat en relació amb el concepte i la pràctica de MS i l'economia social i solidària (ESS), (iii) recopilació i manteniment d'una comptabilitat agregada del sector; i (iv) generació d'una eina per donar visibilitat a l'ESS, especialment al component territorial i sectorial.

2. L'economia social i solidària i la construcció de mercat social

Malgrat que l'ESS és un concepte i una pràctica en construcció, trobem un cert consens en definir-la d'acord amb tres dimensions complementàries: (i) la dimensió teòrica com a paradigma alternatiu sobre l'economia i que parteix de la crítica al capitalisme, (ii) la dimensió de proposta política de transformació social i, per tant, de moviment social emancipador; i (iii) una tercera dimensió més enfocada a definir un tipus específic de pràctiques organitzatives i empresarials per satisfer necessitats que busca funcionar amb lògiques diferents a les de les empreses mercantils tradicionals.

En l'afany de fer que l'ESS sigui una alternativa generalitzable, en l'àmbit català i peninsular trobem en el concepte de MS el principal marc de referència des del qual enfocar les estratègies de reforç i expansió de l'ESS. El MS és la plasmació pràctica d'un **circuit econòmic i de satisfacció de necessitats basat en els principis de l'ESS**. La construcció de MS es basa en la creació de cercles virtuoses d'ESS des de la potenciació endògena dels intercanvis i fluxos econòmics entre empreses (diagrama 1, pàgina 13).

Per fer-ho existeixen diferents eines i processos que faciliten i fomenten l'augment dels intercanvis. Als diferents territoris de l'Estat trobem processos d'articulació, com per exemple el Mercado Social de Madrid, el Mercado Social Aragón, el Mercatu Soziala Euskal Herria, la Asociación de Redes de Mercado Social i els Mercaos Sociales del Sur.

A Catalunya, i en el marc de la XES trobem una combinació d'eines i processos. Les principals són aquestes:

- El **Balanç Social**, com a sistema de certificació: eina amb 52 indicadors que avalua el comportament de les organitzacions i potencia els processos de millora; a l'última edició l'han fet 72 organitzacions.
- El **Pam a Pam**, com a mapa-aparador en línia de l'ESS catalana, i com a eina per a l'articulació territorial, actualment amb més de 245 punts.
- La **Fira d'Economia Solidària de Catalunya**, com a màxima expressió del MS català, amb més de 180 expositors a la quarta edició.
- Les **trobades d'intercooperació**, com a espais de connexió i intercanvi entre organitzacions.

Els principals processos que es desenvolupen al si de la XES són:

- Les dinàmiques d'**intercooperació sectorial**, on es compten almenys sis xarxes sectorials en funcionament: restauració cooperativa, tecnologies de la informació i la comunicació, arquitectura i serveis ambientals, monedes socials, periodisme, i finances ètiques.
- Les dinàmiques d'**articulació local o territorial**, on es compten almenys cinc xarxes locals en funcionament: XES Empordà, XES Terrassa, XES Bages, XES Terres de Lleida i XES Barcelonès Nord.

3. Aproximacions quantitatives al mercat social

Existeix una mancança important quant al desplegament i visibilització del MS a Catalunya: no hi ha un registre o eina única per sistematitzar-ne l'estat. Trobem diferents registres que ens serveixen per fer aproximacions quantitatives (Taula 3, pàgina 33), però cal homogeneïtzar-ne les metodologies. Les dues principals eines de recollida i sistematització d'informació que tenim com a XES són el Balanç Social i el qüestionari del Pam a Pam, i també destaca la feina de la comissió social de la Coop57.

En aquest informe, fem una primera aproximació quantitativa a l'abast del MS a través de les organitzacions associades a la XES i les magnituds recollides amb el balanç social. Així, a partir de les dades de Balanç Social estimem que les 159 organitzacions associades a la XES impliquen unes 133.000 persones, donen feina a 3.400 i generen uns 123 milions d'euros d'ingressos. Durant l'última campanya (corresponent a l'exercici 2014) 72 han fet el balanç, i durant el mateix període (2014) el Pam a Pam tenia enregistrades 118 iniciatives. A les gràfiques 4 i 8 (pàgines 35 i 39) es desglossa la composició per formes jurídiques tant pel balanç social com pel Pam a Pam: les cooperatives de diferents tipus i les associacions predominen clarament. A la gràfica 5 (pàgina 36) es mostra la distribució de les organitzacions que van han fet bs per sectors d'activitat: són majoritàriament empreses de serveis. És d'acord amb aquestes dades que intentem respondre a la pregunta de com són les organitzacions del MS.

4. Com són les organitzacions del mercat social

En aquest apartat fem una síntesi dels principals indicadors obtinguts tant de les organitzacions que han fet el Balanç Social com de les que són presents al Pam a Pam durant el 2014. Aquests en són els resultats més destacables:

- Quan parlem de **democràcia**, destaquen els índex de mobilització de la base laboral de les cooperatives de treball que han fet el balanç; fins al 45 % de les persones treballadores participen en la presa de decisions estratègiques. També els resultats del Pam a Pam corroboren la implicació amb la transparència i la participació.
- Hi ha diferents capes de compromís quant a **qüestions de gènere**. La primera té a veure amb qüestions de paritat: les entitats, tant als espais de presa de decisions com a la base social gaudeixen d'una paritat pràcticament total (Taula 11, pàgina 48). La segona té a veure amb la relació entre gènere i formes d'autoritat i d'exercici del poder (la introducció dels **afectes, cures, emocions** a les formes de presa de decisió i d'organització col·lectiva), pràctiques molt menys esteses.

-
- Quant a **igualtat salarial**, les diferències mitjanes són de l'ordre d'1 a 2 (Gràfica 12, pàgina 50), lluny del màxim d'1 a 5 establert a la proposta de llei d'ESS elaborada per la XES.
 - Les pràctiques de cura amb el **medi ambient** més esteses són la recollida selectiva i l'ús de paper reciclat, mentre que les menys habituals són la compra de productes d'oficina i d'higiene amb certificació ecològica i l'estalvi i l'eficiència energètica.
 - Les organitzacions defineixen el seu **compromís social** de maneres diferents: vinculació amb el teixit social i activista local, pertinença a xarxes i federacions transversals de caràcter sociopolític, foment de la inclusió social i donació d'excedents de l'activitat empresarial a projectes socials.
 - Quant al compromís amb **la construcció de MS**, tenim dos blocs. El primer té a veure amb la participació a **finances ètiques**: el 13 % dels dipòsits i el 50 % dels préstecs rebuts provenen d'aquest àmbit (Taula 17, pàgina 63). El segon es relaciona amb les compres dins de l'ESS, l'11 % provenen d'empreses proveïdores en aquest circuit. De Pam a Pam destaca també l'alt compromís de les entitats amb la compra en **circuits de proximitat, així com també de comerç just**.
 - Quant a **qualitat laboral**, s'han rebut qüestionaris de 726 persones treballadores (el 66% de la mostra). Aquest qüestionari contestats de manera anònima mostren que el més valorat per a les persones treballadores és el suport mutu, la satisfacció per pertànyer a les respectives organitzacions, els bons equips humans, i l'autonomia i la flexibilitat per organitzar-se la feina. Allò menys valorat són les condicions econòmiques i materials que emmarquen el treball. (Gràfiques 18, 19 i 20, pàgines 69 i 70).

5. Conclusions i reflexions per avançar

Convé no confondre **economia** amb **mercat**, o, per analogia ESS amb MS: aquest últim és l'estratègia de desplegament de l'ESS des de l'àmbit de l'economia monetitzada, treball remunerat i el consum monetari; estratègia necessàriament complementària i interrelacionada amb les desplegades des dels altres àmbits de la cadena de sosteniment de necessitats, especialment des de les **xarxes comunitàries i de cura**, i des del **sector públic**.

Cal destacar la importància de la intercooperació territorial, ja que permet a les diferents xarxes d'ESS anar-se pol·linitzant mútuament. És necessari, doncs, seguir compartint eines i processos, èxits i fracassos, des dels diferents territoris per fer més sòlids els recorreguts.

Pel que fa a la sistematització i registre del MS, cal homogeneïtzar metodologies per tal d'anar generant una base estadística que ens permeti saber el seu abast i marcar-nos així fites d'expansió. En aquest sentit, existeix la necessitat d'incorporar organitzacions agrícoles i industrials de tot el territori català i trencar la **barrera d'empreses de serveis barcelonines** que defineix actualment el perfil majoritari d'organitzacions de l'ESS.

Del comportament de les organitzacions destacaríem aquestes reflexions:

- En relació amb temes de gènere i formes d'autoritat i d'exercici del poder, convé anar fent passes perquè s'introdueixin explícitament els valors femenins (**afectes, cures, emocions**) a les formes de presa de decisió i d'organització col·lectiva.

-
- Convé també anar estenent la utilització de **finances ètiques i de proveïdors de l'ESS** perquè els recursos de les organitzacions d'ESS vagin recirculant cada vegada més pel circuit propi.
 - Quant a qualitat laboral convé no caure en la "cronificació" de les males condicions laborals degut a l'ànim activista o militant de les nostres organitzacions.
 - Si el Mercat Social ha d'estendre's, les organitzacions que el conformen han de poder oferir uns productes i serveis el consum dels quals no es mantingui només per la militància de qui els compra.

El **Balanç Social** juga un paper clau en el camí de millora contínua, ja que permet fer una foto fixa any rere any, així com establir compromisos de millora.

També destaca el paper que juguen les **xarxes territorials i sectorials** a l'hora d'aglutinar massa crítica i fer augmentar la densitat d'intercanvis dins de l'ESS. Més densitat permet fer viables nous projectes productius i organitzatius, així com **augmentar l'escala** dels existents.

Finalment, cal remarcar el paper clau que poden jugar tant els moviments socials com l'administració pública a l'hora de permetre fer salts qualitius i quantitius importants en la construcció i extensió del MS. Si les peces es conjuguen de manera adient, l'ESS pot generar pols de dinamisme i **innovació** econòmica capaços de generar ocupació de qualitat alhora que es dibuixen **horitzons socials postcapitalistes**.

1. Introducció

Aquest document és el primer esforç investigador a Catalunya que té la intenció de sistematitzar la situació del que definim com a mercat social (MS) català i, per tant, té un caràcter experimental i pioner que creiem que el dota d'un valor considerable. A més, tenim la intenció que aquesta feina es pugui fer any rere any, de manera que permeti un treball continuat en quatre grans àmbits:

- Consolidació d'una metodologia de recollida i sistematització de dades.
- Generació d'un espai de debat en relació amb els temes rellevants al voltant del concepte i la pràctica de MS i l'economia social i solidària (ESS).
- Recopilació i manteniment d'una comptabilitat agregada del sector de l'ESS.
- Generació d'una eina per donar visibilitat a l'ESS, especialment del seu component territorial (estat de les xarxes locals) i sectorial (estat de les xarxes sectorials), així com dels impactes socials i ambientals positius de l'ESS en contraposició a l'economia convencional (pels diferents criteris d'avaluació en què es basa el Balanç Social i el Pam a Pam).

Com hem dit més amunt, aquest informe és un dels primers intents de definir l'abast i estat del MS català. Per poder fer una feina exhaustiva i acurada, tant en la definició dels termes com en l'exploració quantitativa i qualitativa de les dades que tenim, caldria sens dubte poder comptar amb més recursos dels que disposem. Així doncs, ja avisem per endavant que les informacions que trobareu a l'informe seran incompletes i, en alguns casos, basades en intuïcions de l'equip de treball que ens hem aventurat a fer aquesta feina.

Malgrat les possibles limitacions, creiem que el caràcter de «trencaglaç» de la feina que hem fet ja la fa valuosa, i que esperem anar depurant i millorant els processos de recollida i anàlisi de dades perquè les d'aquest informe vagin dibuixant cada vegada una imatge més precisa de l'abast del MS i, per extensió, l'ESS catalana.

L'estructura de l'informe es basa en tres grans blocs. Al primer (punt 2) fem una aproximació conceptual al terme «mercat social», identificant els orígens de la idea i fent-ne una revisió crítica des de disciplines germanes de l'ESS com són l'economia feminista i l'economia ecològica. També en aquest punt fem un repàs de les principals estratègies de construcció del MS que hi ha actualment a l'Estat, i aprofundim en les eines i processos existents en el si de la Xarxa d'Economia Solidària (XES); explorem fenòmens recents com les xarxes territorials i sectorials, així com també les eines vigents: el Balanç Social, la Fira d'Economia Solidària de Catalunya (FESC), les trobades d'intercooperació i el Pam a Pam.

Al punt 3 fem un repàs de les metodologies que ens ajuden a sistematitzar l'estat i abast del MS català, i aprofundim en les dades de facturació, ocupació, persones implicades, sectors i formes jurídiques obtingudes a partir de la implementació del Balanç Social i del Pam a Pam.

Finalment, al punt 4 exposem els diferents indicadors agregats obtinguts durant l'exercici 2014 tant pel Balanç Social com pel Pam a Pam i en relació amb els diferents blocs de valoració: democràcia, igualtat, medi ambient, compromís social, qualitat laboral i qualitat professional.

2. L'economia social i solidària i la construcció de mercat social

L'ESS és un concepte i una pràctica en construcció, i és difícil trobar una definició comunament acceptada pels diferents moviments socials, agents institucionals i àmbits acadèmics que hi treballen o la practiquen. Tal com ens expliquen Juan Carlos Pérez de Mendiguren i Enekoitz Etxezarreta a *Los debates entorno a la Economía Social y Solidaria* (2015), sí que hi sembla haver un cert consens en la multidimensionalitat del concepte, que recolliria almenys tres dimensions complementàries: (i) la dimensió teòrica com a paradigma alternatiu sobre l'economia i que parteix de la crítica al capitalisme; (ii) la dimensió de proposta política de transformació social i, per tant, de moviment social emancipador; i (iii) una tercera dimensió més enfocada a definir un tipus específic de pràctiques organitzatives i empresarials per satisfer necessitats que busquen funcionar amb lògiques diferents a les de les empreses mercantils tradicionals. Per tant, l'ESS és (o busca ser) paradigma econòmic, moviment social i pràctiques econòmiques alternatives alhora.

En l'afany de fer que l'ESS sigui una alternativa generalitzable des de la qual cada vegada més persones puguin satisfer les seves necessitats, en l'àmbit català i peninsular trobem al concepte de MS el principal marc de referència des del qual enfocar les estratègies de reforç i expansió de l'ESS. Per entendre'ns, **el mercat social és la plasmació pràctica d'un circuit econòmic i de satisfacció de necessitats basat en els principis de l'economia social i solidària**. Així doncs, és al MS on es troben, es connecten, s'interrelacionen, intercooperen i s'articulen les pràctiques econòmiques basades en els valors de l'ESS. En els punts següents farem un recorregut des de la concepció teòrica del terme fins a la plasmació pràctica, especialment a Catalunya i en el marc de la XES.

2.1. *El concepte: què entenem per mercat social?*

Tal com expliquen Blanca Crespo i Fernando Sabin a *Los mercados sociales. La economía solidaria en acción transformadora* (2014), la primera vegada que es conceptualitza el terme MS a l'Estat és l'any 2002, quan Jordi Garcia, en un article titulat «Objectiu: mercat social» publicat a la revista *Nexe*, el conceptualitza com:

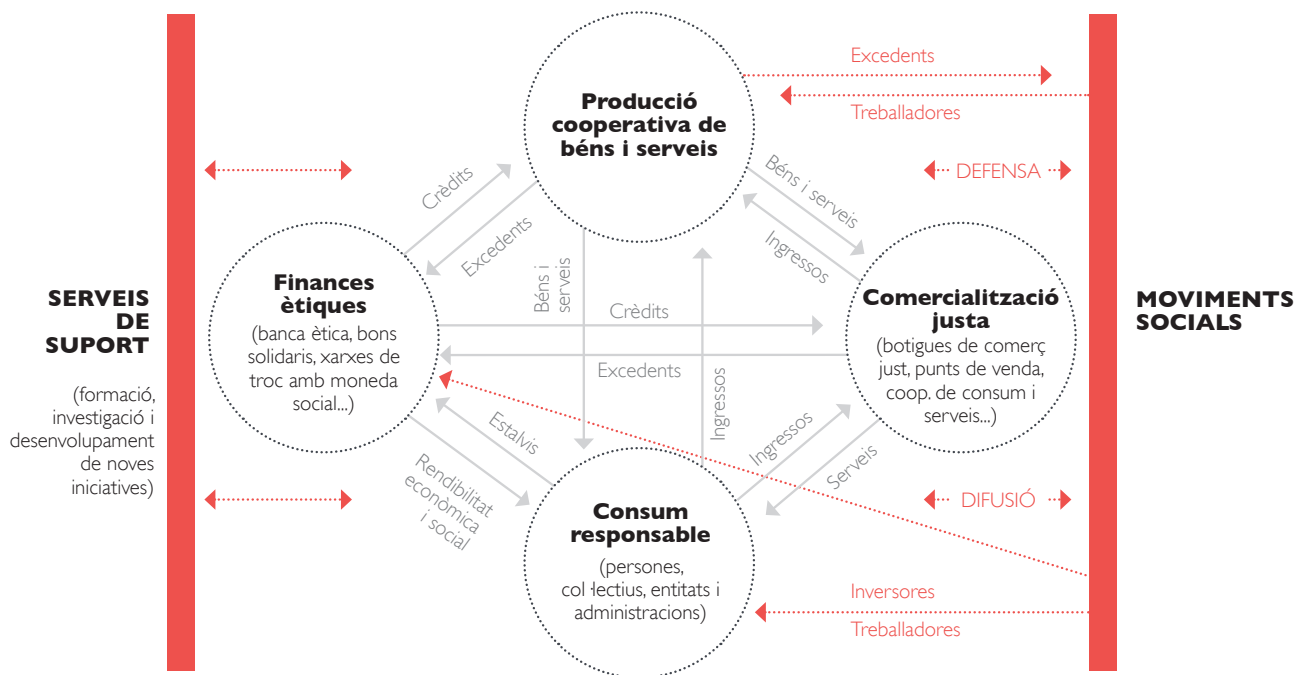
«... una xarxa de producció, distribució i consum de béns i serveis (els fluxos), que funciona amb criteris democràtics, ecològics i solidaris en un territori determinat, i que està constituïda tant per empreses socials com per consumidors individuals i col·lectius, com són ajuntaments, escoles, etc. (els nodes).»

La figura 1 il·lustra aquesta conceptualització, i dibuixa un circuit on les quatre esferes del cicle econòmic (producció, distribució, estalvi/inversió i consum) estan adjectivades des dels principis ètics de l'ESS. La construcció de MS es basa en la creació de cercles virtuoses d'ESS des de la **potenciació endògena dels intercanvis i fluxos econòmics entre empreses gestionades amb i per les persones treballadores, i les persones consumidores i estalviadores, i amb el suport, és clar, de les entitats de finançament per a fer fluir la inversió**.

En aquest procés trobem dos elements externs claus per a la difusió i defensa d'aquest MS: els serveis de suport associats a l'àmbit institucional i universitari (formació, recerca i desenvolupament...) i els papers de defensa i difusió dels moviments socials. Pel que fa als moviments socials, el seu paper a l'hora de generar massa crítica i un clima social favorable és clau, ja que és aquest el que canalitza noves persones consumidores conscienciades cap al MS, així com també el que genera bona receptivitat social per a intervencions institucionals favorables a

l'ESS¹. D'altra banda també és clau, per la seva capacitat de fer guanyar escala i solidesa a les pràctiques econòmiques d'ESS, el suport institucional dedicant recursos a la formació, l'emprenedoria i a la recerca, per generar pols d'innovació basats en l'ESS que reforcin els cercles virtuosos.

Figura 1.
Esquema de mercat social amb nodes i flux



Jordi Garcia

Així doncs, conceptualment el MS està força clarament definit, i creiem que és un marc nítid des del qual enfocar les estratègies pràctiques de construcció i extensió d'ESS.

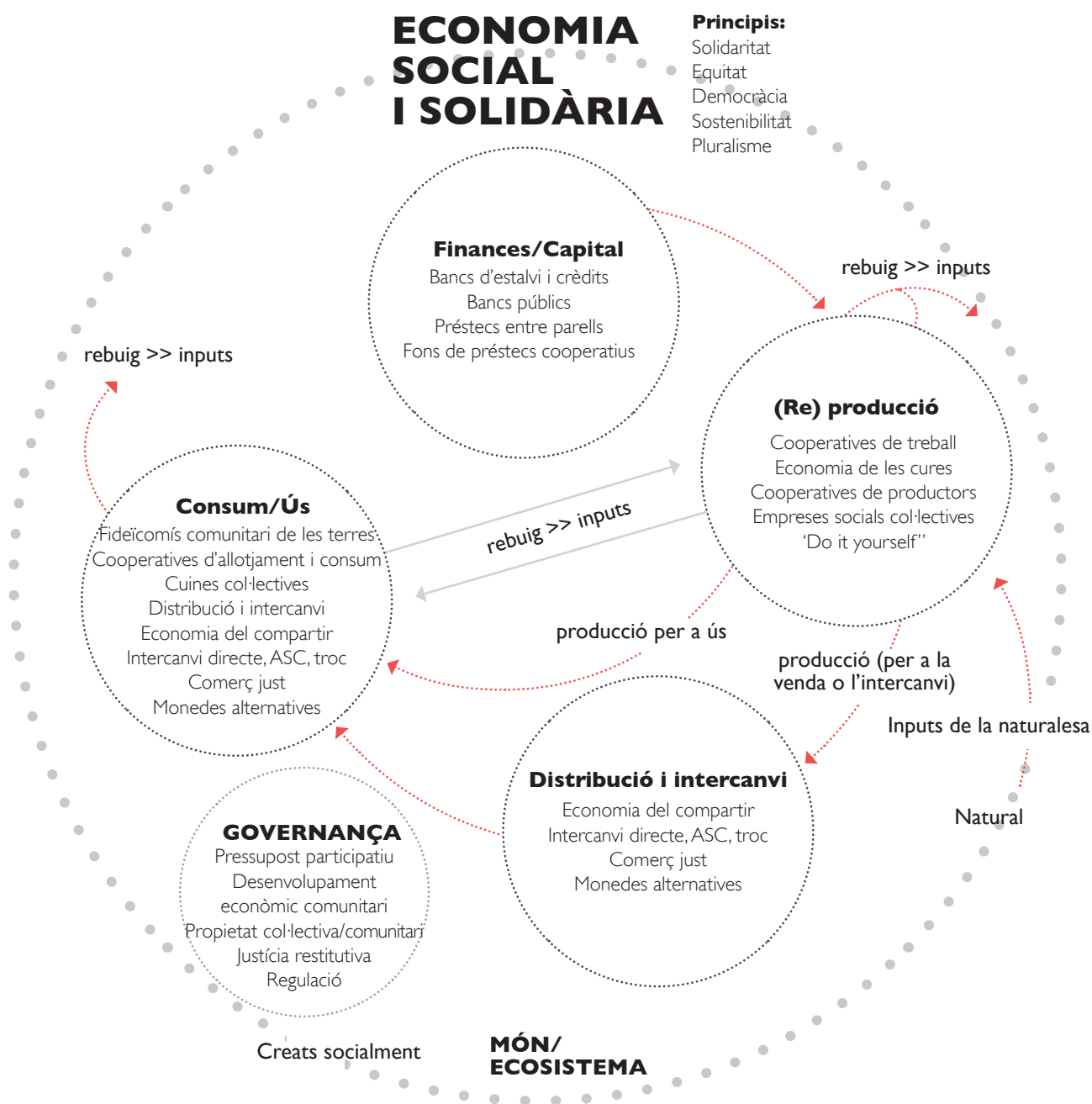
Des de dos corrents de pensament germans a l'ESS, l'economia ecològica i les economies feministes, es fan algunes aportacions crítiques a aquesta conceptualització; les recollim al requadre 1 i creiem són claus per tal de generar un marc que posi la sostenibilitat de la vida al centre. També RIPESS Internacional² ha reelaborat l'esquema del cycle econòmic (vegeu la figura 2) intentant incorporar tant els límits ecològics com el paper de l'economia de les cures en el cycle econòmic i de satisfacció de necessitats (RIPESS, 2015), tot i que no trenca amb l'esquema clàssic de circulació de la renda.

1 - Per aprofundir en aquesta relació entre la construcció d'alternatives econòmiques, la generació de massa crítica, el paper dels moviments socials i de les institucions públiques, recomanem llegir l'article d'Álvaro Porro titulat «El cambio tiene mucho "ing"» del blog Idearia de *Diagonal*: <https://www.diagonalperiodico.net/blogs/idearia/cambio-tiene-mucho-ing.html>

2 - RIPESS Internacional (Réseau Intercontinental de Promotion de l'Économie Sociale Solidaire) és la xarxa global d'economia social i solidària. Més informació:

Les revisions del concepte evidencien, doncs, que és un concepte en construcció i que convé anar polint per tal de plantejar marcs d'economia alternativa que no reproduïxin plantejaments del sistema dominant. No pretenem per ara arribar a conclusions ni aprofundir més en la dimensió teòrica del MS. És un debat obert, un concepte en construcció que s'alimenta de la mateixa pràctica, i les pràctiques són, precisament, el que volem mostrar en aquest informe; així que avancem.

Figura 2.
Esquema del cicle econòmic segons l'ESS



Font: U.S. Solidarity Economy Network / Centre for Popular Economics

Nota: La font d'aquesta imatge prové d'Estats Units, de manera que inclou exemples que poden ser més familiars en el context nord-americà.

REQUADRE I: les mirades de l'economia ecològica i les perspectives feministes al concepte de mercat social

Ruben Suriñach

Des de les perspectives feministes

Si ens parem a mirar el cicle econòmic descrit des de l'esquema de mercat social de la figura 1, veiem que l'economia se segueix circumscriuint a l'esquema de flux circular de la renda (amb alguns afegits interessants com són els moviments socials i els serveis de suport). Però en representar l'economia des d'aquest esquema s'invisibilitzen (de nou) el conjunt d'activitats no remunerades associades a la cura i el manteniment de l'àmbit domèstic i/o comunitari. Com ens diu Enric Tello a *L'anàlisi de les condicions de vida al món rural: una proposta metodològica* (2005), en relació amb l'esquema tradicional de flux de renda:

«En aquesta visió de l'economia, la ingent massa de treball domèstic i de cura a les persones, no remunerat i encara avui bàsicament femení, esdevé un enigma. (...) en fer invisible una part tan important del procés de reproducció econòmica, s'oculten moltes coses fonamentals: (...) les condicions de sostenibilitat del sistema econòmic en el seu conjunt, les seves tensions inherents, la manera com s'ajusten i, en definitiva, el lloc on es formulen i expressen les necessitats humanes.»

Així doncs, seria important que el concepte de MS incorporés o es redimensionés d'acord amb una visió més àmplia del sistema econòmic, i es passés a parlar de l'economia com el conjunt de relacions humanes (i amb l'entorn) que fan possible la sostenibilitat de la vida, ja que com diu Carrasco (2001), ens portaria a pensar en un ventall ampli de necessitats, visualitzant tots aquells treballs que col·laboren en la reproducció social, incloent-hi les xarxes afectives, de cooperació i participació en l'àmbit comunitari, així com la importància del medi ambient com un nexa més de la xarxa de dependència (Osorio Cabrera, M.D. (2014). *Economía solidaria e interdependencia: aportes desde perspectivas feministas*, 2014). Des d'aquesta visió, el mercat (remunerat i monetitzat) seria només una de les vies d'accés a la satisfacció de necessitats que ofereix l'economia. Una via fonamental i complementària amb les altres tres baules de la cadena de satisfacció de necessitats: les xarxes familiars i/o comunitàries, l'autoproducció i el sector públic. I el MS seria, doncs, l'estratègia a desenvolupar per part de l'ESS des de l'àmbit de l'economia monetitzada, treball remunerat i el consum monetari; estratègia necessàriament complementària i interrelacionada amb les estratègies desplegades des dels altres tres àmbits, especialment des de les xarxes comunitàries i des del sector públic.

A més, si parlem de sosteniment de necessitats, aquestes s'haurien d'incorporar a l'esquema, i d'aquesta manera es faria visible la càrrega política de l'economia: és des de l'àmbit polític, des del debat públic, d'on es defineixen les necessitats individuals i col·lectives, i és, per tant, des d'aquest àmbit que s'estableixen els marcs de funcionament o el terreny de joc disponible pels agents econòmics.

Des de l'economia ecològica

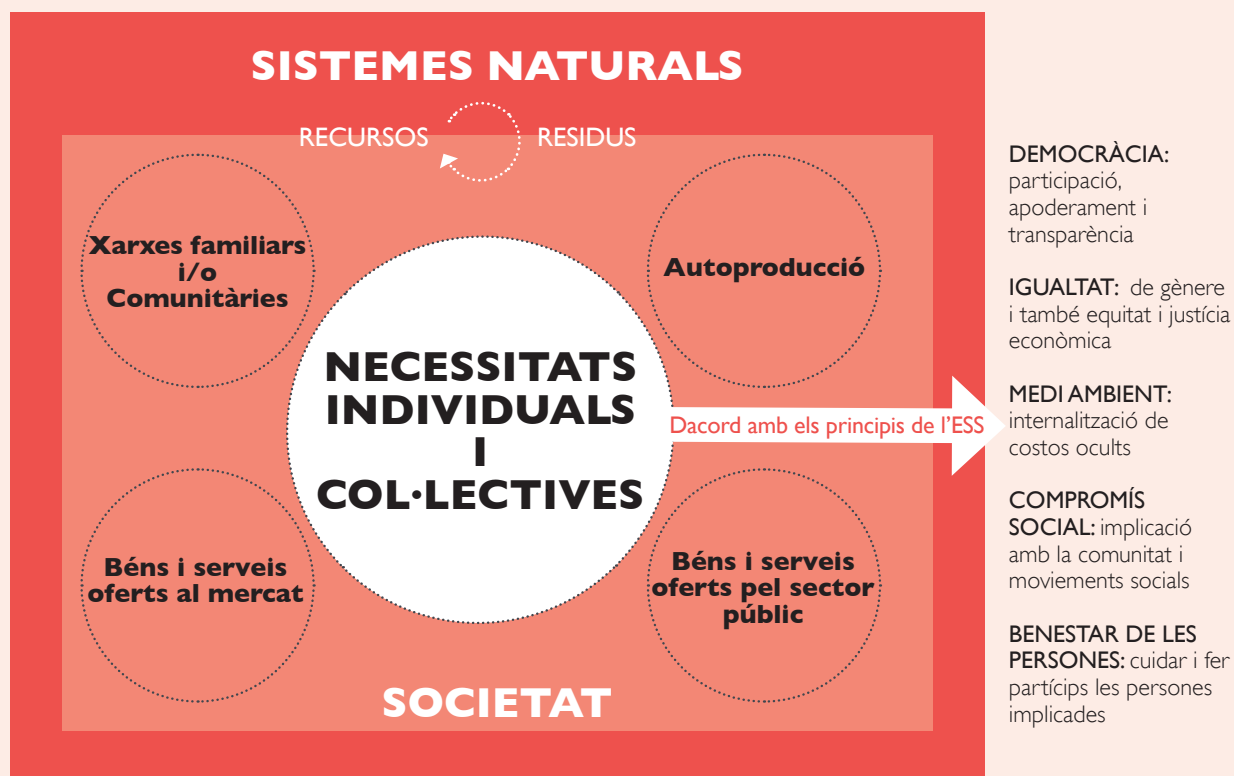
Si contemplem l'economia des de la vessant energètica i material, i contemplem les societats humanes com a metabolismes socials que tenen una relació recíproca i contínua amb la naturalesa, cal considerar els sistemes naturals com la base de la cadena de sosteniment de necessitats de qualsevol economia (Fischer-Kowalski, M., Haberl, H. (2007). *Socioecological transitions and global change: trajectories of social metabolism and land use*, 2007).

Així doncs, la capacitat d'una economia per dotar una societat dels recursos materials per satisfer les necessitats col·lectives està totalment limitada per la disponibilitat de recursos energètics i materials. Per tant, la generació d'estructures socioeconòmiques ha d'anar sempre de la mà de la capacitat dels ecosistemes de regenerar i absorbir els recursos i residus que generen aquestes estructures. Si no és així, estarem generant (com ja estem fent) desequilibris

greus als ecosistemes i, per tant, a la nostra capacitat present i futura de satisfer necessitats (l'exhauriment del petroli és el principal exemple de fins a quin punt el sistema econòmic ha generat estructures i sistemes de satisfacció de necessitats sobredimensionats respecte a la capacitat real dels sistemes naturals). Introduir la dimensió ecològica al sistema econòmic implica, doncs, incorporar una comptabilitat energètica i material als fluxos tant monetaris com no monetaris que permeten sostenir les necessitats col·lectives, així com assumir que la capacitat de créixer d'una economia està limitada per la capacitat dels sistemes naturals de sostenir-la. Sobre les dimensions polítiques d'aquests plantejaments són interessants les aportacions del moviment pel decreixement; especialment el llibre recentment publicat *Decrecimiento, vocabulario para una nueva era* (D'Alisa et al., 2015).

Per tancar aquesta revisió crítica del concepte de MS, proposem un esquema que sintetitza i integra les aportacions de les dues disciplines basat en la idea d'Enric Tello (2006), de l'economia com a «cadena de sosteniment de les necessitats» de les societats, la mostrem a la figura 3.

Figura 3.
Cadena de sosteniment de necessitats i economia social i solidària



Elaboració pròpia a partir d'Enric Tello (2006)

REFLEXIONS EN CLAU DE MERCAT SOCIAL

- És interessant partir de la descripció de l'ESS des de les seves tres dimensions: una, com a paradigma econòmic alternatiu; dues, com a moviment social transformador; i tres, com a conjunt de pràctiques econòmiques regides per valors ètics.
- És important també no confondre economia amb mercat, com ho és no confondre ESS i MS: aquest últim és l'estratègia de desplegament de l'ESS des de l'àmbit de l'economia monetitzada, treball remunerat i el consum monetari; estratègia necessàriament complementària i interrelacionada amb les estratègies desplegades des dels altres àmbits de la cadena de sosteniment de necessitats, especialment des de les xarxes comunitàries i el sector públic.
- El MS és un marc nítid des del qual enfocar les estratègies pràctiques de construcció i extensió d'ESS per tal de potenciar els intercanvis i fluxos econòmics entre empreses gestionades amb i per les persones treballadores, i les persones consumidores i estalviadores, i amb el suport, és clar, de les entitats de finançament per fer fluir la inversió.

2.2. El mercat social a la pràctica: què s'està fent i com

Eines de construcció de mercat social

La majoria d'estratègies existents, especialment les que s'articulen a través de REAS, utilitzen instruments similars i que són fruit de dinàmiques d'intercooperació entre les mateixes xarxes territorials. D'entrada, el conjunt d'estratègies es poden dividir en **dos grans blocs: el primer, conformat per les eines o instruments per a la construcció de MS i, el segon, els processos d'articulació o construcció**. Pel que fa a les eines, aquestes en són *grosso modo* les principals:

- Sistemes de certificació de l'oferta provinent del MS.
- Celebració de fires anuals.
- Catàlegs de béns i serveis.
- Monedes socials.
- Trobades d'intercooperació.
- Espais físics permanents oberts al públic.
- Foment, acompanyament i formació per a l'emprenedoria col·lectiva.

Pel que fa als processos, en distingim sobretot dos:

- Articulació i intercooperació sectorial
- Articulació i intercooperació territorial

A partir de la descripció dels processos existents als diferents territoris de l'Estat, il·lustrarem què volen dir en concret cada una d'aquestes eines i processos.

Processos existents a l'estat

A escala estatal tenim ja una diversitat d'experiències i projectes que s'identifiquen amb la idea de MS, la majoria articulades a través de l'estructura confederal de la Red de Economía Alternativa y Solidaria, Red de Redes (REAS). Com ens expliquen Blanca Crespo i Fernando Sabín, en el text esmentat més amunt, la majoria d'experiències de construcció de MS sota el paraigua de REAS tenen molts elements comuns, tot i que també algunes diferències. A continuació els seus protagonistes ens expliquen les experiències més significatives o consolidades a escala estatal (llevat de Catalunya).

MERCADO SOCIAL DE MADRID

Fernando Sabín

<https://madrid.mercadosocial.net>

El Mercado Social de Madrid ha treballat, durant el primer semestre del 2015, la consolidació de la seva estructura organitzativa. Aquest model de funcionament es basa en la constitució d'una cooperativa integral i té com a principal novetat un nou òrgan de govern amb tasques assignades a tots els seus membres (consell rector), compost per 6 empreses sòcies proveïdores i sis persones sòcies de consum, a més de 3 entitats col·laboradores (REAS Madrid, Eco-nomistes sense Fronteres i la FUHEM). A més, s'incorpora un servei d'atenció al consumidor i proveïdor i una figura comercial amb l'objectiu d'anar incorporant noves entitats al MS en aquells sectors on no hi ha oferta suficient.

Els objectius per als propers dos anys passen per aconseguir un creixement significatiu en el nombre d'empreses sòcies proveïdores (actualment 120) i de consum (actualment 200); consolidar el sistema de certificació i Balanç Social, i millorar els sistemes de comercialització i visibilització com la FESC (de la qual es porten tres edicions), la moneda social i les eines de comunicació.

MERCADO SOCIAL ARAGÓN

Susana Ortega

<http://aragon.mercadosocial.net>

El Mercado Social Aragón (MESCoop Aragón) és una cooperativa de serveis que agrupa actualment 35 entitats socials de serveis i 40 persones sòcies col·laboradores (de consum).

Durant el 2015 la nostra tasca s'ha centrat en l'elaboració d'un magazine online de difusió, la celebració de la sisena fira, la realització del Balanç Social amb dades de 2014 per part de totes les entitats i l'estudi i posada en marxa d'un sistema d'acumulació de punts (moneda social) als carnets de les sòcies de la cooperativa. El carnet avui ens permet identificar-nos i aconseguir descomptes directes en els productes i serveis que prèviament defineixen les entitats sòcies. Els carnets estan preparats perquè properament es puguin vincular a un programari de gestió de la cooperativa, de manera que es faciliti l'accés i registre de les transaccions entre les sòcies, així com acumular punts, descomptes, etc.

Com a reptes importants per a aquest any s'han marcat: millorar l'organització interna de la cooperativa (consell rector, comissions de treball: comunicació, Balanç Social i logística), enfortir la intercooperació entre entitats, dur a terme una tasca proactiva de cerca de noves entitats sòcies i establir un pla de comunicació.

MERKATU SOZIALA EUSKAL HERRIA

Adaptació de la publicació en línia *Economía solidaria y derechos humanos*³

www.economiasolidaria.org/files/01_%20catalogo_%20web.pdf

Des de les xarxes d'economia solidària del País Basc i Navarra s'ha començat a impulsar des de l'any 2014 un catàleg conjunt d'empreses i entitats sota el nom de Merkatu Soziala Euskal Herria. Val a dir que tant REAS Euskadi com REAS Navarra tenen un bagatge de més de deu anys d'història i que, per tant, vénen desenvolupant accions de promoció de l'ESS des de llavors. Les organitzacions sòcies de REAS Euskadi i REAS Navarra fan anualment l'auditoria social, procés elaborat col·lectivament entre els dos territoris. En l'últim exercici, han fet l'auditoria 88 entitats, la majoria de les quals participen al Merkatu Soziala i a les fires que es duen a terme per impulsar-lo i enfortir-lo.

ASOCIACIÓN DE REDES DE MERCADO SOCIAL

Susana Ortega

www.konsumoresponsable.coop/ca

Per consolidar la xarxa del MS s'ha creat un espai de treball col·lectiu que visibilitza i reivindica les iniciatives econòmiques solidàries com a realitats viables, com a alternativa al mercat convencional en les maneres de produir, distribuir i consumir. Un projecte per al desenvolupament d'aliances amb entitats, consumidores, xarxes, moviments socials que promouen les entitats sòcies i facilita la seva intercooperació implicant en la seva construcció consumidores i consumidors responsables.

Es coordinen mitjançant l'Associació de Xarxes de Mercat Social de la qual actualment formen part REAS Red de Redes, Coop57 (Serveis financers ètics i solidaris), Fundació Fiare (Banca ètica), Seguro Ético y Solidario CAES, Som Energia (cooperativa d'energies renovables), Centre de Recerca i Informació en Consum (editors de la revista *Opcions*), Ecologistes en Acció i diari *Diagonal* (diari quinzenal d'actualitat crítica) i els mercats socials de cinc territoris representats per Aragó, Illes Balears, País Basc, Navarra i Madrid.

L'associació gestiona el portal konsumoresponsable.coop, un espai de referència que incorpora informació, formació, denúncia i un catàleg amb productes i serveis d'ESS d'àmbit estatal i territorial amb el qual es vol fer més accessible i senzill que les empreses, administració pública o ciutadania exerceixin un consum responsable i diferenciat en valors i principis al de l'economia capitalista.

MERCAOS SOCIALES DEL SUR

Comissió coordinadora de Mercaos Sociales del Sur

www.mercaosocialgranada.org

www.latejedora.org

www.arendija.eu

Amb la creació del Mercao Social del Sur es pretén crear una xarxa d'espais d'intercanvi des d'on promoure el consum crític i responsable, la venda de productes i serveis provinents de l'economia social i la realització d'activitats que serveixin per transformar l'actual sistema social i econòmic cap a un altre de regit per la justícia, la democràcia, la igualtat i la llibertat. Es pretén impulsar, tant a Andalusia com a punts propers, la generació de projectes d'eco-

3 - Projecte EEA Grants 2014-2015 «Fortalecimiento de la Red de Economía Solidaria Española en la promoción de los derechos socioeconómicos mediante un diagnóstico y sistematización de las experiencias referentes en 5 CCAA (Aragón, Cataluña, Madrid, Navarra y Euskadi)», desenvolupat per l'Observatori DESC, la XES i REAS.

nomia social i alternativa, així com la construcció d'espais d'intercanvi, consum, subministrament i distribució on es pugui exercir l'opció de consum amb compromís social.

El Mercao Social del Sur està compost pels diversos punts d'intercanvi o distribució i per diversos proveïdors de béns i serveis de l'ESS, així com també una xarxa de persones consumidores properes i compromeses. Per tant, existeixen tres tipus de participants: un, els punts d'intercanvi com a espais gestionats des de qualsevol tipus d'entitat d'ESS i associació; dos, els proveïdors o entitats d'ESS que ofereixen els seus béns i serveis; i tres, els mateixos consumidors, persones i entitats que demanen els béns i serveis. Per donar cabuda legal i orgànica a aquestes tres figures, el Mercao Social del Sur es constituirà jurídicament com una cooperativa de consum. Així mateix, cada punt d'intercanvi i cada proveïdor tenen autonomia completa de funcionament respecte de la xarxa que forma la cooperativa de consum. Per formar-ne part, però, cal assumir un seguit de criteris acordats pel grup i que permetin la cooperació i el treball conjunt.

Actualment, tenint en compte les diferents realitats dels projectes que la integren, aquesta iniciativa conjunta es troba aturada (tot i que els punts d'intercanvi estan en funcionament). A principi de 2016 s'està coordinant una trobada autonòmica de Mercaos Sociales del Sur per reprendre la feina que ja es venia fent de forma conjunta amb altres mercats socials del territori andalús.

MERCAO SOCIAL DE CÓRDOBA

Ana Lamarca Moreno

www.latejedora.org

Al desembre de 2011 un petit grup de persones, algunes en representació d'algun col·lectiu o organització, altres de forma individual com a consumidores crítiques i responsables, van sumar esforços amb un objectiu comú: construir un espai de consum, subministrament i distribució en el qual la ciutadania pugui exercir l'opció de consum amb compromís social. Quatre anys després, ja no es tracta d'un grup tan petit, sinó d'una associació amb més de 200 persones sòcies consumidores, proveïdores i usuàries.

El Mercao Social de Córdoba disposa d'un espai físic, la Tejedora, que és una botiga, un espai de treball a disposició de col·lectius que el necessitin i una sala d'activitats de lliure accés. Tot això coordinat per diverses comissions que en regulen l'ús i el compliment d'uns criteris basats en l'ESS i l'agroecologia. Actualment, existeixen tres comissions: d'activitats i comunicació, de botiga i serveis, i d'organització i finances, totes elles representades al Consell Rector.

Recentment, el Mercao Social de Córdoba s'ha adherit a REAS Andalusia, amb qui s'està coordinant una trobada autonòmica de Mercaos Sociales del Sur representant la feina que ja s'estava fent de forma conjunta amb altres mercats socials del territori andalús.

A Catalunya i en el marc de la Xarxa d'Economia Solidària

Com a la resta de territoris, a Catalunya també s'està articulant l'estratègia de construcció de MS d'acord amb una combinació d'eines i accions pròpies. Aquesta estratègia ha anat evolucionant amb el temps i, a base d'una mena de mètode d'assaig-error, s'han anat consolidant algunes eines i replantejant-ne d'altres.

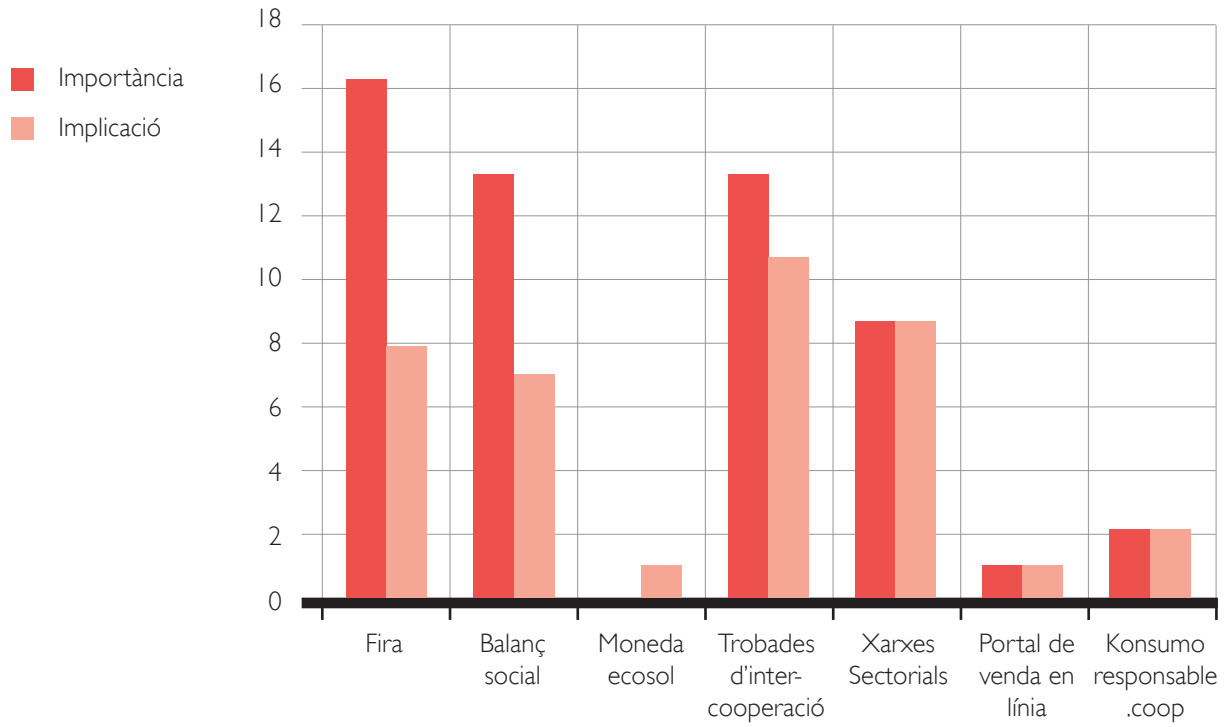
Així, en els últims anys hi havia tres grans eines per alimentar el MS: la Fira d'Economia Solidària celebrada a Barcelona; el Balanç Social com a eina d'acreditació i de millora interna de les organitzacions; i la moneda ecosol amb el seu catàleg en línia per afavorir els intercanvis entre empreses d'ESS. Dins del procés de **pla estratègic** que s'ha estat duent a terme a la XES durant el 2014, s'ha fet una avaluació d'aquestes eines i s'ha plantejat la **creació d'una àrea de treball pròpia de MS, un espai de coordinació entre les diferents comissions** que impulsen cada un dels instruments o eines de construcció. És per això que a l'assemblea general ordinària celebrada el 28 de febrer d'aquest mateix any, es crea aquesta àrea de mercat social, i es fa un primer exercici de **priorització d'estratègies**.

Aquest exercici, tal com mostra la gràfica 1, es va basar en un una primera pluja d'idees sobre possibles eines o estratègies a seguir, i en una votació posterior a partir de dos tipus de vots: el de la importància que se li dóna i el de la disposició a implicar-se per part de les persones que votaven. Els resultats de l'exercici reforcen dues de les tres eines existents (la FESC i el Balanç Social) però situen la moneda ecosol com a última prioritat, sobretot degut a la sensació generalitzada que el projecte no acaba d'arrencar i té serioses limitacions tècniques, i també que **cal revisar el paper de les monedes socials en la construcció de MS** (vegeu el requadre 2). En canvi, apareixen dues grans línies de treball noves: les trobades d'intercooperació i la constitució de xarxes sectorials d'organitzacions d'ESS. D'acord amb aquesta priorització col·lectiva, i un cop ratificat per assemblea, comença a caminar l'àrea de mercat social de la XES conformada per **quatre grans línies de treball: la FESC, el Balanç Social, les trobades d'intercooperació i la promoció de xarxes sectorials**.

Arran de la primera reunió de l'àrea a l'abril es crea la comissió d'intercooperació amb l'objectiu de fer una primera trobada per fomentar les connexions, intercanvis i possibilitats de negoci entre les entitats sòcies de la XES. El 5 de juny se celebra la trobada «Enxescat», amb la participació de 66 persones de 49 organitzacions, i a partir d'una dinàmica de treball per sectors, es comencen a configurar els embrions de les futures xarxes sectorials. Al mes de juliol hi ha la segona reunió de l'àrea i s'estableixen els objectius i accions que es duran a terme des de cada comissió de cara a la FESC, així com també l'objectiu de fer l'informe que esteu llegint. Les comissions actives en el moment de fer l'informe són la de FESC, la de Balanç Social, la d'intercooperació i sis sectorials: restauració; tecnologies de la informació i la comunicació; finances; monedes socials; arquitectura, enginyeria i serveis ambientals, i periodisme i mitjans de comunicació. Tot seguit us detallem breument quins són els objectius, estratègies i funcionament de cada una.

Gràfica 1.

Resultat de la valoració de l'assemblea sobre els instruments de mercat social, 28 de febrer de 2015



REQUADRE 2: Límits i potencialitats de les monedes socials

Aquest text és extret de les conclusions del debat sobre monedes socials organitzat pel Centre de Recerca i Informació en Consum (www.opcions.org) al I Congrés Internacional d'Economia Solidària de Saragossa

Quan es parla de monedes socials i/o complementàries, cal tenir present que tenen un potencial de transformació, però que també convé regular l'ambició dels projectes, i pensar que es mouran en uns marges de transformació petits per a poc a poc anar eixamplant-los.

Cal tenir present també que existeixen diferents models de monedes socials per a diferents objectius i contextos, amb una gran distinció de partida: les monedes locals/comunitàries i les monedes sectorials/regionals. Per tant, és important pensar en diferents escales a l'hora de situar una moneda social o complementària.

Partint d'aquesta distinció, existeixen reptes/debats comuns i reptes específics de cada tipus de moneda. Alguns dels principals reptes/debats específics de les monedes locals/comunitàries detectats són aquests:

- Als projectes de moneda comunitària en general no es produeix res, sinó que normalment s'ofereixen només serveis i no s'introdueixen béns bàsics al sistema.
- En general no tenen capacitat (o voluntat) de transcendir l'escala local o comunitària.

Pel que fa als principals reptes/debats específics de les monedes sectorials/regionals detectats:

- Moltes vegades no aconsegueixen tenir la capacitat d'integrar tots els béns i serveis de la cadena de subministrament; hi ha molts buits que obliguen a anar fora de la moneda sectorial, i això fa que ni empreses ni persones consumidores es vulguin arriscar a comprometre liquiditat, genera una espiral de desconfiança. Perquè sigui viable i s'atenuï aquestes espirals convé tenir un mínim de massa crítica que permeti tant a empreses com a persones consumidores que puguin satisfer un bon percentatge de necessitats a través del circuit de la moneda.
- Existeix el repte, dins de les monedes de les xarxes d'ESS, d'arribar al comerç minorista per poder plantejar una alternativa quotidiana a les persones que vulguin entrar al MS.

Pel que fa als reptes/debats comuns als dos tipus de monedes, s'han detectat els següents:

- Cal anar amb compte amb el voluntarisme militant perquè la gent s'acaba esgotant. Cal buscar una certa professionalització per mantenir les estructures que s'han creat, i saber aprofitar el voluntarisme militant per donar via lliure on la gent vulgui aportar energia. Tot això es vincula també amb la importància de l'autonomia econòmica dels projectes.
- Emergeix una tensió entre promoure la moneda incloent-hi agents que no compleixen amb determinats valors transformadors (però que són economia local) i promoure una moneda que sigui estricta quant a criteris a complir per part de les empreses. Cadascun implica ritmes de creixement diferents, però també graus de transformació diferents.
- Moltes vegades les monedes són més un acte de militància i no tant una proposta que respon a una necessitat o demanda social, cal tenir-ho present de cara a la receptivitat de la base a la qual ens dirigim.

A partir d'aquests reptes/debats, es posen algunes reflexions i propostes sobre la taula de cara a millorar l'enfocament estratègic dels projectes de moneda social i/o comunitària en relació amb la construcció de MS:

D'entrada, es proposa posar el focus en el que seria un pas previ: enfocar els esforços de les xarxes a arribar i incloure a sectors poc representats a les xarxes d'ESS i que en comparteixen els valors transformadors. Abastar més sectors (per exemple el comerç minorista i les altres principals portes d'accés al consum) és un pas necessari perquè l'ESS es pugui plantejar com a alternativa quotidiana. Quan es puguin generar grans circuits de flux econòmic pot tenir sentit implementar monedes socials. Això no vol dir «via lliure», sinó que s'ha de desplegar conjuntament amb instruments de balanç o auditoria social que estableixin clarament els criteris a complir per part de les empreses.

A més, és important considerar la implicació i ús de moneda social per part de dos agents fonamentals. Per un costat, buscar les sinergies amb les finances ètiques fent que, per exemple, alguns comptes corrents donin els interessos en moneda social. Per l'altre costat, per generar confiança en el sistema és clau la intervenció de l'administració pública, ja que li pot donar una embranzida de credibilitat i de capacitat de transformació molt més gran a les monedes.

La Fira d'Economia Solidària de Catalunya (FESC)

La FESC és un aparador de tots els productes i serveis necessaris per cobrir les necessitats de la vida quotidiana de les persones: habitatge, alimentació, oci, coneixement, cooperativisme, comercialització justa, serveis a persones i empreses, finances i assegurances ètiques, inserció laboral, emprenedoria social, energies renovables, formació i educació, etc. És un esdeveniment anual amb projecció internacional que reuneix la gran diversitat d'experiències i pràctiques de l'economia social i solidària del territori català. **És, per tant, la plasmació més gran i concreta del MS català.**

Se n'han celebrat tres edicions, i la quarta tindrà lloc els dies 23, 24 i 25 d'octubre de 2015 al mateix lloc on s'han celebrat les anteriors: al complex fabril Fabra i Coats de Sant Andreu de Palomar, a Barcelona, espai que compta amb més de 15.000 m² de superfície. **El nombre d'expositors** no ha parat de créixer des de la primera edició, marcant el rècord el 2014 amb **196 empreses i entitats**. Es calcula que, també el 2014, van passar per la FESC unes 17.000 persones.

La FESC, a més de ser un gran aparador per a les organitzacions participants, és un espai de trobada, debat i intercooperació, ja que hi ha un programa d'activitats molt extens i la gran confluència de col·lectius i persones la converteix en una bona oportunitat per convocar reunions, trobades, assemblees, etc. Així, per posar uns exemples, per a l'edició del 2015 es preveu que hi hagi una trobada d'intercooperació entre expositors, una trobada de xarxes locals d'economia solidària, l'assemblea general de Fiare Banca Ètica, la trobada de monedes socials i xarxes d'intercanvi de Catalunya, o la presentació de l'informe de MS que esteu llegint.

Així doncs la FESC pretén fer visible la notorietat que té l'ESS com a moviment capaç de donar resposta a les necessitats col·lectives, i és en si mateixa la màxima expressió del MS català. A més, la FESC és la plasmació pràctica del paper que juga la XES com a xarxa de pràctiques econòmiques alternatives, de manera que és un espai de consolidació de la mateixa xarxa com a referent sociopolític per a la promoció de l'ESS a Catalunya.

La intercooperació i les xarxes sectorials

La intercooperació és un mecanisme de relació entre organitzacions que **es contraposa a la tendència competitiva per tal d'obrir oportunitats de generació d'ingressos i per fer viables els projectes socioempresarials**. La Direcció General d'Economia Social i Cooperativa i Treball Autònom de la Generalitat de Catalunya defineix així la intercooperació:

«Les cooperatives poden assolir el seu màxim potencial mitjançant la col·laboració pràctica de les unes amb les altres, tant en l'àmbit local com en l'àmbit internacional. La "intercooperació" es pot implementar mitjançant diferents fórmules organitzatives: (i) **cooperativa de segon grau**: associació d'un mínim de 2 persones jurídiques, una de les quals, almenys, ha de ser una cooperativa en actiu. Tenen per objecte la intercooperació, la integració econòmica o la integració empresarial de les entitats que en són membres, amb l'extensió o l'abast que estableixin els estatuts respectius. Si la cooperativa de segon grau es constitueix amb la finalitat d'integrar empreses, pot incloure l'expressió *grup cooperatiu* en la seva denominació (**Llei 12/2015, de 9 de juliol, de cooperatives, article 137**); (ii) **Convenis intercooperatius**: són tots aquells pactes derivats de les relacions entre les cooperatives que permeten oferir als socis d'altres cooperatives, obertament i en tot allò que sigui possible, el subministrament de tots els béns i els serveis de què disposen llurs propis socis (**Llei 12/2015, de 9 de juliol, de cooperatives, article 141**).»

En el si de la XES, com dèiem més amunt, hi ha una comissió d'intercooperació que intenta afavorir la cooperació empresarial sectorial i intersectorial entre els socis de la xarxa. A escala **intersectorial**, de moment les dinàmiques són disperses i no sistematitzades (i segurament és bo que sigui així), és a dir, el que s'està fent és generar espais comuns com la trobada Enxeca't o la FESC, i a partir d'aquí es generen connexions i intercanvis entre organitzacions de les quals la xarxa no en fa seguiment i que tenen una component descentralitzada i distribuïda. De cara a afavorir una intercooperació intersectorial més gran, des de la comissió de Balanç Social s'està plantejant utilitzar els compromisos de millora de les organitzacions per tal de vincular les necessitats expressades amb organitzacions que hi puguin oferir solucions. Així, per exemple, si hi ha vuit organitzacions que volen millorar els seus mecanismes de participació i democràcia interna, canalitzarem aquestes organitzacions cap a les altres entitats de la base social de la xarxa que poden aportar solucions a aquests problemes, i així anar generant els cercles virtuoses d'ESS dels quals parlàvem més amunt. Com a gran fita d'intercooperació al si de la XES cal destacar també la creació, ara fa quatre anys, del grup cooperatiu Ecos⁴ com a espai des del qual mancomunat determinats serveis comuns a cooperatives de diferents sectors, així com també generar projectes comuns, com per exemple Fem Escala⁵.

Pel que fa a les dinàmiques de **cooperació sectorial**, existeixen diferents modalitats de coordinació entre organitzacions del mateix sector. Ara mateix al si de **la XES hi ha sis xarxes sectorials en diferents estadis de maduració**. A la taula I les anomenem i n'exposem la composició i les dinàmiques d'intercooperació sobre les quals estan treballant.

4 - www.grupecos.coop

5 - www.femescala.coop

TAULA I. Estat i composició de les xarxes sectorials d'intercooperació

Sector	Organitzacions	Dinàmiques d'intercooperació
Restauració cooperativa	Altermercat El Cafè del Centre La Fonda del Saumell La Mà Negra Kop de Mà Els Caus de Mura La Sargantana Badalonina Can Ramon La Barraqueta	Gestió conjunta de l'espai de bars i restaurants de la FESC.
Tecnologies de la informació i la comunicació	Associació per a joves TEB Wopala Share Events L'Apòstrof Bonobo Community Cevagraf La Directa Actua Fundació lwith	Elaboració d'un catàleg de serveis conjunt de totes les organitzacions.
Arquitectura, enginyeria i serveis ambientals	Andròmines Celobert MACUS - Cooperativa Integral La Col El Risell Raons Públiques	Identificar i compartir proveïdors i productors de materials del sector de la construcció que es moguin per criteris d'ESS
Moneda social	La Turuta de Vilanova L'Ecoarxa del Bages L'Ecoarxa de Tarragona La Cooperativa Integral Catalana L'Eco de l'Alt Congost	Treballar un document bàsic que permeti establir uns criteris de participació i col·laboració entre monedes i xarxes. Compartir experiència i coneixement sobre el funcionament de les monedes des del punt de vista tècnic i legal.
Finances ètiques	Coop57 Fiare FETS Goteo Oikocredit Noves Propostes	Els objectius plantejats són aquests: (1) la sectorial com a mecanisme facilitador per generar respostes globals específiques per al sector; (2) per consolidar el concepte de finances ètiques, (3) la sectorial com a interlocutora amb l'administració pública, i (4) per facilitar la capilaritat i l'articulació de les finances ètiques a través de les xarxes locals, Pam a Pam...
Periodisme	Alternatives Econòmiques La Marea El Crític Cooperació Catalana La Directa	S'està plantejant la possibilitat de fer una publicació conjunta monogràfica sobre ESS.

En general, les dinàmiques descrites al requadre són força recents, i a més existeixen altres sectors que estan fent les primeres passes per a articular-se i intercooperar, com per exemple en l'àmbit de la gestió cultural i comunitària, que han plantejat un espai de trobada a la quarta edició de la FESC.

Les xarxes locals i el Pam a Pam

Una de les altres potes de l'estratègia de construcció de MS de la XES és l'**articulació territorial de les organitzacions i iniciatives d'ESS a través de les xarxes locals**. En el procés de posicionar l'ESS com a referent per a la construcció d'alternatives de satisfacció de necessitats, l'organització en el territori de totes aquelles persones i projectes que empenyen per al canvi de model socioeconòmic és clau, ja que des de l'àmbit local és pot tenir un impacte clar i palpable en el teixit econòmic.

Amb ànim de fomentar aquesta organització a barris, viles, municipis, etc., al voltant de xarxes locals d'ESS, existeix una **comissió de dinamitzadora de xarxes locals (CXL) que incentiva la creació i acompanya el desenvolupament de l'articulació territorial**. Una de les eines principals a través de les quals s'incentiva l'emergència d'aquests grups locals és el **Pam a Pam**, mapa col·laboratiu impulsat conjuntament entre la XES i Setem Catalunya. El mapa es fonamenta en la feina descentralitzada de moltes persones voluntàries («xinxetes taronges, XL») que mapen iniciatives d'ESS pel territori català mitjançant entrevistes presencials a partir d'un qüestionari de compliment de criteris. Així, al mateix temps que es va establint un registre d'experiències (una mena de catàleg), les persones que fan les entrevistes i les iniciatives entrevistades es van formant en els criteris de l'ESS. A més, el Pam a Pam serveix de termòmetre per a la constitució de xarxes locals, ja que en el mateix procés de mapatge es veu la densitat d'iniciatives i es coneix de primera mà la gent implicada al territori. De fet, existeixen 11 grups locals de Pam a Pam, tots compostos per persones que es dediquen a mapar el territori. A partir d'una formació en els criteris qualsevol persona pot esdevenir una «xinxeta taronja» i accedir a la intranet des d'on pot publicar punts i posts, fer-se llistes de preferits, comentar les iniciatives, etc.

Així, a través del mapatge i de l'acompanyament de la comissió de XL, es busca que hi hagi cada vegada més grups locals que s'autoorganitzin i desenvolupin activitats d'incidència en el territori per reforçar les dinàmiques d'ESS a la seva localitat. Per fer-ho, la XES posa a disposició dels grups locals les diferents eines que s'han anat desenvolupant en el temps, perquè escullin quines són les prioritats al seu territori. Així, cada XL, en funció de la seva situació particular (teixit productiu, proximitat política a l'administració, composició del grup, etc.) triarà aquella o aquelles **eines que més s'adaptin al seu context per tal de promoure l'ESS i canviar així les condicions econòmiques de la localitat o zona**.

Per establir unes bases clares de funcionament i relació entre les xarxes locals i la XES s'ha definit un **protocol de relació**, que les xarxes locals han d'adaptar i aprovar a les seves assemblees respectives (vegeu el requadre 2). En qualsevol cas, des de la comissió es remarca la importància que els processos sorgeixin dels territoris i d'acord amb les necessitats dels actors locals.

Actualment hi ha **cinc xarxes locals actives** (vegeu la taula 2), i uns quants territoris amb un substrat fèrtil per poder arrencar-ne més.

TAULA 2. Estat i composició de les xarxes locals d'economia solidària

Territori	Organitzacions	Dinàmica existent
XES Empordà	Tarregada.net Ecoarxa Empordà Associació El Guaret Salut Autogestionada Gragalada Eduxarxa Grup local de SomEnergia Cooperativa Integral Catalana	Estan en fase constitutiva, així que s'estan plantejant els objectius de la xarxa, possibles accions, etc. Tenen un bloc: https://xesemporda.wordpress.com
XES Terrassa	Associació Malarrassa Assoc. pel Consum Responsable i la Sostenibilitat de Terrassa Grup local Som Energia Grup local Fiare L'Eina SCCL Grup local Economia del Bé Comú Grup local Cooperativa Integral Catalana FAVT AVV Pere Parres AVV La Maurina Assoc. Bionatus Gestcoop, SCCL ALEI (Associació Local d'Entitats per a la Inclusió de Terrassa)	Han aprovat el protocol de participació a la XES. A partir de l'octubre 2015 s'inicia un punt d'informació fix per a tots els grups locals i recursos d'economia solidària. A l'octubre del 2015 faran l'acte de presentació de la xarxa a Terrassa. Despleguen el projecte Pam a Pam a Terrassa. Duran a terme un cicle de xerrades durant l'any i una trobada de l'ESS del Vallès abans de l'estiu del 2016. Tenen compte de twitter: @XES_Terrassa Correu electrònic: xesterrassa@gmail.com
XES Barcelonès Nord	Grup local de Som Energia Badalona Grup local de Coop57 Barcelonès Nord Grup local de Fiare La Sargantana badalonina M5 Idees i Mercats Conreu Sereny L'Obrador de la Riera Adbonum El Cabàs Justícia i Pau Fundació Ateneu Sant Roc Quina massa Ateneu Popular Julia Romera IES Júlia Minguell	Han aprovat el protocol de participació a la XES. S'està plantejant fer un punt d'informació fix per a tots els grups locals i recursos d'economia solidària. Preveuen la presentació pública de la xarxa pel novembre del 2015. Estan muntant el blog i les eines de difusió; de moment tenen el compte de twitter i el blog: @xesbadalona https://xesbarcelonesnord.wordpress.com/
XES Terres de Lleida	El Risell Can Ramon Punt Eco Associació Alba Cartaes Grup local Som Energia Lo Fato Nus Creacions Ecoarxa de Lleida Taller Shalom Fet de Terra Sodepaz Banc del temps	Estan en fase constitutiva, així que s'estan plantejant els objectius de la xarxa, possibles accions, etc. Una de les idees que ha sortit és passar el qüestionari del Pam a Pam a totes les organitzacions que la conformen, així com fer un acte de la xarxa a Lleida per donar pes i visibilitat al grup local.
XES Bages	Ecoarxa del Bages Pam a Pam Bages Plataforma TreballemB, constituïda per: Xarxa Gedi Aurea7 Mengem Bages Els Caus de Mura Grup local de FIARE MBici Sinergia Grup local Som Energia Artfic Fent País Encís	Estan en fase constitutiva, així que s'estan plantejant els objectius de la xarxa, possibles accions, etc.

REQUADRE 3: Protocol de constitució i funcionament de les xarxes locals Comissió de xarxes locals, gener 2015

La XES ha de ser un subjecte sociopolític a Catalunya formulador de posicionaments públics, crítics i alhora propositius en la construcció d'una economia alternativa, i en aquest camí el paper de les xarxes locals (XL) com a base organitzativa de la XES és clau. Les XL seran subjectes autònoms dins del seu àmbit d'actuació, sempre que actuïn d'acord amb els principis i estatuts de la XES, tinguin un funcionament assembleari i de democràcia directa i mantinguin una comunicació fluida i regular amb els espais de coordinació de la XES.

Com començar una xarxa local?

Per constituir una xarxa serà necessari un mínim de 3 persones i 2 entitats sòcies (s'hi inclouen també com a entitats els grups locals d'entitats transversals com SomEnergia, Fiare o Coop57). Aquest mínim de persones i entitats constituiran el grup promotor de la XL.

Entenem que la unitat mínima per constituir una xarxa local és el municipi o barri, i per tant no podrà existir més d'una XL per barri o municipi. Aquestes unitats es podran confederar de la manera que considerin oportuna. Per exemple diferents barris en una ciutat o districte, o diferents localitats a escala comarcal.

Per fer oficial la constitució d'una XL, el grup promotor ha d'haver tingut prèviament una reunió amb la comissió coordinadora de XL. La proposta es passarà a la comissió permanent de la XES per a la seva aprovació. Si no hi cap inconvenient, un cop aprovada per la permanent, la XL serà operativa.

Contingut polític i de transformació social de les xarxes locals

A què es compromet la XES?

- A oferir una bona benvinguda i a donar la informació mínima necessària per saber què és la XES i com funciona.
- A facilitar espais perquè les XL puguin adquirir coneixements i prendre com a pròpies les eines per visibilitat i consolidar l'ESS el Pam a Pam, el Balanç Social, la FESC i el mercat ecosol, a més d'altres iniciatives que puguin sortir.
- A donar suport polític en la interlocució de les XL amb els agents socials del seu territori.

A què es compromet una xarxa local?

- A voler ser un referent i aglutinar totes les iniciatives d'ESS del seu territori per incidir en el canvi de model de desenvolupament econòmic a escala local i/o comarcal.
- Si en tenen ganes, poden escriure un article-relat del perquè han decidit formar una xarxa local de la XES.
- A aplicar i potenciar en certa mesura els instruments de construcció de MS de la XES.
- A promoure juntament amb la XES espais de trobada, de coneixement i d'intercanvi.

Sistemes de participació i relació entre la XES i les xarxes locals

A què es compromet la XES?

- Que les XL puguin participar tant a la comissió coordinadora de XL com a la comissió permanent de la XES, així com a l'assemblea general. Es farà un esforç especial en permetre la presència virtual en reunions de coordinació.
- A facilitar la xarxa de contactes de la XES al territori de les XL.
- A donar suport i realitzar interlocució amb administracions públiques per cercar recursos conjuntament.

A què es compromet una xarxa local?

- A participar a la comissió coordinadora de XL com mínim amb una persona.
- A informar regularment de les activitats i projectes desenvolupats.

Imatge i comunicació externa de les xarxes locals

A què es compromet la XES?

- A facilitar els logos i diferents materials comunicatius necessaris per establir una imatge comuna (a través de la comissió de comunicació de la XES).
- A fer difusió de les seves activitats als mitjans de comunicació de la XES i també entre els associats/des.

A què es compromet una xarxa local?

- A mantenir una imatge comuna i homogènia amb el conjunt de la XES.

El Balanç Social

Es tracta d'una de les eines amb més recorregut dins de la XES, que va començar el 2007; d'ençà d'aleshores, l'eina s'ha anat polint, fruit d'un procés col·laboratiu en què han participat desenes de persones expertes i un centenar d'organitzacions. El Balanç Social és **una eina d'autodiagnòstic**, complementària al balanç comptable, amb què empreses i entitats elaboren un diagnòstic del seu funcionament en relació amb qüestions ambientals, socials i de bon govern i emprenen processos per millorar en aquests aspectes. El Balanç Social avalua de forma sistemàtica, objectiva i periòdica sis grans característiques de tota empresa o entitat que vulgui ser socialment responsable: **la democràcia, la igualtat, el compromís ambiental, el compromís social, la qualitat laboral i la qualitat professional**.

Per fer-ho, es disposa d'una eina informàtica en línia que dóna accés a un qüestionari general a omplir per part de l'empresa amb 70 preguntes i 52 indicadors; i també a tres conjunts de qüestionaris que poden respondre anònimament persones treballadores (22 preguntes), empreses i/o persones usuàries o clientes (9 preguntes) i persones voluntàries (14 preguntes)⁶.

6 - www.bsxes.org

Amb tot això s'obté de forma automàtica l'informe de Balanç Social, el document en què les empreses descriuen i mesuren les seves aportacions socials, laborals, professionals i ecològiques fetes per al llarg d'un exercici.

Un cop fet el Balanç Social, les organitzacions poden estendre'n l'ús i funcionalitat interna. Per un costat, poden elaborar la **memòria de responsabilitat social** a partir d'una plantilla de memòria que ha fet la comissió de Balanç Social durant l'any 2015⁷, i que disposa d'una taula d'equivalències tècniques amb els indicadors del **Global Reporting Initiative**⁸. D'altra banda, a partir dels compromisos de millora expressats per les organitzacions amb la **sol·licitud del segell**, la comissió de Balanç Social intenta generar dinàmiques d'intercooperació per tal que siguin les mateixes organitzacions de l'ESS les que ajudin les altres a complir els compromisos de millora.

A més de dotar les organitzacions de l'ESS d'una eina per fer visible les seves bones pràctiques i per emprendre processos de millora interna, el Balanç Social compleix dos objectius més en clau de sector de l'ESS. El primer és l'obtenció d'una base estadística anual en relació amb els indicadors del balanç, cosa que permet anar configurant una comptabilitat (social i ambiental) agregada del sector:

La segona gran funció és intentar aglutinar i generar alternatives econòmiques al voltant de la idea de construcció de MS, ja que compleix el paper de fer de clau que obre la porta d'entrada a aquest circuit: les empreses i organitzacions que el fan **seran reconegudes «públicament» en el món de l'ESS** i passaran a formar part d'aquesta comunitat.

REFLEXIONS EN CLAU DE MERCAT SOCIAL

- La plasmació pràctica del concepte de MS és diversa, com diverses són realitats existents al territori català i peninsular. Així, segons el substrat cultural, organitzatiu, econòmic, etc., de cada territori, les estratègies de construcció de MS seran unes o altres.
- Aquesta diversitat ens permet fer una mena de «caixa d'eines» per a la construcció de MS, basada, per un costat, en eines (fires, sistemes de certificació, catàlegs, espais físics permanents, etc.), i per l'altre en processos (articulació territorial, intercooperació sectorial...).
- En el marc de la XES trobem una combinació concreta d'eines i processos que està en evolució i que parteix del diagnòstic fet des del pla estratègic aprovat a començament de 2014.
- Les principals eines desplegades per la XES són:
 - El Balanç Social com a sistema d'acreditació o certificació del MS.
 - El Pam a Pam com a aparador fix o catàleg del MS.
 - La Fira d'Economia Solidària de Catalunya com a màxima expressió del MS.
 - Les trobades d'intercooperació
- Els principals processos que es desenvolupen al si de la XES són:
 - Les dinàmiques d'intercooperació sectorial, on es compten almenys sis xarxes sectorials en funcionament.
 - Les dinàmiques d'articulació local o territorial, on es compten almenys cinc xarxes locals en funcionament.

7 - <https://bsxes.wordpress.com/2015/07/14/ja-podeu-fer-la-vostre-memoria-de-sostenibilitat-a-partir-del-balanc-social/>

8 - <https://bsxes.wordpress.com/2015/07/14/el-balanc-social-i-el-marc-de-treball-de-gri-proposta-tecnica-dequivalencies/>

3. Aproximacions quantitatives al mercat social

Un dels principals reptes que ens trobem al sector de l'ESS és definir què és i què no és aquest tipus d'economia; **què hi entra i què no hi entra** i, per tant, què forma part del que hem definit com a **MS**. Fer aquestes definicions és especialment rellevant per diferents motius; en el que ateny a aquest informe és important de cara a tenir algunes aproximacions quantitatives sobre la magnitud i abast del MS català. Val a dir, però, que el debat sobre posar límits molt marcats a la pertinença o no a l'ESS és un debat obert en el qual entren en joc, de manera simplificada, **dos arguments contraposats**:

- **Límits clars per evitar rentats d'imatge:** aquest argument és favorable a dibuixar clarament quins són els estàndards en els quals s'han de moure les organitzacions d'ESS. En aquest sentit, es generarien factors d'exclusió a partir del càlcul de determinats indicadors quantitatius o valoracions qualitatives (p. e. si ets una empresa en què el sou més alt és 6 vegades superior al més baix, ja no es considera que s'és ESS). L'argument subjacent a aquest posicionament és que cal establir criteris clars per evitar l'entrada d'oportunistes que s'aprofitin de l'eventual bona reputació de l'ESS i vetllar així per la coherència ideològica de les organitzacions que s'autoanomenen d'ESS (es voldria evitar el que en àmbits més ecologistes s'ha anomenat *green washing*, o el que també està passant al món del consum col·laboratiu i que es coneix com *collaborative washing*). L'establiment d'aquests límits o estàndards, a més, té un grau de complexitat considerable, ja que hi ha factors que fan que s'hagin d'incloure consideracions específiques per grups d'empreses (p. e. no es pot establir els mateixos estàndards de consum energètic per a una empresa de missatgeria que per una empresa que ofereix serveis des d'una oficina).
- **Límits difusos per incloure processos de millora:** aquest argument mostra reticències a generar límits massa marcats per evitar excloure organitzacions que es puguin sentir identificades amb l'ESS. Un dels arguments darrere d'aquest posicionament és que l'ESS és un camí a recórrer i, com a tal, implica un procés de millora per a les organitzacions per anar essent cada vegada més coherents amb els valors de l'ESS. Moltes de les empreses i experiències econòmiques que la conformen intenten actuar amb valors transformadors en un context d'economia de mercat competitiva, de manera que sempre existiran tensions entre el que es vol i el que realment es pot fer per fer viable econòmicament els projectes (fins que el MS no sigui prou ampli, és clar). En altres paraules, aquelles entitats que generen externalitats positives, però que no tenen un entorn que ho posi en valor, veuran perjudicada la seva posició en la mesura que hagin de competir al mercat amb empreses que no internalitzen les seves externalitats positives. A més, és important tenir en compte que la total coherència ideològica en el context actual generalment és impossible, i obsessionar-s'hi pot ser fins i tot contraproductiu per a la salut emocional i econòmica del grup. Sota aquests arguments, per tant, es posa en dubte que definir estàndards excloents rígids sigui positiu per anar expandint l'ESS i anar inclouent-hi experiències econòmiques que s'hi identifiquin però que no compleixin, encara, determinats indicadors. Una manera d'enfocar-ho i no aturar-se davant el repte és iniciar amb una flexibilitat que permeti també identificar rangs i valors quantitatius que siguin sòlids i funcionin a la pràctica.

Com tot, les **dues posicions portades a l'extrem poden tenir riscos**: en el primer cas, que acabem reduint l'ESS a un grup reduït d'empreses supercoherents, però que no siguem capaces d'anar inclouent-hi persones i projectes econòmics provinents de capes més àmplies i menys coherents de població (efecte *guetto activista*); i en el segon cas, que fem barra lliure i que acabem autoanomenant-se ESS empreses marcadament jeràrquiques i antidemocràtiques (efecte *rentat d'imatge*).

Per sortir d'aquests extrems i buscar un terme mig, pel que fa a aquest informe, proposem algunes aproximacions metodològiques interessants per delimitar l'abast del MS (i, per tant,

de l'ESS catalana). Fem aquesta aproximació d'acord amb **diferents eines existents que estableixen metodologies de rendició de comptes socials i ambientals** i que permeten avaluar en certa mesura el grau de compliment de determinats criteris de manera més o menys objectiva. No entrarem a avaluar la consistència dels respectius sistemes de rendició de comptes perquè l'abast d'aquest informe és limitat; el que sí farem serà anomenar-los i veure les dades que es recullen des de cada sistema, els detallem a la taula següent:

TAULA 3. Sistemes de definició del perímetre identitari de l'ESS i el MS

Mètode o àmbit de pertinença	Resum del mètode	Nre. d'organitzacions
Pertinença a la XES	Entrevista d'acord amb el qüestionari de Pam a Pam, i validació per part de la comissió permanent.	159 (a data 02/09/2015)
Elaboració del Balanç Social	Qüestionari en línia amb informació qualitativa i quantitativa a omplir tant per la mateixa organització com per les persones o entitats treballadores, clients i, opcionalment, voluntàries.	72 (campanya corresponent a l'exercici 2014)
Participació a la FESC	Avaluació de la comissió de FESC d'acord amb el formulari d'inscripció	176 (a data 02/09/2015)
Presència al Pam a Pam	Entrevista presencial d'acord amb el qüestionari de recollida d'informació qualitativa	245 (a data 02/09/2015)
Associats a la Coop57	Qüestionari en línia inicial + entrevista presencial per elaborar un informe d'avaluació. La comissió social revisa l'informe i proposa al consell rector; que ratifica.	420 (dades de 31/12/2014, només per Catalunya)

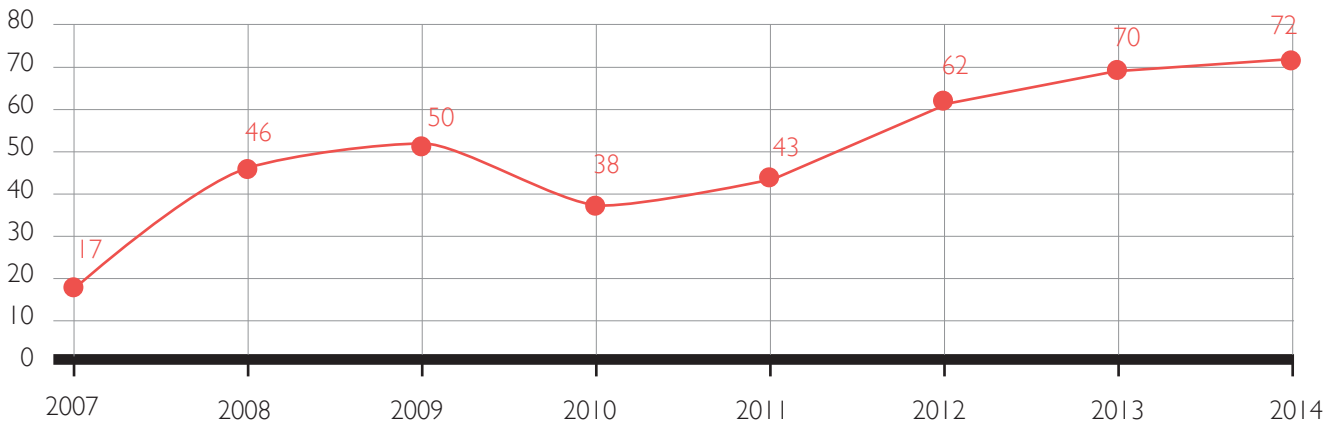
La xifra més elevada és la d'entitats sòcies de la Coop57 (420), i no podem simplement agregar-ne la resta perquè estaríem fent duplicacions: hi ha moltes entitats que són sòcies de la XES, de la Coop57, fan el Balanç Social, són al Pam a Pam i a la FESC, per tant, estan comptabilitzades a tots els àmbits de pertinença. De cara a poder fer una quantificació real i sense duplicitats **seria interessant desenvolupar una eina comuna que pogués estar al servei de tots aquests àmbits o espais, ja que només així podrem arribar a tenir una metodologia homogènia** amb la qual fer seguiment i quantificació del sector al llarg del temps. Queda, doncs, com a futura línia de treball.

De cara a poder aprofundir en aspectes més qualitius pel que fa a la composició del MS i al comportament de les organitzacions que en formen part, **al llarg d'aquest informe analitzarem les dades recollides a partir del Balanç Social i del Pam a Pam**. Així esperem poder entendre millor de quin tipus d'empreses, entitats i formes jurídiques estem parlant; a quins sectors pertanyen; quanta ocupació, facturació i massa crítica aglutinen; i quines són les aportacions socials i ambientals de les organitzacions, així com el seu funcionament intern.

3.1. Les organitzacions que fan Balanç Social

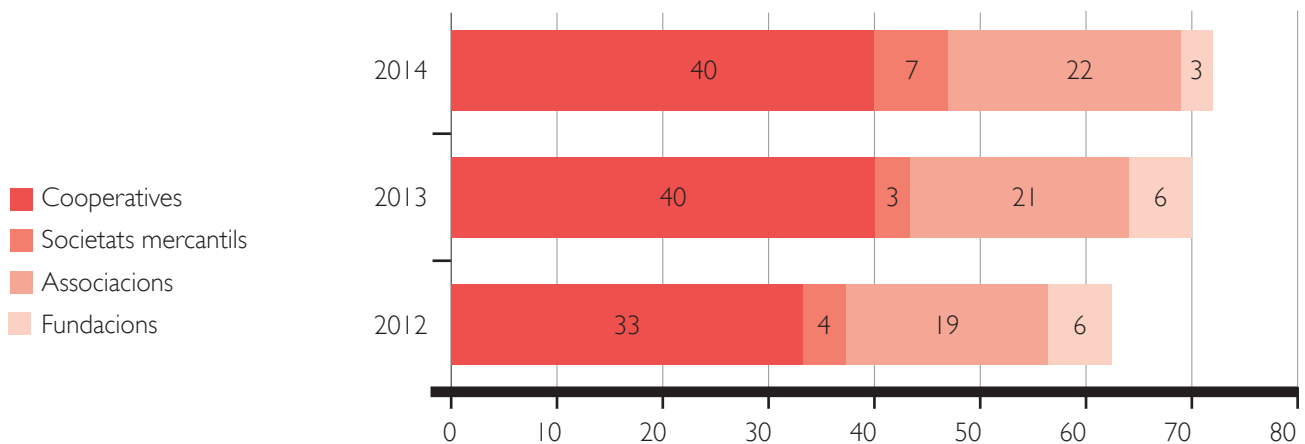
Com dèiem, a l'última edició del Balanç Social l'han completat 72 organitzacions, fet que confirma la tendència creixent des del seu establiment (gràfic 1).

Gràfic 2.
Entitats participants 2007-2014



Si ens mirem la forma jurídica d'aquestes organitzacions veiem que, com mostra el gràfic 2, són les cooperatives i les associacions les que conformen el gruix d'organitzacions que fan el Balanç Social, ja que representen gairebé el 90 % del total d'organitzacions.

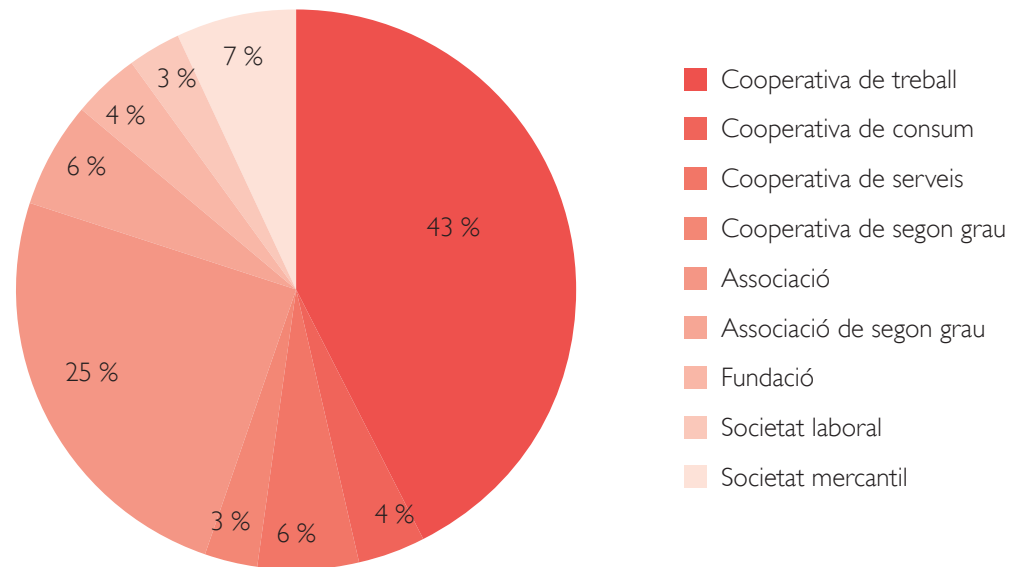
Gràfic 3.
Comparatiu 2012/13/14 de participació segons les formes jurídiques



Si desgranem una mica més la composició per formes jurídiques, podem veure que són les **cooperatives de treball les que s'emporten més de participació: el 43 %** (vegeu el gràfic 3). També és destacable la creixent importància de les associacions, forma jurídica representativa del tercer sector social.

Gràfic 4.

Participació segons les formes jurídiques desglossades, Balanç Social 2014

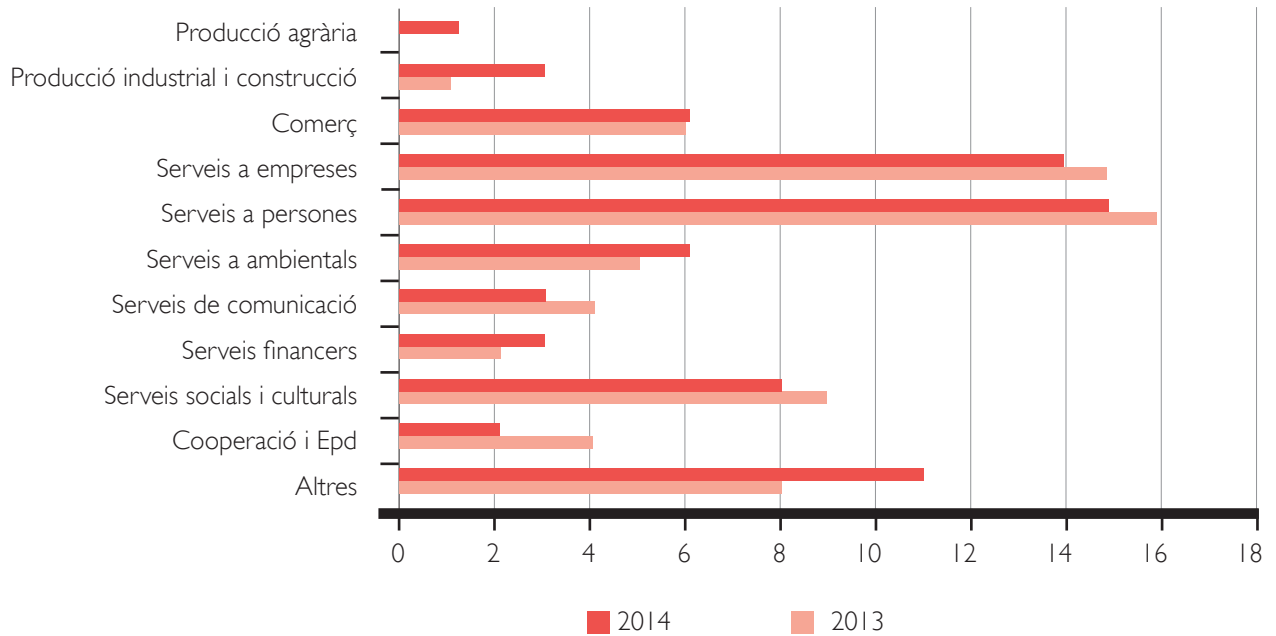


També és interessant fer una ullada a la participació de les entitats segons el sector d'activitat al qual pertanyen. Com veiem al gràfic 4, les organitzacions que fan el Balanç Social es mouen al voltant del sector serveis. Observàvem la mateixa tendència l'any passat, i fèiem la reflexió que, més enllà que l'economia catalana estigui terciaritzada⁹, es fa palesa la **poca presència o reconeixement de l'ESS als sectors agrari i industrial**. En aquest sentit remarcàvem que es feia necessari trencar la *barrera dels serveis*, sortir de Barcelona i aconseguir que hi hagi organitzacions del sector primari i secundari a l'àmbit de l'ESS. Si l'edició anterior teníem només una organització entre ambdós sectors, en la present n'han estat quatre, de manera que hi ha un lleuger increment de la presència d'organitzacions del sector primari i secundari que han fet Balanç Social. En qualsevol cas és una presència marginal, i cal refermar els esforços per anar apropant l'ESS a aquests sectors.

9 - La terciarització és el fenomen que afecta a les economies occidentals pel qual el sector serveis (terciari) passa a ser el sector d'activitat amb major proporció de PIB i població ocupada, superant, sobretot, el sector secundari (industrial).

Gràfic 5.

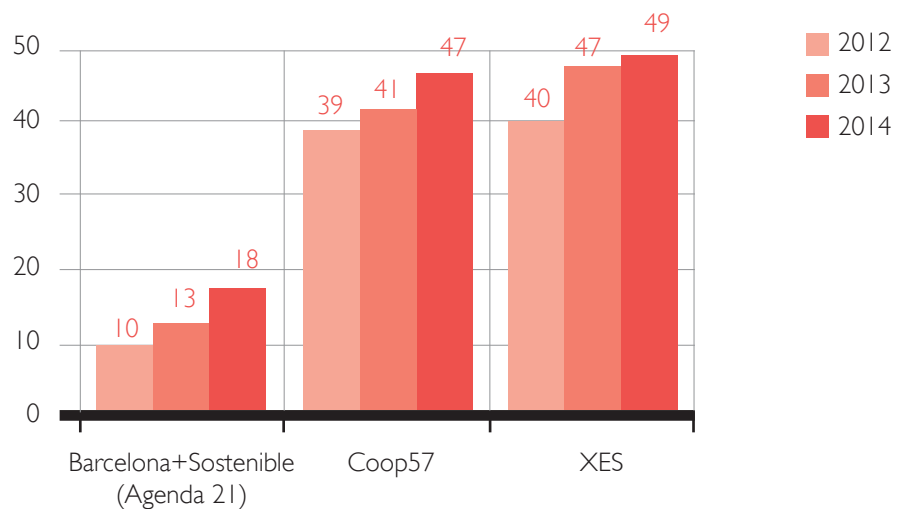
Evolució de sectors d'activitat, 2013-2014



Resulta interessant també veure la composició de les organitzacions que fan el Balanç Social en funció dels àmbits de relació als quals pertanyen (gràfic 6). Creix la presència d'entitats tant de la XES com de la Coop57 i Barcelona+Sostenible (antiga Agenda 21). De tota manera, en el cas de la XES, les entitats que fan el Balanç Social són només el 31 %, i en el cas de la Coop57 l'11 %, així que queda encara molt camp per recórrer.

Gràfic 6.

Participació segons àmbits de pertinença, 2012-2014



3.2. Facturació, ocupació i massa crítica de les organitzacions del Balanç Social

De totes les eines disponibles, l'única que, per ara, ens permet recollir informació sobre la facturació, l'ocupació i el nombre de persones implicades és el Balanç Social. Així doncs, per poder fer-nos una idea de les magnituds del sector podem agafar-nos a les dades de les 72 organitzacions que han fet el balanç, i aventurar-nos a fer extrapolacions.

A la taula 4 mostrem l'evolució en les magnituds esmentades i veiem que, durant la darrera campanya de Balanç Social, les 72 organitzacions que l'han fet implicaven aproximadament 60.000 persones, donaven feina a unes 1.100 i facturaven prop de 50 milions d'euros.

TAULA 4. Evolució en nombre d'entitats, facturació, ocupació i gent implicada, 2013-2014

	2012	2013	2014	2012-2014
Organitzacions que han fet Balanç Social	62	70	72	16 %
Persones implicades segons forma jurídica	53.752	56.879	60.523	13 %
Persones treballadores segons forma jurídica	1.297	2.030	1.097	-15 %
Ingressos segons forma jurídica	48.114.283	60.638.172	49.846.425	4 %

A partir de les mitjanes obtingudes de la sèrie històrica dels últims tres anys **estimem que les 159 organitzacions de la XES impliquen unes 133.000 persones, donen feina a 3.400 i generen uns 123 milions d'euros d'ingressos**. Si tinguéssim un registre fiable d'organitzacions i iniciatives d'ESS podríem fer la mateixa extrapolació cap a aquest univers més ampli d'experiències.

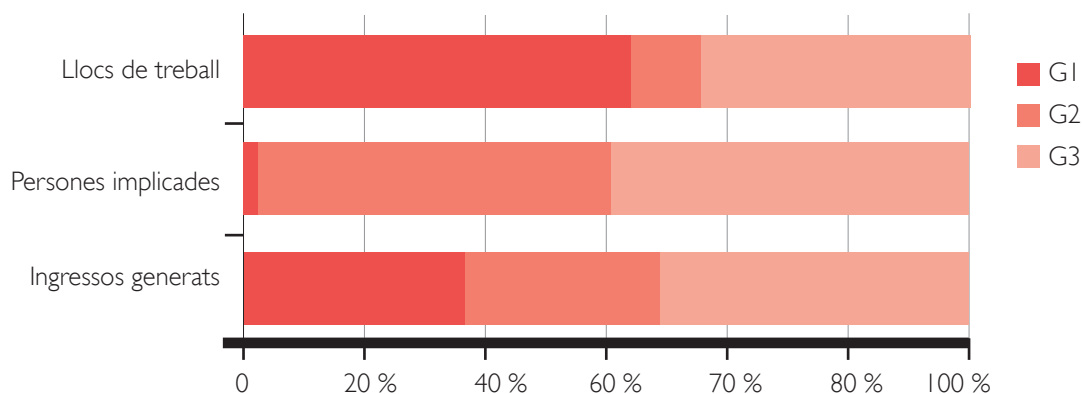
Si ens mirem les dades detallades per grups d'empreses¹⁰, a partir del gràfic 7 veiem el següent:

- Per generació d'ingressos: les associacions i fundacions aporten el 42 % dels ingressos, mentre que el 58 % restant es divideix gairebé a parts iguals entre els altres dos grups (cooperatives de treball, societats laborals i societats limitades, i associacions i cooperatives de segon grau i de consum).
- Per ocupació: proporcionalment, el grup de cooperatives de treball, societats laborals i limitades són les que més ocupació aporten (el 53 % del total), mentre que les organitzacions del grup 3 aporten el 38 % i les del grup 2 un escàs 9 %.
- Per generació de massa crítica: en aquest cas el 98 % de persones implicades l'aporten a parts iguals entre el grup 2 i 3, mentre que les cooperatives de treball i societats limitades i laborals aporten només el 2 % (la major part de les quals són persones treballadores).

10 - On el grup 1 són cooperatives de treball, societats laborals i societats mercantils; el grup 2 cooperatives de consum, de serveis, de segon grau i associacions de segon grau; i el grup 3 associacions i fundacions.

Es confirma, doncs, la idea que són les associacions, fundacions i estructures de segon grau les que agrupen més base social, ja sigui en forma de voluntariat o com a persones associades de consum o serveis, mentre que el grup de les cooperatives de treball implica gent principalment a través de vincles de treball remunerat.

Gràfic 7.
Relació treball-persones-facturació, 2014



Finalment, a la taula 5 desglossem el tipus de participació que hi ha hagut per part de les 60.000 persones implicades al voltant de les 72 organitzacions.

TAULA 5. Composició de la participació, 2014

	Dones	Homes	Total
Nombre de persones sòcies (no s'inclouen les treballadores sòcies)	21.686	30.197	51.883
Nombre de persones que participen representant les organitzacions sòcies	1.252	791	2.043
Nombre de persones patrones (membres de patronats)	14	32	46
Nombre de persones treballadores sòcies	97	115	212
Nombre de persones treballadores no sòcies	486	307	793
Nombre de persones voluntàries	3.002	2.452	5.454
Nombre de persones en formació i/o pràctiques	68	24	92
Nombre de persones treballadores en inserció laboral	36	53	89
Total	26.605	33.918	60.523

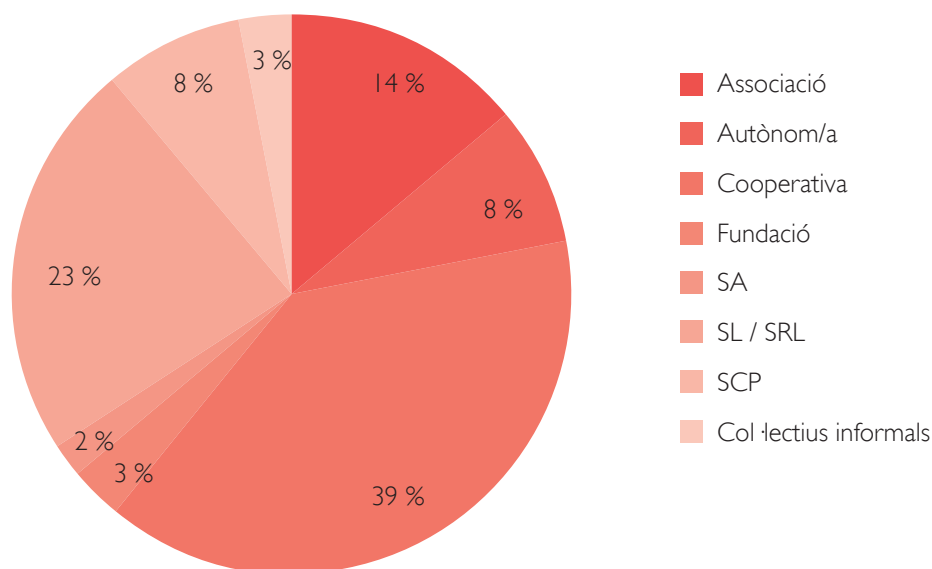
3.3. Les organitzacions presents al Pam a Pam

En aquest informe analitzem les dades de les 118 iniciatives que apareixien al mapa col·laboratiu de Pam a Pam a final de 2014. Convé aclarir d'entrada que el Pam a Pam va fer, durant el 2014, un salt qualitatiu, quantitatiu i participatiu. Durant l'any 2013 una prova pilot de mapa col·laboratiu només per a la ciutat de Barcelona i tenia en compte únicament tres sectors d'activitat econòmica: alimentació, roba i banca. Davant la bona acollida de la proposta, i després de moltes peticions per mostrar més sectors i més territori, es comença un treball col·lectiu per tal d'ampliar Pam a Pam a tot Catalunya i a tots els sectors econòmics de l'ESS. Aquest esforç per adequar l'eina i mantenir la metodologia participativa i formativa a tot el territori veu la llum el 20 de desembre de 2014. Previ al llançament, s'organitzen grups territorials de «xinxetes taronja» a qui es forma en ESS i es comença a mapar el territori per testejar l'eina informàtica, fins a arribar a les 118 iniciatives que aquí analitzem.

Al gràfic 8 desglossem les organitzacions per forma jurídica: **les cooperatives i les SL conformen el gruix d'organitzacions que apareixen al Pam a Pam, ja que en representen més del 60 % del total** d'organitzacions, seguides de les associacions, amb el 14 %. A Pam a Pam es registren més tipologies de formes jurídiques que a la Coop57 o al Balanç Social. Això és així perquè el Pam a Pam mostra molts comerços de venda al públic, i això amplifica el ventall. Al si del projecte es va tenir el debat sobre l'exclusió de determinades formes jurídiques, però en pro de la màxima inclusió es va decidir que no (tenint en compte que el qüestionari de criteris era el filtre principal). És per això que trobem 2 societats anònimes i un 8 % de persones autònomes.

Gràfic 8.

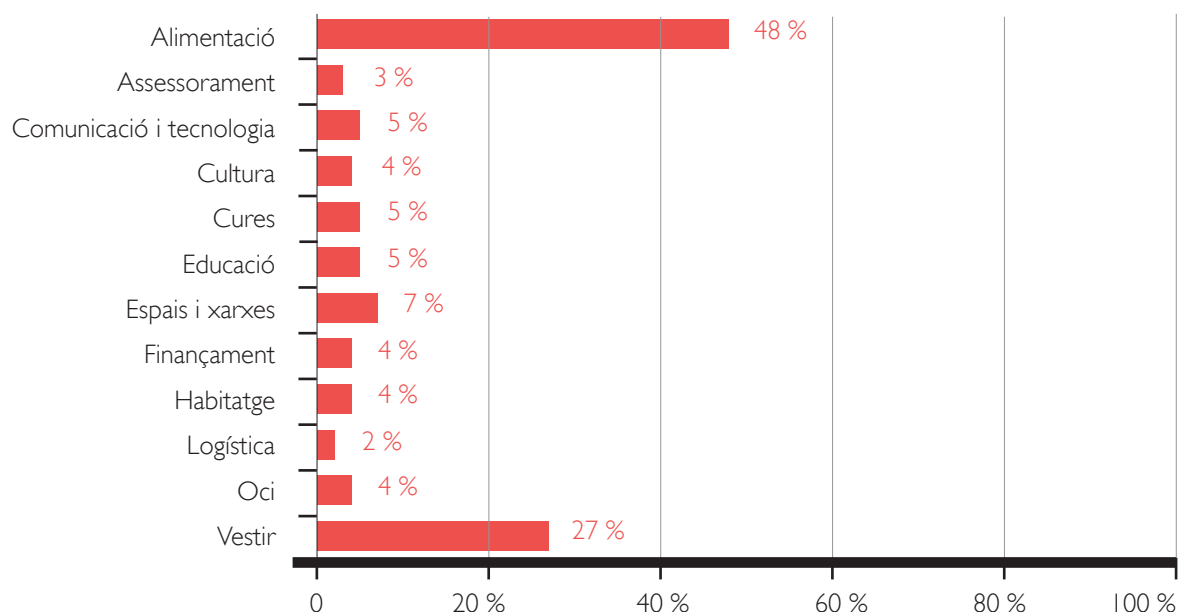
Participació segons formes jurídiques desglossades, Pam a Pam, 2014



Si ens mirem la composició segons el sector d'activitat, veiem que **predominen els sectors de l'alimentació i el vestir (el 64 %)**. És així perquè a la fase inicial del mapa només es mapaven experiències d'aquests dos sectors més la banca. A més, també hi ha una certa tendència entre les persones que mapen a entrevistar experiències d'aquests dos sectors, per la quotidianitat del seu consum.

Gràfic 9.

Participació segons el sector d'activitat, 2014



En la distribució territorial, hi ha un **predomini d'experiències del Barcelonès: 53 % dels punts**. És així per l'alta densitat comercial a l'àrea metropolitana, però també, com en el cas dels sectors, perquè la primera fase del projecte estava centrada només a Barcelona ciutat.

REFLEXIONS EN CLAU DE MERCAT SOCIAL

- Cal homogeneïtzar metodologies per tal d'anar generant una base estadística que pugui englobar i estar al servei dels diferents espais dinamitzadors de l'ESS.
- *Ni gueto activista ni rentat d'imatge*: cal trobar una eina de rendició de comptes àgil però consistent, que inclogui diferents nivells de compromís i que sigui, per tant, comprensible amb els processos de millora de les organitzacions que es mouen a les segones i terceres «capes de la cebra» de l'ESS.
- Les dues principals eines de recollida i sistematització d'informació que té la XES són el Balanç Social i el qüestionari del Pam a Pam. Cal anar treballant per harmonitzar indicadors i processos relacionats amb les dues eines.
- Durant l'última campanya de Balanç Social l'han fet 72 organitzacions, entre totes implicaven 60.000 persones, donaven feina a 1.100 i generaven ingressos per valor de 50 milions d'euros. Pel que fa al Pam a Pam, a final de 2014 comptava amb 118 experiències mapades, majoritàriament dedicades a l'alimentació i el vestir.
- Amb les dades recollides veiem que les organitzacions que componen l'ESS i, per extensió, el MS, són majoritàriament empreses de serveis barcelonines, de manera que, en clau d'extensió del MS, caldria trencar la *barrera dels serveis*, sortir de Barcelona i aconseguir que hi hagi organitzacions del sector primari i secundari a l'àmbit de l'ESS.

4. Com són les organitzacions del mercat social?

4.1. La democràcia a les organitzacions

En un context sociopolític en què la societat civil clama més que mai per la transparència i la democràcia sobre les estructures que ens governen, hem de ser capaços de traduir aquest clam en eines pràctiques d'avaluació de la qualitat democràtica, i és per això que aquest és un element central en la construcció de MS.

Avaluar la democràcia en una estructura organitzativa és difícil. Ho és sobretot perquè radiografiar una organització per veure de quina manera es distribueix i s'utilitza el poder a l'hora de prendre decisions no es pot fer solament amb quatre indicadors quantitatius; caldria entendre molt millor les dinàmiques internes dels grups, els rols, els rangs de les persones... en definitiva, caldria entendre els elements «ocults» de la negociació del poder.

Tot i trobar-nos amb aquesta dificultat, és important buscar maneres de poder **avaluar la qualitat democràtica de les organitzacions d'una manera àgil i sintètica sense haver de mirar amb lupa cada entitat.** En aquest sentit, tant el Balanç Social com el Pam a Pam recullen informació de les organitzacions sobretot des de dues vessants: la participació i la transparència. També hi ha un tercer element que té a veure amb les relacions de gènere i la qualitat de la participació i la presa de decisions, però pel seu lligam amb l'anàlisi de gènere ho analitzarem al punt d'igualtat.

Dades de democràcia del balanç social

Valoracions qualitatives de les organitzacions

En aquest apartat fem una anàlisi a partir de la sistematització de les aportacions qualitatives que han fet les organitzacions, és a dir, aquelles dades que han aportat als camps de text dels diferents apartats del balanç.

Pel que fa a qüestions relacionades amb la qualitat democràtica, de les 72 entitats, 50 hi han fet alguna referència, explicitant compromís i accions destacades al darrer exercici (un 69 %). D'aquestes 50, el 28 % ha fet referència a les assemblees.

Les organitzacions han identificat bones pràctiques per millorar la participació; **el més destacat és la comunicació interna i l'accés a informació.** Mecanismes per facilitar la fluïdesa de la informació i per procurar més implicació, a través de grups de treball, mesures de transparència –incloent-hi la difusió del balanç– són una mostra d'aquestes mesures. La publicació de les actes dels espais de debat és un exemple d'aquesta transparència, o l'obertura d'espais de decisió a la participació de socis i sòcies.

«Cerquem una participació activa, voluntària i informada de les persones que treballen a la nostra entitat. Aquest exercici hem posat en marxa l'assemblea oberta, i hem fet arribar el resultat del Balanç Social al conjunt de l'organització.» (El L'Eina, SCCL)

«S'utilitzen diverses eines informàtiques per tal de treballar els temes a debatre amb anterioritat a les assemblees i així facilitar-ne la reflexió i el consens.» (Fent País, SCCL)

Altres mesures, més relacionades amb **el repartiment del poder i les formes d'autoritat, fan referència a l'autogestió dels equips de treball, a la igualtat de dret a vot de socis i sòcies i de l'equip de treballadors i treballadores, i a la rotació anual de càrrecs.** Tot plegat són mesures que intenten democratitzar les organitzacions a partir de repartir i vetllar perquè no s'acumuli massa poder.

«Mantenir mecanismes de participació freqüents i organització horitzontal, promovent una presa de decisions compartida i consensuada per tots els treballadors.» (Associació per a Joves TEB)

«Les decisions i projectes importants de l'entitat es presenten cada any per aprovar a l'assemblea de socis. A més, cal destacar el model d'autogestió dels equips, que són majoritàriament responsables de les decisions preses.» (Associació Alba)

Més enllà de les bones pràctiques, també destaquen els compromisos de treball futur i l'aprofundiment democràtic com a procés continu de millora:

«Per nosaltres la democràcia i la participació són fonamentals en la nostra activitat. En aquest sentit l'any 2014 hem treballat en la millora de la transparència i hem mantingut totes les reunions de Junta Directiva obertes a totes les sòcies.» (Associació Oikocredit Catalunya)

«Volem que totes les persones sòcies se sentin copartíceps de les decisions. Al 2014 vàrem assajar noves maneres de trobar-nos, prendre decisions i fer seguiment de l'activitat. Els errors i encerts 2014 han permès plantejar enguany mecanismes nous.» (Celobert, Arquitectura, Enginyeria i Urbanisme, SCCL)

«Hi ha contacte directe i diari entre treballadors/es i treballadors/es sòcies. Falta un espai oficial però fora de la feina diària per poder establir més diàleg entre totes les treballadores, veure cap a on es pot millorar; abordar els conflictes...» (Forn Integral Jorba, SL)

Dades quantitatives de participació

Per avaluar la mesura en què les persones implicades amb cada organització són considerades a l'hora de prendre decisions, analitzem els percentatges de participació en diferents espais respecte al total de persones implicades i també sobre el total de persones treballadores. En concret, demanem les dades de participació en l'elaboració del pla de gestió i pressupost anual, en la seva aprovació i en l'assemblea general anual de l'entitat.

A la taula 6, mostrem el resum de participació respecte al total de persones implicades en l'organització. Veiem que **les cooperatives de treball són les que més mobilitzen la participació**: pràcticament una de cada 3 persones implicades amb l'organització participa en l'aprovació dels pressupostos i plans de treball. Per tant, com que les cooperatives han d'incentivar la participació de les persones treballadores, els percentatges de participació respecte al total de persones implicades són els més elevats als diferents espais de participació (32 %, 26 % i 33 %).

No passa el mateix amb **els altres dos grups**, en què els percentatges es mouen entre el 0,37 % i el 13 %. En els dos casos (cooperatives de consum i serveis i estructures de segon grau, i associacions i fundacions), **els baixos percentatges de participació s'expliquen sobretot perquè tenen moltes persones implicades sobre el paper, però que en realitat no estan implicades** ni participant en l'organització. Per exemple, si hi ha una cooperativa de consum que fa constar que té 1.000 sòcies consumidores (perquè se n'han fet sòcies encara que no estiguin actives), i en realitat només hi ha 100 persones consumint activament i només 10 participant a l'assemblea, això farà constar que té un 1 % de participació a l'assemblea respecte a les 1.000 del total. Això passa en gran mesura amb les organitzacions del grup 2, i una mica menys amb les del grup 3 (fundacions i associacions), tal com es pot veure a la taula 6.

TAULA 6. Percentatges de participació en les decisions I, 2014

Percentatge sobre persones implicades	Grup 1		Grup 2		Grup 3		Total	
	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes
% de persones participant en l'elaboració del pla de gestió i pressupost	30,94 %	32,96 %	0,46 %	0,37 %	11,56 %	12,95 %	7,83 %	5,81 %
% de persones participant en l'aprovació del pla de gestió i pressupost	24,22 %	27,31 %	3,74 %	2,88 %	4,50 %	4,96 %	4,53 %	4,02 %
% de persones participant en l'assemblea anual ordinària de l'entitat	31,89 %	34,54 %	4,02 %	2,94 %	5,68 %	6,19 %	5,48 %	4,65 %
Percentatge desglossat per gènere	29,02 %	31,60 %	2,74 %	2,06 %	7,25 %	8,03 %	5,95 %	4,83 %
Percentatge sense desglossar		30,35 %		2,28 %		7,60 %		5,32 %

A la taula 7, podem veure els percentatges de participació respecte al total de persones treballadores. En el cas de les cooperatives de treball, societats laborals i mercantils, el que veiem és que els percentatges de participació sobre el total de persones treballadores augmenta respecte al mateix percentatge calculat sobre tota la gent implicada, fins al punt que **gairebé la meitat dels treballadors s'impliquen en la presa de decisions.**

En el cas de les organitzacions dels **grups 2 i 3**, tots els percentatges són superiors a 100. Això vol dir que **tenen molta més gent implicada que l'estrictament ocupada laboralment.** En el cas de les cooperatives de consum i estructures de segon grau, per cada persona treballadora hi ha 7 persones més participant en els diferents espais de presa de decisió; i en el cas de les associacions i fundacions, n'hi ha 5. En l'agregat, **per a les 72 organitzacions trobem que per cada persona ocupada n'hi ha 3 implicades activament en la presa de decisions.**

TAULA 7. Percentatges de participació en les decisions II, 2014

Percentatge sobre persones treballadores	Grup 1		Grup 2		Grup 3		Total	
	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes
Nre. de persones participant en l'elaboració del pla de gestió i pressupost	39,45 %	57,03 %	76,27 %	185,00 %	720,00 %	1166,67 %	319,82 %	441,70 %
Nre. de persones participant en l'aprovació del pla de gestió i pressupost	30,89 %	47,27 %	613,56 %	1435,00 %	280,00 %	446,67 %	185,10 %	306,05 %
Nre. de persones participant en l'assemblea anual ordinària de l'entitat	40,67 %	59,77 %	659,32 %	1467,50 %	353,58 %	557,33 %	224,12 %	353,36 %
Percentatge desglossat per gènere	37,00 %	54,69 %	449,72 %	1029,17 %	451,19 %	723,56 %	243,01 %	367,04 %
Percentatge sense desglossar		44,77 %		683,84 %		549,64 %		293,44 %

En qualsevol dels casos i atenent els matisos de les dades, **els índexs de participació són, de mitjana, molt elevats** i denoten una forta implicació de la gent en la presa de decisions de les organitzacions. Això tradueix en dades un dels principals valors de l'ESS: el **control democràtic de les organitzacions per part de la majoria de les persones que les conformen**.

Transparència i rotació de càrrecs

Per complementar els indicadors de participació, el Balanç Social mesura dos indicadors de transparència i un de rotació de càrrecs polítics. Els de transparència avaluen dos aspectes: el primer, si l'organització fa públiques trimestralment les desviacions pressupostàries, i el segon, si es fan públics internament els salaris de totes les persones de l'entitat. L'indicador de rotació de càrrecs mesura quants càrrecs han canviat durant el 2014 respecte del total de càrrecs polítics.

A la taula 8, teniu un resum dels resultats absoluts i relatius en comparació amb les dues anteriors edicions de Balanç Social. Els indicadors es mantenen molt estables, i destaca **la transparència retributiva que es manté de l'ordre del 90 % (on les cooperatives de treball tenen els percentatges més alts, del 97 %, i les associacions i fundacions els més baixos, del 81 %)**.

TAULA 8. Transparència	2012	2013	2014
Organitzacions que faciliten i analitzen trimestralment les desviacions pressupostàries	46	55	56
% Sobre total	74,19 %	78,57 %	77,78 %
Salaris públics per a les persones treballadores	56	65	65
% Sobre total	90,32 %	92,86 %	90,28 %
Rotació de càrrecs	140	245	235
Índex de rotació sobre total de càrrecs polítics	48,67 %	58 %	62 %

Dades de democràcia del Pam a Pam

És important fer un aclariment metodològic d'entrada: els indicadors són de caràcter qualitatiu i es defineixen d'acord a la percepció subjectiva de la persona entrevistadora (aquesta subjectivitat s'intenta neutralitzar a través de les formacions per homogeneïtzar la comprensió dels criteris, i amb unes pautes de compliment que s'estableixen al qüestionari). **Els resultats de cada indicador poden anar de 0 (no compliment) a 5 (excel·lència)**.

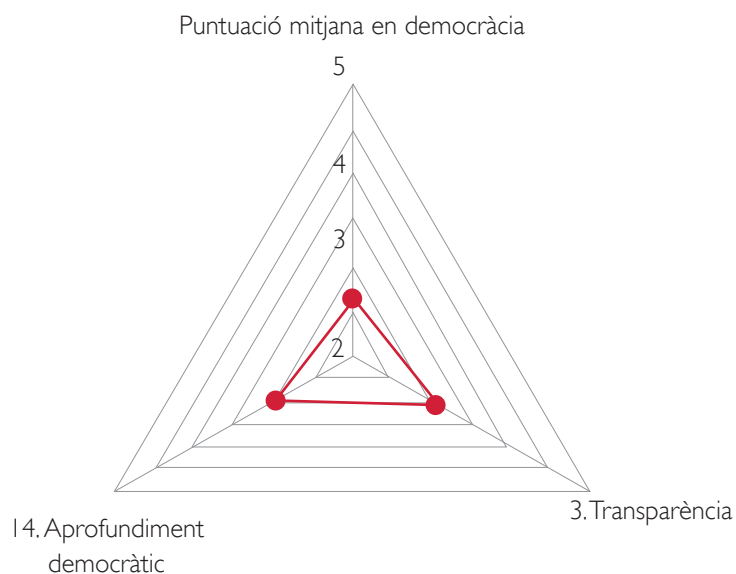
En aquest bloc de democràcia s'hi inclouen 2 dels 15 indicadors que avalua el qüestionari de Pam a Pam; en desglossem els resultats per a cada pregunta, i il·lustrem els resultats conjunts al gràfic 11.

L'indicador 3 demana a les entitats **si informen de forma transparent** sobre la procedència i/o el mètode de producció dels seus productes i/o serveis. Per aquest indicador el valor mitjà de les respostes és de 3,04 sobre 5, essent el tercer indicador amb puntuació més alta dels 15. La resposta que més repetida de les entitats és la que afirma **que l'organització mostra activament el mètode de producció o la cadena de valor del producte**.

L'indicador 14 fa referència a la **presa de decisions**, i demana si es tenen mecanismes per garantir la participació de tots els col·lectius que configuren l'entitat. Per a aquest indicador el valor mitjà de les respostes és de 2,95 sobre 5, essent el sisè indicador amb puntuació més alta dels 15. La resposta que més freqüent és la que afirma que més **enllà de l'assemblea general, s'ofereixen altres espais per fomentar la participació en la presa de decisions**.

Gràfic 11.

Puntuacions mitjanes en indicadors de democràcia, 2014



DEMOCRÀCIA: Queda't amb això!

- La preocupació per posar en pràctica empreses i entitats amb nivells de democràcia interna elevats és un dels elements diferencials de l'ESS. Val a dir, però, que aquest atribut és de difícil mesura i que en general es referma amb les pràctiques de presa de decisió quotidianes (no n'hi ha prou amb fer una revisió anual, tot i que és necessari).
- A l'hora de definir la qualitat democràtica interna, la majoria de les organitzacions que han fet Balanç Social parlen de tenir canals de comunicació i d'accés d'informació clars per a tots els membres que les conformen. Això, en termes pràctics, es tradueix en índexs de transparència molt elevats, tant al Balanç Social com al Pam a Pam.
- L'altre gran pilar quan parlem de democràcia, i així ho identifiquen les organitzacions, és l'atenció a les formes d'autoritat i de repartiment o distribució del poder: La implicació de les persones treballadores en la presa de decisions és un indicador essencial en aquest sentit, i les cooperatives de treball són el grup d'empreses amb els índexs més elevats de mobilització de la seva base laboral: segons les dades del Balanç Social, fins al 45 % de les persones treballadores participen en la presa de decisions estratègiques. El Pam a Pam corrobora aquesta tendència ja que la majoria d'organitzacions afirmen que ofereixen espais de participació més enllà de l'assemblea.
- Finalment, destacar que fer el Balanç Social o respondre el qüestionari de Pam a Pam és, en si mateix, un exercici de transparència cap enfora i que referma, per tant, la qualitat democràtica de l'organització.

4.2. La igualtat

Un dels altres grans pilars de l'economia solidària és la cerca de la igualtat en diferents àmbits, ja que només garantint unes condicions mínimes per poder participar en societat ens podem apropar a una estructura social cohesionada i inclusiva.

Aquesta igualtat (o equitat) s'ha de poder garantir en àmbits diferents dels quals en destaquem tres: la inclusió de col·lectius desfavorits, la paritat entre homes i dones en termes de participació i presa de decisions, i l'equitat en el repartiment dels excedents econòmics de les empreses. Precisament d'aquests tres àmbits tant el Balanç Social com el Pam a Pam obtenen els indicadors d'igualtat.

Dades d'igualtat del balanç social

Valoracions qualitatives de les organitzacions

Pel que fa a les aportacions escrites de les entitats en qüestions d'igualtat, 44 de les 72 han fet valoracions sobre els seus compromisos (61 %). S'han fet més referències explícites a mesures i polítiques d'igualtat de gènere (25 %) que sobre exclusió social (18 %) o igualtat salarial.

Així doncs, pel que fa a l'àmbit ampli **d'igualtat de gènere, hi ha diversos capes de compromís explícit o formalitzat**. Per començar tenim aquelles organitzacions que declaren tenir formalitzades mesures de **presència paritària de les dones en els processos interns**, en espais de poder de l'organització i en l'atenció a persones beneficiàries de serveis, així com polítiques de **conciliació personal i professional**:

«Intentem fermament que la igualtat sigui una realitat a la nostra entitat; per tant, duem a terme pràctiques d'igualtat de gènere. Hem establert un índex del 50 % de dones en el moment d'accedir a la nostra entitat per part dels beneficiaris.» (Associació Estel Tàpia)

«Vetllar per un accés igualitari als llocs de responsabilitat de l'organització. Adaptació de jornades laborals per a la conciliació de la vida laboral i personal.» (Fundació Els Tres Turons)

«El nostre compromís és seguir treballant en el foment de polítiques igualitàries entre homes i dones i facilitar la conciliació de la vida professional i personal, sense que això resulti un perjudici per a les dones de l'organització.» (Associació per a Joves TEB)

Una segona capa de compromís la trobaríem en aquelles organitzacions que fan explícita la importància de **relacionar les qüestions de gènere amb les formes d'exercir el poder i la representació**, així com també la importància del repartiment de les tasques de cura dins de l'organització (és la narrativa que denota una proximitat més gran al discurs de l'economia feminista).

«La cooperativa treballa activament per distribuir tant les tasques productives com reproductives o cures entre totes les seves sòcies.» (La Ciutat Invisible, SCCL)

«L'equip fundador de la iniciativa és equilibrat quant a gènere i poder, fet que ha pogut oferir aquest equilibri a la resta de l'equip. Existeix equilibri en salaris, presa de decisions, representació pública, fins i tot amb majoria femenina.» (Goteo)

Finalment cal destacar aquelles organitzacions que, per l'objecte social de l'organització, duen a terme accions de sensibilització en temes de gènere i apoderament de les dones:

«La publicación mensual tiene una sección de feminismo. Hacemos textos especiales para el ocho de marzo. Hemos trabajado el lenguaje no sexista.» (Más Público Sociedad Cooperativa)

«Treballem en formació per l'apoderament de la dona en la seva sexualitat i maternitat.» (COS SCCL)

En les aportacions qualitatives de les organitzacions també hi ha referències explícites al compromís, tant amb la inclusió social com amb l'equitat salarial.

«La nostra entitat té per objecte social la inclusió social de les persones en risc d'exclusió. Hem posat en marxa l'àrea d'obres per tal d'ampliar la base de treball en aquesta línia.» (El L'Eina, SCCL)

«Aquest any hem iniciat un projecte d'inclusió i diversitat de caràcter transversal que tindrà repercussió en tota l'organització.» (Esplais Catalans)

«L'objectiu és una igualació salarial total per acabar d'establir una taula salarial més justa i d'acord amb responsabilitats i implicació real.» (Desenvolupament Comunitari, SCCL)

En aquest cas, les dades quantitatives ens poden aportar informacions molt valuoses per traure en números concrets aquests compromisos declarats per les organitzacions, vegem-ho.

Dades quantitatives de participació de les dones

Com versa un dels lemes de la present edició de la FESC, «l'ESS serà solidària si és feminista». Adoptar una mirada femenina sobre el funcionament de l'economia i l'empresa és tot un repte, sobretot tenint en compte que aquest és un dels àmbits amb més presència i arrelament dels valors masculins. **Anar impregnant l'economia de valors i pràctiques associades històricament a allò femení és un imperatiu, tant des del reconeixement del paper de l'economia de les cures en la sostenibilitat de la vida, com des del canvi de mentalitat en les formes de gestió, participació i lideratge** en àmbits empresarials convencionals. L'ESS, com a moviment que vol desplaçar el capitalisme heteropatriarcal, hauria d'aspirar a liderar aquesta mutació, aquest canvi de pell cap a un sistema econòmic que faci visible les tasques de cura i que vagi donant visibilitat i importància als valors ocults o històricament menyspreats. Val a dir, però, que mesurar aquest «canvi de pell» és difícil, gairebé tan difícil com mesurar la qualitat democràtica d'una organització. I fer-ho amb una eina àgil i aplicable a 72 organitzacions segurament encara més.

Tenint en compte aquesta dificultat i les limitacions operatives de la campanya de Balanç Social, els resultats obtinguts són limitats per avaluar qüestions de gènere i cures, i se centren sobretot en **l'avaluació quantitativa de la paritat entre homes i dones** en el funcionament de les organitzacions en àmbits diversos. Aquesta avaluació permet, en qualsevol cas, observar si hi ha situacions de discriminació per raons de sexe a les diferents instàncies de les estructures organitzatives de les entitats.

Per un costat, tenim les dades de participació general (a la taula 9 mostrem les dades comparades amb l'exercici anterior). Veiem que **tant al grup 1 com al 3 la implicació és bastant paritària, mentre que només al grup 2 hi ha una menor participació de dones**, la qual cosa redueix significativament el percentatge respecte al 2013.

TAULA 9. Dones implicades segons forma jurídica, 2013-2014	% dones 2013	% dones 2014	var.
Cooperatives de treball, societats laborals i societats mercantils	46 %	48 %	6 %
Coop. de consum, de servei i de segon grau i associacions de segon grau	51 %	33 %	-35 %
Associacions i fundacions	54 %	55 %	2 %
Total	52 %	44 %	-16 %

Pel que fa a la paritat en l'estructura laboral, a la taula 10 mostrem les dades també desglossades per forma jurídica. Veiem que per a totes les formes jurídiques hi ha una majoria de dones en l'estructura laboral, que en total representen el 59 % de les 1.100 persones treballadores de la mostra.

TAULA 10. Dones treballadores segons forma jurídica, 2013-2014	% dones 2013	% dones 2014	var.
Cooperatives de treball, societats laborals i societats mercantils	49 %	56 %	13 %
Coop. de consum, de servei i de segon grau i associacions de segon grau	63 %	60 %	-6 %
Associacions i fundacions	69 %	64 %	-7 %
Total	61 %	59 %	-3 %

És important contrastar aquestes dades d'implicació voluntària i amb vincle laboral amb les dades de participació en els espais de presa de decisió i de poder. La taula 11 il·lustra les dades de participació; veiem que en general hi ha una participació molt paritària als espais de presa de decisions, del que en podem extreure que hi ha una **proporció més elevada de dones amb vincle laboral, però llavors aquesta més gran proporció no es plasma en els espais de presa de decisions** (que, en qualsevol cas, són paritaris).

TAULA 11. Participació desglossat per sexe, 2013-2014	% dones 2013	% dones 2014	var.
Nombre de persones que van participar en l'elaboració del pla de gestió i pressupost	51 %	51 %	0 %
Nombre de persones que van participar en l'aprovació del pla de gestió i pressupost	54 %	47 %	-13 %
Nombre de persones que van participar en l'assemblea anual ordinària de l'entitat	50 %	48 %	-3 %
Total	52 %	49 %	-5 %

Si fem una ullada als càrrecs de responsabilitat, tant en l'estructura executiva com en l'estructura política, aquí sí, observem algunes diferències significatives (taula 12): podem extreure'n la idea que **les dones tenen més presència a les estructures laborals (incloent-hi càrrecs de responsabilitat) però menys presència als òrgans polítics** (patronats, consells rectors i juntes directives). Malgrat que segurament hi ha casuístiques diverses, cal fer aquí un **toc d'atenció en relació amb la divisió de gènere o sexe de les tasques a les organitzacions**, és a dir, en relació amb les estructures organitzatives on els àmbits de poder i de presa de decisions són majoritàriament ocupats per homes i on les persones que executen les tasques associades a aquestes decisions són majoritàriament dones. De les dades que presentem no podem extreure que aquesta divisió sigui tan marcadament sexista, ja que estem parlant de diferències petites (39 % i 57 % no són dades que s'allunyin massa del 50 % que representa la paritat), i encara menys en comparació amb les dades de les principals empreses del mercat capitalista, on als alts càrrecs tant polítics com executius només hi ha el 16 % de dones. En qualsevol cas convé tenir-ho present, fer-ho visible i treballar-ho perquè la construcció de MS es basi en estructures paritàries i en certa manera feminitzades.

TAULA 12. Dones en càrrecs de responsabilitat	% dones 2013	% dones 2014
Càrrecs de l'estructura executiva/laboral	54 %	57 %
Càrrecs en òrgans polítics	40 %	39 %

Inclusió social

L'ESS també té cura de la integració de persones en risc d'exclusió social i procura proveir totes les persones treballadores de condicions de treball equitatives.

De totes les persones ocupades per les organitzacions que han fet Balanç Social, el 20 % prové de situacions de risc d'exclusió social, és a dir, **una de cada cinc persones treballadores**. Aquest percentatge ha augmentat respecte al 17 % de l'edició anterior. A la taula 13 mostrem el desglossament per formes jurídiques i per sexe.

TAULA 13. Persones en risc d'exclusió per tipus d'entitat i sexe	Dones	Homes	Total	%
Cooperatives de treball, societats laborals i societats mercantils	45	61	106	45 %
Coop. de consum, de servei i de segon grau i associacions de segon grau	0	0	0	0 %
Associacions i fundacions	87	41	128	55 %
Total	132	102	234	
%	56 %	44 %		

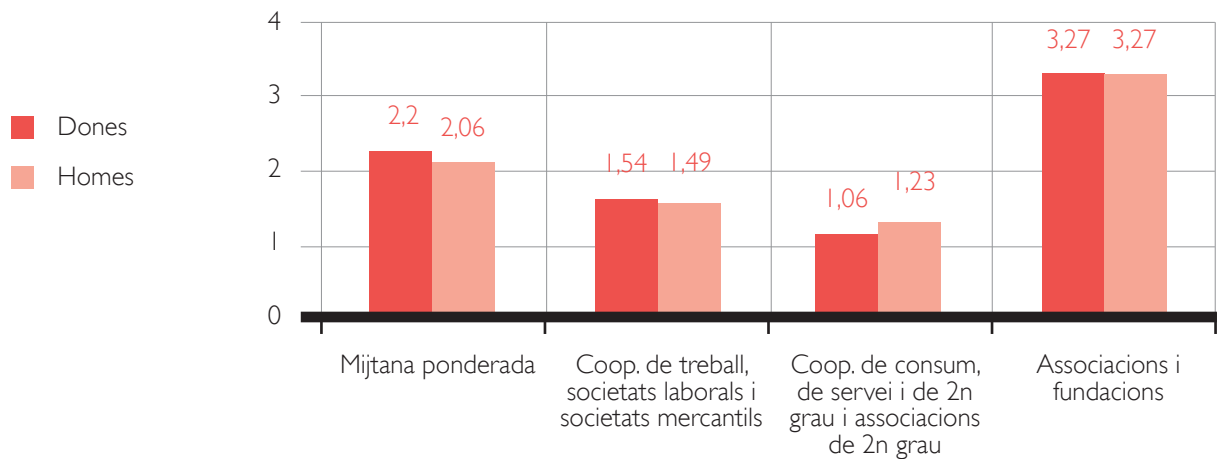
Per sexe, el 56 % de les persones en risc d'exclusió ocupades a les entitats d'ESS són dones, una proporció molt superior a les xifres obtingudes l'any passat (44 %).

Igualtat salarial

El darrer indicador que mesura el Balanç Social respecte al principi d'igualtat és **la relació entre el salari més alt i el més baix**. Aquest indicador el tenim desglossat entre homes i dones i per formes jurídiques al gràfic 12.

Gràfic 12.

Igualtat retributiva per formes jurídiques i sexe, 2014



El càlcul i control de les diferències salarials entre les persones que més cobren i les que menys a dins de la mateixa empresa o organització és un element clau a l'hora d'avaluar l'equitat o la falta d'equitat. Al llarg de la crisi econòmica i com a conseqüència d'unes polítiques públiques encarades a desmantellar la protecció de les persones treballadores, les diferències de poder adquisitiu s'han accentuat, i han generat una disparitat salarial més elevada entre els salaris de la banda baixa i els dels llocs directius.

Des de la XES no tenim establert un màxim de diferència salarial estricta, tot i **que la principal referència és un llindar màxim d'1 a 5**¹². Com veiem al gràfic 12, no hi ha encara cap grup d'empreses i organitzacions que s'aproximi a aquesta ràtio, tot i que són les fundacions i associacions les que tenen més diferències de mitjana. De tota manera, és una qüestió complexa, ja que l'increment de diferència salarial pot no respondre tant a la naturalesa jurídica i les implicacions associades en termes de governança, sinó potser a la dimensió de les organitzacions (tot i que segurament deu ser una combinació de factors). Seria interessant desglossar les dades per formes jurídiques i associar les ràtios salarials a la grandària de la plantilla, així podríem veure si les diferències hi tenen una certa correlació. Malauradament, amb els recursos de què disposem no podem entrar a fer aquesta anàlisi. Si observem les dades per sexe, en el seu conjunt no hi ha diferències significatives.

12 - Segons la proposta de Llei d'economia social i solidària elaborada per la XES per fer entrar a tràmit al Parlament de Catalunya.

Dades d'igualtat del Pam a Pam

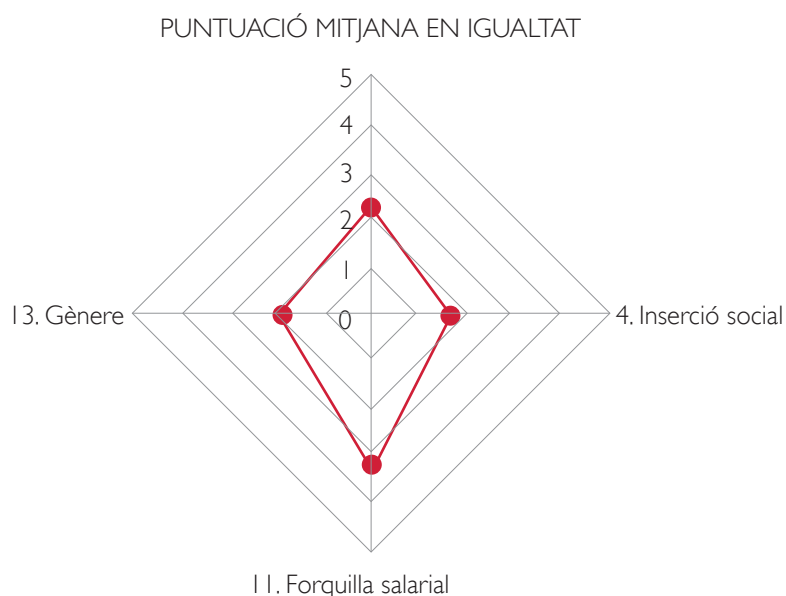
En aquest bloc s'hi inclouen 3 dels 15 indicadors que avalua el qüestionari de Pam a Pam; en desglossem els resultats per a cada pregunta, i il·lustrem els resultats conjunts al gràfic 13.

L'indicador 4 pregunta a les organitzacions si tenen en compte la **integració social** de persones amb diversitat funcional o intel·lectual o altres col·lectius en risc d'exclusió social. La puntuació mitjana és d'1,65 sobre 5 (és el tercer pitjor indicador); podem concloure que **existeix una certa sensibilitat generalitzada per tal d'adaptar els espais a la diversitat funcional**, però que incloure col·lectius vulnerables als equips de treball és una tendència poc generalitzada i molt específica de les iniciatives dedicades pròpiament a la inserció sociolaboral (centres especials de treball, empreses d'inserció...).

L'indicador 11 fa referència a les diferències salarials; es pregunta a les entitats que, en cas que hi hagi remuneracions en el projecte, explicitin la **forquilla salarial**. Com amb el Balanç Social, aquest és un criteri especialment important per a les persones que participen a Pam a Pam, i per a l'ESS en general. Aquesta preocupació es tradueix també en un bon compliment d'aquest criteri: **és el segon indicador amb millor puntuació: 3,16 sobre 5, on la forquilla salarial mitjana està entre 2 i 3**.

L'últim criteri d'aquest bloc es recull a l'indicador 13, on es demana a les entitats si incorporen l'**equitat de gènere** a les seves actuacions. Com veïem a Balanç Social, hi ha diferents capes de compromís, i en el cas de les organitzacions de Pam a Pam la majoria se situa a la primera capa de compromís: la que fa referència a l'**existència de paritat** (o discriminació positiva) quant al nombre de dones i homes que integren la iniciativa, a les diferents àrees d'actuació i òrgans de decisió, així com la que utilitza una comunicació no sexista. Això situa la puntuació mitjana en 1,93 sobre 5, de manera que s'evidencia que **moltes entitats no han mantingut una reflexió profunda sobre el que implica l'equitat de gènere en una organització** (la segona capa de compromís que dèiem, més relacionada amb els rols, la distribució de poder i les formes d'autoritat i cura).

Gràfic 13.
Puntuacions mitjanes en indicadors d'igualtat, 2014



IGUALTAT: Queda't amb això!

- Les organitzacions mostren diferents capes de compromís quant a qüestions de gènere. Una primera capa (necessària però més superficial) té a veure amb la representació paritària a les diferents instàncies de les organitzacions i al llenguatge no sexista. Tant els indicadors del Balanç Social com els del Pam a Pam mostren que aquestes són les pràctiques més esteses a les organitzacions (de fet, les dades de Balanç Social mostren una paritat gairebé absoluta en termes agregats).
- Amb dades de Balanç Social, quan ens mirem la paritat en relació amb el vincle laboral i l'estructura societària o política, veiem que hi ha una lleugera tendència a més proporció de dones treballadores (també als càrrecs directius), però una menor proporció als càrrecs societaris o polítics (patronats, consells rectors, etc.). Encara que les dades no són massa dràstiques, cal anar amb compte de no reproduir divisions sexistes en l'organització del treball.
- Quant a gènere, també destaca un segon aspecte a considerar (més profund): la relació entre gènere i formes d'autoritat i treball i d'exercici del poder. Hi ha organitzacions que introdueixen explícitament els valors femenins (afectes, cures, emocions) a les formes de presa de decisió i d'organització col·lectiva. En qualsevol cas, tal com corroboren les dades de Pam a Pam, aquesta és una assignatura pendent per part del gruix de les organitzacions d'ESS.
- El segon aspecte a l'hora d'avaluar la igualtat és la inclusió de persones i col·lectius en risc d'exclusió social. En aquesta edició, en el conjunt de les entitats que han fet el Balanç Social una de cada cinc persones treballadores provenen de situacions de risc d'exclusió social.
- Finalment, l'últim aspecte considerat és la igualtat salarial: les diferències mitjanes del Balanç Social són de l'ordre de 2 a 1, lluny del màxim de 5 a 1 establert a la proposta de Llei d'ESS elaborada per la XES. Pel que fa al Pam a Pam, les diferències mitjanes estan entre 2 i 3 vegades superior, lluny també del 5 a 1.

4.3. *Medi ambient*

No s'entendria l'ESS sense una profunda consciència dels límits ambientals que envolten l'activitat econòmica i a la qual les empreses i la societat en conjunt s'han d'adaptar per funcionar de manera sostenible a llarg termini. És veritat que sovint hi ha dinàmiques ambientals globals com el canvi climàtic que sobrepassen la capacitat d'acció de les organitzacions, però si l'ESS s'ha d'erigir com un sector econòmic alternatiu ha de **mostrar que es poden respectar els límits del planeta i ser viable econòmicament**. En aquest sentit, és clau que les organitzacions identifiquin els vectors ambientals més rellevants en relació amb la seva activitat, i els incorporin al funcionament i a la presa de decisions estratègiques, i que internalitzin així una visió de llarg termini basada en l'equitat ambiental, global i intergeneracional.

Dades de medi ambient del balanç social

Valoracions qualitatives de les organitzacions

Pel que fa a les aportacions qualitatives de les organitzacions, veiem que convé distingir entre dos grans blocs de contribucions o comportaments ambientals. El primer seria aquell propi de la majoria de les organitzacions que fan el Balanç Social, i que comparteixen unes característiques comunes: són empreses de serveis que ubiquen les seves activitats en oficines i que, per tant, tenen una incidència ambiental que es limita als consums associats al funcionament d'aquesta oficina (consum energètic, gestió de residus, compra de material d'oficina, etc.) i als eventuals viatges que puguin fer les persones treballadores. En general, per a aquest bloc d'empreses la majoria han incorporat plans ambientals o duen a terme accions de reducció del consum en general sense que necessàriament hi hagi un pla, la cita següent és representativa de les valoracions fetes per aquest bloc d'empreses:

«La nostra activitat té un impacte ambiental molt reduït, però fem recollida selectiva de residus, utilitzem paper reciclat, fem reutilització de cartutxos de tinta i tòner, fem un ús moderat de calefacció/aire condicionat i tenim energia verda.» (Associació Oikocredit)

El segon bloc tipus de valoracions o contribucions ambientals es caracteritza pel fet que un determinat comportament proambiental és un dels trets diferencials del producte o servei que ofereix l'empresa o entitat, és a dir, que un dels principals valors afegits de la seva activitat té a veure amb una diferenciació ecològica, vegem-ne alguns exemples:

«Un dels nostres objectius és la recuperació de residus i realització de qualsevol altra activitat que tingui per finalitat la defensa i millora del medi ambient.» (Andròmines, es dedica al reciclatge i la reutilització)

«La nostra activitat realitza per ella mateixa un impacte ambiental de caràcter positiu amb el treball de la terra i cura del patrimoni natural.» (Cal Roio, finca ramadera agroecològica)

«Treballem per l'eficiència energètica en arquitectura i intentem ser conseqüent en l'activitat a l'oficina. L'arxiu és digital, imprimim l'imprescindible, en B/N i paper reciclat. Al 2014 s'inicià l'elaboració del pla ambiental.» (Celobert, consultora en arquitectura i construcció sostenible)

«Utilitzem papers FSC i reciclats 100 %, i tintes ecològiques. I reciclem els residus que nosaltres generem.» (El Foli Verd, impremta)

«Intentem que la compra del nostre producte (entre el 80 %-90 %) menjar, neteja... sigui certificat en ecològic i proximitat. Durant aquest any hem fet un esforç de conversió cap a la compra de tot el producte ecològic.» (La Sargantana Badalonina, restaurant)

«Tota l'activitat de neteja és no contaminant així com la bicimissatgeria i els vehicles elèctrics en l'àrea de transport.» (Trèvol, missatgeria)

«L'essència de la nostra cooperativa és treballar per a la sostenibilitat, per tant, la nostra missió està compromesa amb les relacions que establim amb el medi ambient.» (Nusos, educació ambiental)

Dades quantitatives de comportament ambiental

Per avaluar el comportament ambiental, el Balanç Social desglossa diferents indicadors per intentar obtenir una fotografia de l'impacte de les organitzacions. Aquests indicadors mesuren **el consum energètic, d'aigua, de paper i d'altres consumibles d'oficina, així com la generació de residus.**

Per obtenir aquests indicadors hi ha un parell de limitacions metodològiques importants. La primera és que demanem el mateix tipus de dades a organitzacions que operen en diferents sectors. L'escenari ideal seria poder demanar indicadors adaptats als diferents sectors d'activitat i que es poguessin fer agregacions per sectors, cosa que permetria, a més, fer comparacions amb dades agregades de l'economia catalana. La segona limitació és la capacitat o disposició de les organitzacions per facilitar determinada informació, la qual cosa (com expliquem més endavant) impedeix obtenir el conjunt de totes les organitzacions.

Malgrat aquestes limitacions, podem obtenir dades prou vàlides per valorar el compliment d'objectius i els impactes ambientals de les organitzacions de l'ESS. Tenim dos tipus d'indicadors: els que mesuren quantitativament els consums i els indicadors que avaluen la posada en pràctica de diferents pràctiques, procediments o polítiques.

Pel que fa als indicadors quantitatius, el Balanç Social permet obtenir dades agregades del consum d'electricitat, de gas, d'aigua i de paper, i també de generació de residus. Els indicadors quantitatius s'obtenen a partir de les dades facilitades per les organitzacions. Malauradament, no totes les organitzacions disposen o poden aportar la informació demanada al Balanç Social en alguns dels camps quantitatius, de manera **que per fer les dades agregades hem de treballar només sobre les dades de les empreses i entitats que han facilitat la informació.** A més, com que mirem d'obtenir dades relatives al nombre de persones treballadores i al volum de facturació, no podem dividir per les persones o ingressos de les 70 organitzacions, sinó que ho hem de fer només pel nombre de treballadores i d'ingressos d'aquelles organitzacions que han aportat dades. A la taula 14, mostrem el percentatge de respostes obtingudes per a cada un dels indicadors en relació amb el volum de facturació que representen les organitzacions que han contestat. Veiem, doncs, que l'únic indicador que és representatiu del 100 % de les organitzacions al 2014 és el de consum de paper, mentre que la resta es redueixen respecte a l'edició anterior:

TAULA 14. Rellevància relativa de les respostes obtingudes, evolució 2013-14

Indicador	2013	2014
Consum d'electricitat	90 %	76 %
Consum de gas	57 %	48 %
Consum d'aigua	88 %	73 %
Consum de paper	99 %	100 %
Residus generats	33 %	37 %

A la taula 15, hi ha el resum de les magnituds anuals quantitatives agregades en relació amb el nombre de persones treballadores i amb el volum d'ingressos generat, i la variació respecte a l'any anterior. Per fer una lectura adient de les dades, val a dir que estem comparant valors obtinguts de mostres diferents. El fet de dividir aquests consums per facturació i nombre de persones treballadores ens permet estandarditzar les xifres i comparar magnituds. El que veiem és que **en la majoria de valors s'ha reduït la intensitat en el consum, millorant així els resultats agregats obtinguts**. Hi ha dos possibles motius per aquesta evolució: un, que hagi sortit de la mostra una o més organitzacions que tenien uns valors molt més alts que la resta, o l'altre, que les organitzacions hagin millorat els seus comportaments. L'únic valor que ha augmentat és la intensitat en el consum d'aigua respecte al nombre de persones treballadores.

TAULA 15. Evolució de consums ambientals en termes relatius, 2013-2014	2013	2014	var. %
Electricitat: kWh/milió d'€	44.851,10	25.066,00	-44 %
Electricitat: kWh/treball	1.285,49	923,57	-28 %
Gas: m3/milió d'€	13.048,93	5.903,13	-55 %
Gas: m3/treball	429,88	289,31	-33 %
Aigua: m3/milió d'€	842,30	744,27	-12 %
Aigua: m3/treball	23,96	27,52	15 %
Paper: Paq./milió d'€	112,67	62,26	-45 %
Paper: Paq./treball	3,47	2,83	-18 %
Residus: kg/milió d'€	1.307,05	726,20	-44 %
Residus: kg/treball	37,15	36,53	-2 %

Pel que fa als indicadors que avaluen la posada en pràctica de diferents pràctiques o accions, el Balanç Social demana a les organitzacions que responguin si duen a terme determinades pràctiques o accions. Al gràfic 10 podeu veure el resum de resultats d'aquest any en comparació amb els de la campanya anterior.

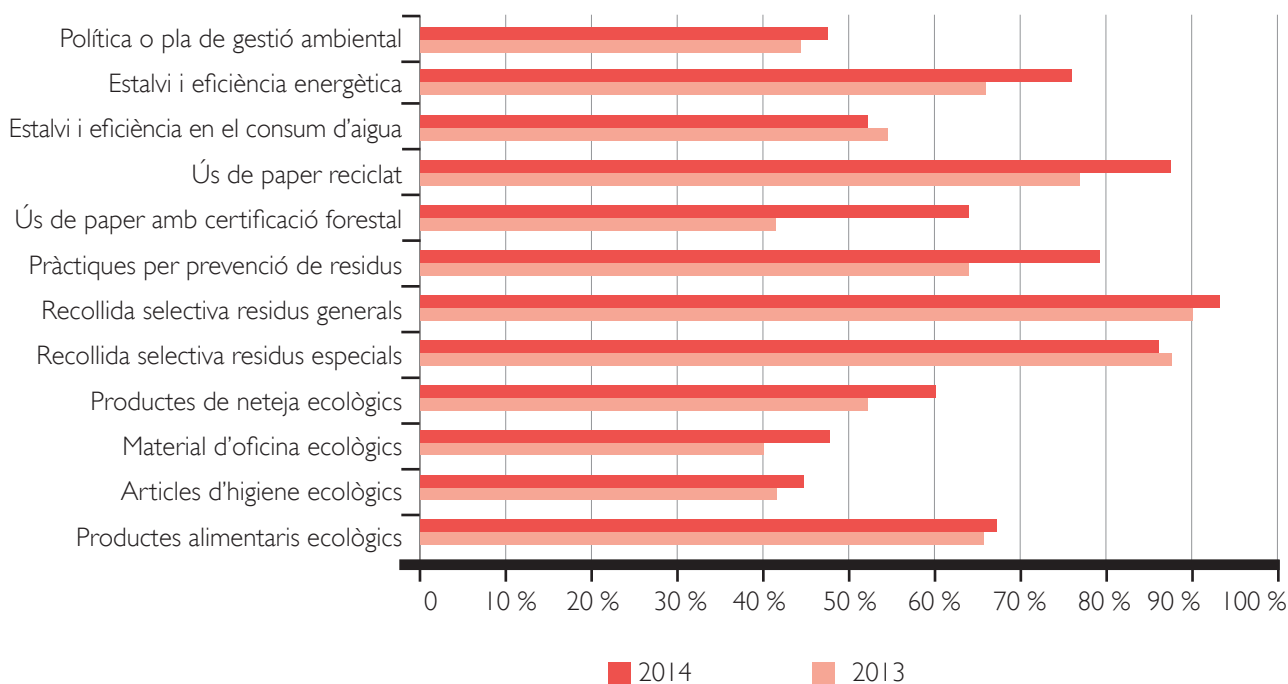
Si ens mirem les dades generals, podem veure quines són les pràctiques més esteses i les que menys. En el que s'apliquen més les organitzacions és en la gestió de residus i la compra de paper reciclat: **el 93 % fa recollida selectiva de residus generals; el 86 %, recollida selectiva de residus especials, i el 87,5 % fan servir paper reciclat.**

En el que més flaquegen les organitzacions és en la utilització de productes ecològics d'oficina i d'higiene, ja que només el 44 % i el 47 % de les organitzacions afirmen utilitzar productes ecològics respectivament. Possibles causes serien la poca cultura d'utilització de materials d'oficina provinents de materials reciclats o de matèries biodegradables, el desconeixement o la falta de proveïdors accessibles, l'elevat cost d'aquests productes i les diferències de legislació (sobre residus hi ha un marc legal més estricte que no pas sobre la compra verda o socialment responsable). I el mateix podríem dir de la utilització de sabons, paper higiènic, etc., per

a l'oficina. Així, és en aquests àmbits «oblidats» (però no exempts de problemàtiques) en els quals caldria anar fent salts qualitatius, ja que, com veiem amb les dades de residus i paper, hi ha objectius que ja estan assolits i cal posar-se metes més ambicioses.

Gràfic 14.

Percentatge de compliment de criteris ambientals, per grups, 2013-14



Alimentació i aigua són a la banda mitjana (al voltant del 67 %), i són àmbits sobre els quals hi ha més sensibilitat, però on **encara es poden anar desenvolupant millores**.

Si comparem amb les dades recollides l'exercici anterior, veiem que **la mostra d'aquest any millora en tots els punts respecte a la mostra de l'any passat** (excepte en dos punts: les accions d'estalvi d'aigua i la recollida selectiva de residus especials). Allà on hi ha una diferència més significativa és en l'ús de paper amb certificació forestal, en les pràctiques de prevenció de residus i en l'estalvi i l'eficiència energètica. En general, però, les pràctiques més esteses apuntades més amunt són les mateixes que l'any anterior i no hi ha diferències de tendència remarcables.

Dades de medi ambient del Pam a Pam

El bloc ambiental compta amb un apartat propi al qüestionari de Pam a Pam, i recull 3 indicadors dels 15.

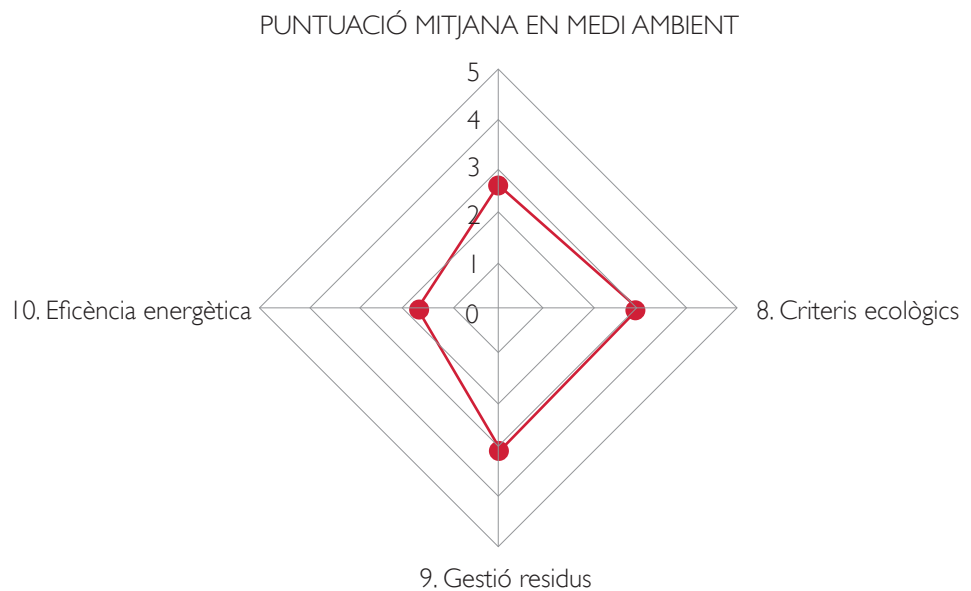
L'indicador 8 demana les entitats si incorporen **criteris ecològics o de sostenibilitat** a la seva iniciativa, i la puntuació mitjana és de 2,8 sobre 5 (setè indicador en el rànquing). Les mesures més repetides són les que tenen a veure amb la **priorització de productes i serveis que minimitzin impacte ambiental**, i també amb els processos de sensibilització interna per reduir la petjada ecològica de l'entitat.

L'indicador següent, el 9, fa referència a la **gestió de residus** i les pràctiques de reciclatge i reutilització. En aquest cas, com en el de Balanç Social, veiem que són **pràctiques molt esteses entre les entitats**, que majoritàriament fan recollida selectiva de residus especials i generals, i fins i tot aposten per la reutilització. La puntuació mitjana és de 3,03 sobre 5 (quarta en el rànquing).

Finalment, l'indicador 10 pregunta a les entitats sobre si tenen en compte **l'estalvi i l'eficiència energètica, i aquí és on, en termes agregats, trobem el pitjor** indicador ambiental: un 1,69 sobre 5, essent el compromís més generalitzat la utilització d'aparells de baix consum.

La mitjana de compliment d'aquests criteris és de 2,53 sobre 5. Aquesta valoració és conseqüència del baix compliment del criteri d'eficiència energètica (1,70), encara que els altres dos criteris siguin de compliment força elevat.

Gràfic 15.
Puntuacions mitjanes en indicadors de medi ambient, 2014



MEDI AMBIENT: Queda't amb això!

- La majoria d'empreses que fan Balanç Social són de serveis i basen la seva activitat en feina d'oficina, de manera que tenen un perfil similar quant a variables ambientals a observar. De tota manera, és important anar establint líndars o indicadors específics per sectors de cara a poder analitzar les qüestions ambientals de cada organització de manera més contextualitzada.
- Per les dades de Balanç Social, en termes agregats, la intensitat en l'ús d'energia, d'aigua i en la generació de residus per persona treballadora i per facturació s'ha reduït respecte a l'exercici anterior.
- Segons les dades de Balanç Social, les pràctiques de cura amb el medi ambient més esteses són la recollida selectiva i l'ús de paper reciclat, mentre que les menys habituals són la compra de productes d'oficina i d'higiene amb certificació ecològica. Pel que fa a Pam a Pam, també són les pràctiques de reciclatge i gestió de residus les pràctiques més comunes, mentre que allò en què pitjor puntuen les entitats del mapa és en les pràctiques d'eficiència i estalvi energètic.
- Més enllà dels comportaments en relació amb determinats aspectes ambientals, hi ha organitzacions el valor afegit de les quals és, precisament, el valor ambiental dels seus productes i serveis. Alguns exemples d'aquestes activitats serien missatgeria amb bici i amb vehicles elèctrics, educació ambiental, producció agroecològica, reciclatge i reutilització de residus, i impremta amb tintes i productes ecològics i reutilitzats.

4.4. Compromís Social

Un quart pilar dins dels estàndards ètics de l'ESS és el compromís de les organitzacions amb el seu entorn, amb la seva comunitat en diferents àmbits, ja sigui amb l'entorn més proper (veïnal, entorn de treball), com en espais més vinculats a la seva activitat econòmica i a la cadena de proveïment o en una comunitat sociocultural més àmplia (al requadre 3 aprofundim en les interaccions positives entre projectes socioempresarials i societat civil).

De fet, la pròpia participació o contribució a la construcció de mercat social de les organitzacions la considerem part d'aquest compromís social, ja que denota un esforç o una intenció d'anar fent més densa la xarxa de relacions econòmiques entre agents de l'ESS.

REQUADRE 3: El paper de la societat civil com a palanca de difusió?

Per Álvaro Porro González.

Ens podem preguntar quin paper poden jugar les organitzacions de la societat civil i els moviments socials en l'expansió de l'ESS. No obstant això, crec que a la pròpia genealogia de l'ESS ja està molt integrat el fet que les organitzacions que la componen van més enllà de la dimensió empresarial o econòmica, barrejant-se amb l'ecosistema ampli d'actors de la societat civil i els moviments socials.

D'entrada, partim de la constatació que el canvi social respon a una retroalimentació entre transformacions a diferents nivells: canvis de valors, canvis de pràctiques i canvis d'estructures. La interacció de les organitzacions d'ESS amb la societat civil li permet formar part d'aquest cicle de transformació, evitant així ser projectes aïllats o basats en dinàmiques de supervivència en un mercat salvatge i en un entorn cultural hostil. En relació amb els tres nivells de transformació, les empreses i entitats són especialment fortes en la dimensió de canvi de pràctiques, però també poden ser agents que sumen o faciliten el canvi de valors i d'estructures a partir de la seva interacció amb agents de la societat civil. Podríem resumir aquesta interacció positiva entorn de tres idees:

1. La vinculació amb el teixit social potencia la capacitat de les empreses i entitats d'ESS de crear xarxa social entorn de si mateixes o de formar part de xarxes àmplies que maximitzen tant la seva resiliència i com la qualitat i la quantitat d'aliats. Per posar un exemple, per a una empresa serà molt més fàcil buscar avaladors per a un crèdit si les organitzacions socials del seu barri la coneixen i reconeixen com un projecte que potencia dinàmiques d'apoderament comunitari o processos de canvi social de l'entorn.
2. Les organitzacions d'ESS més basades en la comunitat i molt basades en el treball voluntari (el que en podríem dir *economies comunitàries*) alberguen alguns avantatges comparatius com a iniciatives innovadores. D'una banda, responen clarament a necessitats locals ja que disposen d'una capacitat d'interacció amb la comunitat receptora molt gran (de fet «són» en part la comunitat). D'altra banda, tenint en compte la poca estructura i inversió que necessiten aquestes economies comunitàries, disposen sovint de gran capacitat per arriscar i experimentar, generant espais de creativitat i innovació col·lectiva. Aquesta capacitat innovadora és possible gràcies a la xarxa social de suport, el treball voluntari i la forta càrrega motivacional que les alimenta. Si observem determinades dinàmiques socials associades a l'agricultura urbana o els grups de consum ecològic, veiem que moltes vegades són les iniciatives més autònomes, de petita escala i basades en feina voluntària les que obren bretxa com a experiències pioneres, a qui segueixen després actors empresarials convencionals, institucions públiques o projectes d'ESS professionalitzats. A més, aquests mercats oberts per la innovació comunitària tendeixen a tenir més receptivitat als projectes empresarials provinents de l'ESS que no pas als d'agents empresarials convencionals o grans empreses multinacionals.
3. Finalment, i vinculat amb la idea anterior, juguen un paper clau en la construcció de MS, especialment per generar demanda (i fins i tot articular-la). Això és especialment rellevant amb el cooperativisme de consum, ja que aquests espais permeten aglutinar i concentrar la demanda i habilitar salts d'escala que amb una demanda dispersa i no basada en la confiança mútua no es podria (el cas de SomEnergia és paradigmàtic en aquest sentit).

Dades de compromís social del balanç social

Valoracions qualitatives de les organitzacions

De les aportacions de les organitzacions en podem extreure una primera conclusió general: que el compromís social es pot entendre de maneres diverses, i les aportacions al bé comú per part de les organitzacions pot prendre diferents formes.

Així, una de les maneres d'entendre aquest compromís és vincular-se al teixit associatiu i actiu i fins i tot arribar a ser un referent al territori com relata aquesta entitat:

«Un dels 4 eixos principals de l'associació (...) és ser un referent al territori, treballant en xarxa amb les altres entitats de la comarca i participant de manera pro activa en les activitats de la comunitat.» (Associació Alba)

Una segona manera d'entendre la implicació social la podem definir no tant des de la territorialització, sinó més aviat des de la pertinença a xarxes, federacions i àmbits de caràcter sociopolític més transversals o també sectorials:

«Andròmines fomenta el treball en xarxa amb altres entitats, amb organismes públics (serveis socials, promoció econòmica, etc) i pertany a federacions amb les quals comparteix el mateix objectiu social o ambiental.» (Andròmines)

Una tercera vessant la trobem, com en el cas del compromís ambiental, en organitzacions en què la seva activitat es basa a oferir un servei social, com per exemple el foment de la inclusió de col·lectius desfavorits o la dinamització comunitària:

«El nostre compromís envers la societat és atorgar eines als col·lectius més desfavorits perquè tinguin cultura del treball, nocions i hàbits per poder accedir a una segona oportunitat.» (Associació Estel Tàpia)

Una quarta pota d'aquesta àmplia concepció del compromís social seria la donació d'excedents a organitzacions comunitàries, moviments socials, col·lectius desfavorits, etc.

Finalment, l'última vessant explicitada és la voluntat d'alimentar la construcció de MS, implicant-se en espais de coordinació entre empreses, així com també buscant activament organitzacions proveïdores provinents de l'ESS;

«Tenim voluntat clara de participar d'espais de foment del cooperativisme i les finances ètiques. Hem participat en espais de coordinació de cooperatives dins de la XES, a la comissió de gènere de la XES, al Coop57 i a la Federació de Cooperatives.» (Azimut)

«En aquest exercici hem seguit amb la dinàmica d'involucrar-nos en el teixit cooperatiu, impulsant amb altres entitats la consolidació de la XES Barcelonès nord i altres activitats a escala local, Federació de Cooperatives de Treball, XES, Coop57.» (La Sargantana)

Dades quantitatives de compromís social

Com hem vist, definir el compromís social en indicadors també és un tasca difícil, ja que es pot entendre aquest compromís de manera diversa. En el cas del Balanç Social es tenen en compte tres àmbits diferents:

- La participació voluntària i activa en xarxes i moviments socials (ja siguin vinculats a la comunitat local com en espais més transversals o sectorials).
- Els esforços per a la construcció de MS a través de la intercooperació, és a dir, a través de les compres i vendes efectuades a empreses de l'àmbit de l'ESS, així com també els diners dipositats a empreses i organitzacions de finances ètiques.
- La preservació de la llengua pròpia del territori, com un valor identitari, cultural i de cohesió de la societat.

Quant a la **participació en xarxes i moviments socials**, a la taula 16 mostrem les dades comparades de les tres últimes edicions del Balanç Social. En termes absoluts veiem una reducció del nombre de xarxes i moviments en què s'impliquen les organitzacions any rere any, fins a situar-lo en 6,7, com a mitjana per entitat. En hores dedicades, en canvi, hi ha una proporció més alta d'hores respecte a les dues edicions anteriors, dedicant l'1,74 % de les hores remunerades a la participació i treball en xarxa.

TAULA 16. Participació en xarxes i moviments socials, 2012-14	2012	2013	2014
Nombre d'organitzacions	566	520	480
Ràtio de xarxes per cada organització	9,1	7,4	6,7
Hores dedicades a entitats, xarxes, federacions	30.291	28.421	28.887
% sobre el total d'hores remunerades treballades	1,68 %	1,02 %	1,74 %

Pel que fa a les dades de construcció de MS, a la taula 17 presentem un resum de les principals magnituds relacionades amb l'operació amb finances ètiques per part de les organitzacions del Balanç Social, i en comparació amb les dades de les dues edicions anteriors. Pel que fa al grau d'utilització de finances ètiques per part de les organitzacions, hi ha una **tendència creixent a la utilització de les finances ètiques: en dos anys s'ha passat del 64 % al 84 % de les entitats.**

Quant a la quantitat de diners dipositats en entitats de finances ètiques, el volum total ha estat de **13 milions d'euros**, el 33 % més que l'any anterior. Com dèiem l'any passat, aquest volum de dipòsits s'explica sobretot per les dades de la Coop57, i per tant, per obtenir una dada no esbiaixada i veure quina proporció real de diners hi havia dipositats en entitats de finances ètiques respecte del total de diners dipositats, hem restat les magnituds del Coop57 (vegeu la taula 17). Un cop fet això, observem que hi ha hagut un increment molt lleuger (3 %) en el volum total de diners dipositats en finances ètiques respecte de l'edició anterior: **Els diners dipositats en operadors de finances ètiques representen el 12,8 % respecte el total de dipòsits en curs.** Finalment, pel que fa als préstecs obtinguts, **s'han rebut 1,5 milions d'euros d'entitats de finances ètiques, la qual cosa representa pràcticament el 50 % dels préstecs rebuts.**

TAULA 17. Finances ètiques (FE), 2013-1014	2012	2013	2014
% entitats que operen amb FE	64,52 %	71,43 %	84,72 %
Volum diners en FE (sense Coop57)	536.000 €	854.471 €	880.815 €
% FE sobre total de dipòsits	14,5 %	12,3 %	12,8 %
Mitjana per entitat	8.645 €	12.207 €	12.234 €

Pel que fa al volum de compres i vendes que les 72 organitzacions han realitzat pel MS, la taula 18 en resumeix les magnituds principals. Convé fer **un aclariment metodològic** que podria explicar la variació entre les dades de l'edició anterior i les d'aquesta: amb l'actualització **del manual d'ús del Balanç Social, s'han definit amb més precisió alguns conceptes** o àmbits de pertinença per augmentar la consistència de les dades obtingudes. Així, **la pertinença a l'ESS** (i, per tant, al MS) s'ha definit així:

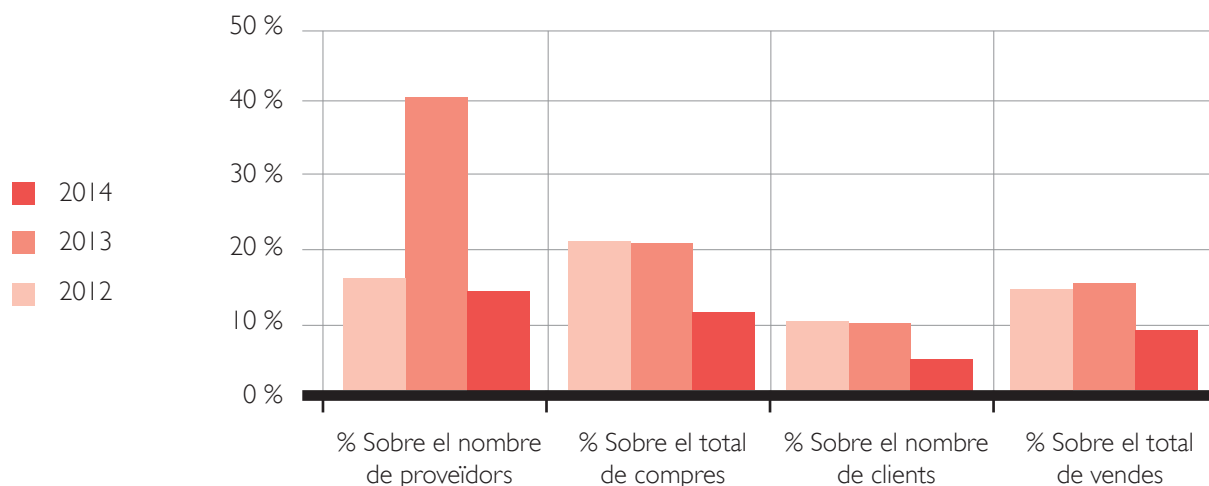
- «Es consideren entitats de l'economia social i solidària (ESS) totes aquelles organitzacions que compleixen almenys un d'aquests requisits:
- fan el Balanç Social i/o disposen del segell o estan en procés fer-lo;
 - són sòcies de la Xarxa d'Economia Solidària i/o del Coop57;
 - apareixen al mapa de l'Economia Solidària Pam a Pam.»

Com comentàvem als punts 3 i 4 d'aquest mateix informe es fa difícil tenir aproximacions quantitatives a la magnitud de l'ESS i el MS degut a la falta d'eines o instruments que ajudin a delimitar més clarament aquest àmbit de pertinença. Amb tot, aquesta definició és a la que hem arribat per tal de tenir un marc a on referir-nos quan parlem de què és i què no és ESS, però cal deixar clar que és una definició oberta i en construcció, adaptable en la mesura que es vagi trobant metodologies més precises de definició de l'ESS.

Així, si ens mirem el gràfic 11, veiem que hi ha hagut una reducció considerable en els percentatges de compres, proveïdors, vendes i clients pertanyents a l'ESS. Expliquem aquesta reducció pel fet que hem definit un àmbit de pertinença a l'ESS bastant reduït en contraposició a la definició anterior que era molt oberta a la lliure interpretació de les organitzacions. En qualsevol cas, el que n'extraïem és que, **en termes de facturació, l'11 % de les compres i el 8,5 % de les vendes es duen a terme a empreses proveïdores i persones o empreses clientes d'ESS.**

Si analitzem les dades per formes jurídiques, com observem a la taula 18, veiem que és el grup de les cooperatives de treball (grup 1) el que més proporció de compres fa a proveïdors de l'ESS (17,7 %), mentre que les estructures de segon grau (grup 2) són les que menys (5,4 %). Pel que fa a les vendes, aquí es presenta un altre problema metodològic: que hi ha una part de les organitzacions que ofereixen els seus béns i serveis tant a persones individuals (consumidores finals) com a administració pública, fent que l'àmbit de vendes a empreses clientes d'ESS sigui molt reduït: no arriba al 10 % de la facturació en cap dels grups, i fins i tot en el d'associacions i fundacions (grup 3) és un simbòlic 1 %.

Gràfic 16.
Compres i vendes al mercat social



En qualsevol cas, el que ens interessa en termes d'avenços en la construcció de MS és el percentatge de compres fetes a proveïdors d'ESS, i l'objectiu, mitjançant la coordinació tant en xarxes sectorials com en les trobades d'intercooperació intersectorials, és poder anar augmentant aquests percentatges per incrementar l'autonomia del circuit econòmic de l'ESS.

TAULA 18. Compres i vendes al MS per formes jurídiques, 2014			
Compres al MS	Grup 1	Grup 2	Grup 3
% sobre el nombre de proveïdors	12,56 %	14,55 %	15,26 %
Compres a proveïdors de l'ESS	698.552,00 €	520.225,00 €	879.881,00 €
% sobre el total de compres	17,70 %	5,44 %	15,30 %
Vendes al MS	Grup 1	Grup 2	Grup 3
% sobre el total de clients	4,57 %	4,37 %	6,79 %
Ingressos/vendes de l'ESS	1.351.828,00 €	1.319.982,00 €	76.982,00 €
% sobre el total de vendes	9,37 %	12,53 %	1,07 %

Finalment, sobre la implicació de les entitats que han fet Balanç Social en la preservació de la llengua pròpia del territori, cal destacar que el **97,22 %** de les entitats tenen una **política lingüística interna favorable al català**.

Dades de compromís social del Pam a Pam

Aquest bloc és el que comprèn més criteris de Pam a Pam, 6 de 15, els desglossem un per un i apareixen resumits al gràfic 17.

L'indicador 1 demana a les entitats si, en el conjunt de la seva activitat, **potencien l'economia local i els circuits de proximitat. Aquest és l'indicador amb una puntuació mitjana més alta: 3,31 sobre 5.** Les pràctiques més freqüents són la prioritització de productes o serveis locals, la posada en pràctica d'accions de sensibilització per promoure l'economia de proximitat i, fins i tot, pràctiques de coresponsabilitat amb les persones productores o proveïdores.

L'indicador 2 fa referència a si les entitats **promouen l'intercanvi just** entre persones o entitats productores, distribuïdores i consumidores. En aquest cas la puntuació mitjana és de 2,7, i les pràctiques habituals són la utilització de **productes de comerç just** i la integració transversal d'aquestes pràctiques a l'entitat.

L'indicador següent, el 5, és el que fa referència més clara a la voluntat de **construcció de MS** de les organitzacions, ja que demana en quina mesura intenten que empreses i persones proveïdores i clientes siguin de l'ESS. La puntuació mitjana és de 2,97, i és el cinquè millor indicador. Les organitzacions **mostren compromís amb els principis de l'ESS i busquen proveïdors d'aquest àmbit** quan necessiten un producte o servei.

El sisè indicador demana el grau de **participació en espais d'articulació** i xarxes a diferents escales (local, nacional, sectorial, etc.). La puntuació mitja és de 2,77 i la major part de les organitzacions afirmen que **participen habitualment** en aquest tipus d'espais.

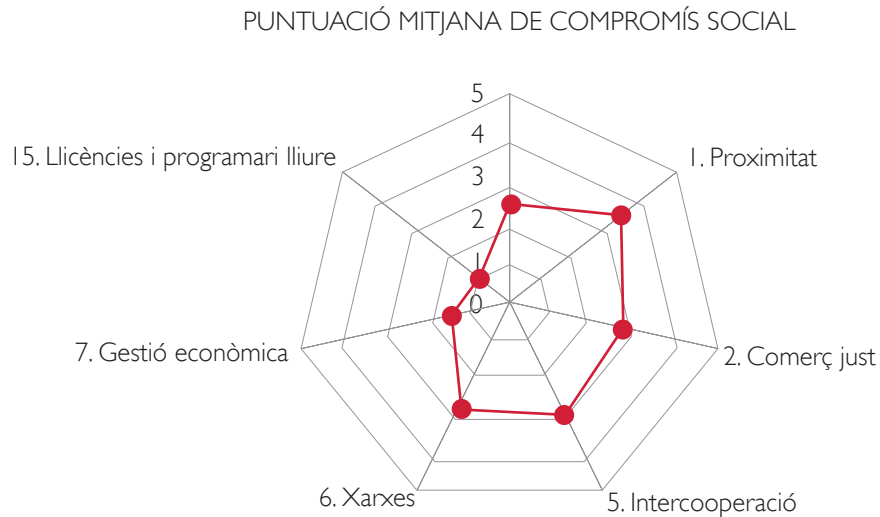
L'indicador 7 té a veure amb la implicació de les organitzacions amb les **finances ètiques o sistemes alternatius com les monedes socials o les xarxes d'intercanvi**. Aquí el **nivell d'implicació és molt baix** (1,43, el penúltim), i pel tipus de resposta només podem extreure que generalment les organitzacions utilitzen un d'aquests sistemes com a molt.

Finalment, l'últim indicador d'aquest bloc és el que fa referència a **l'ús de llicències no privatives i programari lliure. Aquest indicador té el pitjor resultat** de tots: 0,95 de 5. El compromís es limita, en el millor dels casos, a la utilització de programes de programari lliure.

El resultat mitjà obtingut de tots els indicadors és de 2,35 sobre 5. Aquest resultat es deu als dos criteris amb pitjor puntuació mitjana: gestió econòmica amb finances ètiques (1,43) i ús de llicències lliures (0,95). En contraposició, la resta de criteris són els que registren puntuacions més altes, la qual cosa ens indica els elevats graus de compromís social de les entitats d'ESS.

Gràfic 17.

Puntuacions mitjanes en indicadors de compromís social, 2014



COMPROMÍS SOCIAL: QUEDA'T AMB AIXÒ!

- El compromís social de les entitats es pot entendre de diferents maneres: vinculació amb el teixit social i activista local, pertinença a xarxes i federacions transversals de caràcter sociopolític, foment de la inclusió social i donació d'excedents de l'activitat empresarial a projectes socials, entre d'altres.
- Una de les formes de compromís social és la pròpia implicació en la construcció de MS, que pot prendre diferents formes. Una és la participació i utilització d'organitzacions de finançament ètic: a partir del Balanç Social veiem que el 13 % dels dipòsits i el 50 % dels préstecs rebuts provenen d'aquest àmbit; mentre que del Pam a Pam se n'observa una baixa implicació. Caldria, doncs, anar incrementant aquests percentatges perquè els recursos financers de les organitzacions d'ESS vagin recirculant cada vegada més pel circuit propi.
- L'altra gran pota són les compres i vendes (si són a entitats) dins de l'ESS. Amb dades del Balanç Social, si ens fixem en les compres veiem que l'11 % provenen d'empreses proveïdores de l'ESS. Caldrà, doncs, anar incrementant també aquesta proporció per generar espirals positives.
- El Pam a Pam té alguns indicadors específics, entre els quals destaca l'alta preocupació de les organitzacions per consumir productes o serveis de proximitat així com també de comerç just. Una de les formes de compromís social més marginal entre les entitats del Pam a Pam és la utilització de programari lliure i llicències no privatives; per tant, cal ser més ambiciosos en aquest sentit.

4.5. Qualitat laboral

El cinquè gran pilar ètic de l'ESS és la preocupació per les condicions de treball i el benestar de les persones treballadores. És fonamental que els i les treballadores d'una organització tinguin uns mínims drets garantits, i no només aquells circumscrits a la legislació vigent (en un moment que, a més, la desregulació esbojarrada converteix la protecció laboral i els llocs de treball en quelcom més precari); cal anar més enllà. Les organitzacions de l'ESS són referents a l'hora de demostrar que hi pot haver formes de funcionar diferents, formes de funcionar que permetin la conciliació de la vida familiar amb la laboral, que assegurin l'estabilitat laboral a partir de pràctiques de repartiment del treball; que creïn entorns humans on recolzar-se, sentir-se acompanyat i afrontar conflictes amb democràcia i cuidant a les persones; que donin autonomia als i les treballadores per sentir-se realitzades a la seva feina. Quan parlem de qualitat laboral ens referim a la suma de tots aquests elements, que garanteixen una experiència de qualitat a l'entorn laboral. A més, una organització amb un entorn laboral sa i motivat serà sempre més productiva, creativa i eficient.

Dades de qualitat laboral del balanç social

El Balanç Social avalua les condicions laborals d'acord amb tres entrades d'informació. La primera, són les informacions relatives a salut, ocupació i estabilitat laboral aportades per la mateixa organització, i que han de ser objectivament verificables amb documentació que els doni suport. La segona gran entrada d'informació són els qüestionaris contestats de manera anònima per part dels i les treballadores de l'organització, que puntuen de l'1 al 10 vint qüestions relatives a la seva situació laboral. Finalment també hi ha les valoracions qualitatives de l'organització en relació amb aquest aspecte. És amb aquestes aportacions que comencem a analitzar la qualitat laboral.

Valoracions qualitatives de les organitzacions

Quan preguntem a les entitats sobre el seu compromís quant a benestar de les persones treballadores i mesures més destacades, surten una gran diversitat de respostes.

Les més esteses són les mesures de conciliació de la vida laboral i la vida personal/familiar i la flexibilitat d'horaris associada: 14 de 49 entitats hi fan referència (29 %). De les 14, la meitat fa referència explícita a flexibilitat d'horaris.

La segona resposta més estesa és relativa a l'establiment de mecanismes de comunicació amb les persones treballadores per recollir opinions i propostes per millorar el seu desenvolupament personal. També tenen un pes molt destacat tot el que té a veure amb la prevenció de riscos laborals i la salut de les persones, així com les mesures formatives per afavorir el desenvolupament personal.

Es denota en algunes de les aportacions una preocupació tant pels salaris com per les condicions físiques dels entorns de treball, i s'expressa la voluntat de millorar en aquest aspecte.

Apareixen altres idees rellevants com la importància de l'autonomia i l'autogestió de la feina; la coresponsabilitat social de l'empresa cobrint salaris per baixes per malaltia, maternitat i paternitat, i les mesures actives de prevenció de conflictes.

Tenint en compte la diversitat de mesures i àmbits de treball acabem aquest punt amb tres cites de les quals creiem que es desprèn l'esperit o l'essència del que es considera benestar de les persones treballadores a les organitzacions d'ESS:

«Fomentar la participació al si de l'organització per tal que les desigualtats estructurals que es poden desenvolupar entre sòcies i treballadores es dilueixin, essent doncs, que la nomenclatura de treballador/a sigui merament burocràtica.» (IACTA Sociojurídica)

«Capacitat igualitària de decisió, conciliació i flexibilitat horària, coneixements compartits, fluidesa i democràcia en la comunicació interna, espais de treball adequats, possibilitats de formació continuada, reputació.» (Goteo)

«Es valoren i es tenen en compte totes les persones que col·laboren a l'empresa així com les seves necessitats. Es valora el que aporten, es reconeix la pròpia autonomia i responsabilitat en el seu lloc de treball. Hi ha un clima emocional sa.» (Forn Integral Jorba)

Dades quantitatives de salut, ocupació i estabilitat laboral

Aquí, com dèiem, hi ha aspectes relacionats amb la salut, la creació d'ocupació i l'estabilitat laboral (en termes sobretot contractuals) aportades per la mateixa organització.

La salut laboral s'avalua a partir de l'existència o no de sistemes de prevenció de riscos laborals (PRL) i del nombre d'hores de baixa anuals.

Pel que fa al primer indicador, les **organitzacions que afirmen tenir un sistema de prevenció de riscos laborals implantat s'ha mantingut en el mateix 75 % de l'edició anterior** (vegeu la taula 19). Aquest any, això sí, el grup d'organitzacions que tenen més estesa aquesta pràctica són les associacions i cooperatives de segon grau. **El percentatge d'organitzacions que afirmen tenir mesures actives de PRL ha augmentat del 77 % al 79 %.**

TAULA 19. Prevenció de riscos laborals, comparativa 2012-14	Mitjana	Grup 1	Grup 2	Grup 3
% org. amb sistema de PRL implantat 2014	75,0 %	68,4 %	84,6 %	81,0 %
% org. amb sistema de PRL implantat 2013	75,7 %	71,9 %	73,3 %	82,6 %
% org. amb sistema de PRL implantat 2012	64,5 %	75,9 %	60,0 %	52,2 %
% org. amb mesures actives de PRL 2014	79,2 %	81,6 %	84,6 %	71,4 %
% org. amb mesures actives de PRL 2013	77,1 %	81,3 %	66,7 %	78,3 %
% org. amb mesures actives de PRL 2012	64,5 %	79,3 %	50,0 %	52,2 %

Quant a les hores de baixa, el percentatge mitjà s'ha reduït respecte a l'edició anterior.

Com es veu a la taula 20, el percentatge d'hores de baixa és bastant més superior entre les dones que entre els homes. La disparitat entre sexes i anys no permet arribar a cap conclusió pel que fa a tendència de les dades.

TAULA 20. % d'hores de baixa anuals, 2012-2014	Dones	Homes	Mitjana
% sobre el total d'hores treballades 2014	5,2 %	2,2 %	3,9 %
% sobre el total d'hores treballades 2013	4,4 %	3,9 %	4,2 %
% sobre el total d'hores treballades 2012	2,2 %	3,0 %	2,54 %

Quant a la generació d'ocupació i la qualitat d'aquesta ocupació, a la taula 21 mostrem els índexs de rotació de plantilla (percentatge d'acomiadaments, baixes voluntàries i jubilacions sobre el total de persones treballadores) i els tipus de contractes laborals. **Pel que fa a la rotació, veiem que l'índex se situa entre el 12 % i el 15 %, de manera que augmenta considerablement respecte a les dades del 2012 i 2013** (que estaven al voltant del 6,5 % i el 9 % respectivament).

També podem veure les proporcions dels diferents tipus de contracte. En aquest cas, **els contractes indefinits representen el 66 % del total, els temporals el 31 % i els de pràctiques el 3,5 %**. En relació amb el 2013, ha augmentat en deu punts percentuals la proporció de contractes indefinits.

TAULA 21. Estabilitat laboral, per sexe, 2014

	TOTALS 2014		
	Dones	Homes	
Nombre d'acomiadaments, baixes voluntàries i jubilacions en el darrer exercici	98	55	
% sobre el total de persones treballadores	15,1 %	12,3 %	
Nombre total de contractes realitzats durant el 2014	776	489	1.265
% de contractes indefinits	64,4 %	68,3 %	65,9 %
% de contractes temporals	31,6 %	29,0 %	30,6 %
% de contractes en pràctiques	4,0 %	2,7 %	3,5 %
% de contractes distribuïts per sexe, 2014	61 %	39 %	

La taula 22 mostra la creació d'ocupació declarada per les organitzacions que han fet Balanç Social. Durant el 2014, les 72 organitzacions han contractat 1.331 persones, 8 més que l'exercici anterior:

Respecte d'aquest indicador hem de fer dos comentaris metodològics. El primer fa referència a la diferència entre la dada del nombre de persones treballadores (1.097) que mostrem a la taula 2 i les 1.331 de la taula 22. La diferència es deu sobretot a les contractacions temporals que tenen inici i fi durant el 2014. Amb això fem referència sobretot a organitzacions educatives i culturals que executen contractes temporals per a formacions o actuacions artístiques a talleristes, educadors, etc. El segon element metodològic és la no comparabilitat de les dades al llarg dels exercicis. És a dir, la xifra de creació d'ocupació de 0,6 % no es pot comparar amb la del 12 % de l'exercici anterior perquè la mostra d'entitats és diferent. Tenint en compte la diferència, l'únic que es pot dir és que les 51 organitzacions sobre les quals es va fer el càlcul el 2013 van generar molta més ocupació que les 72 del 2014, però no se'n poden extreure conclusions rellevants.

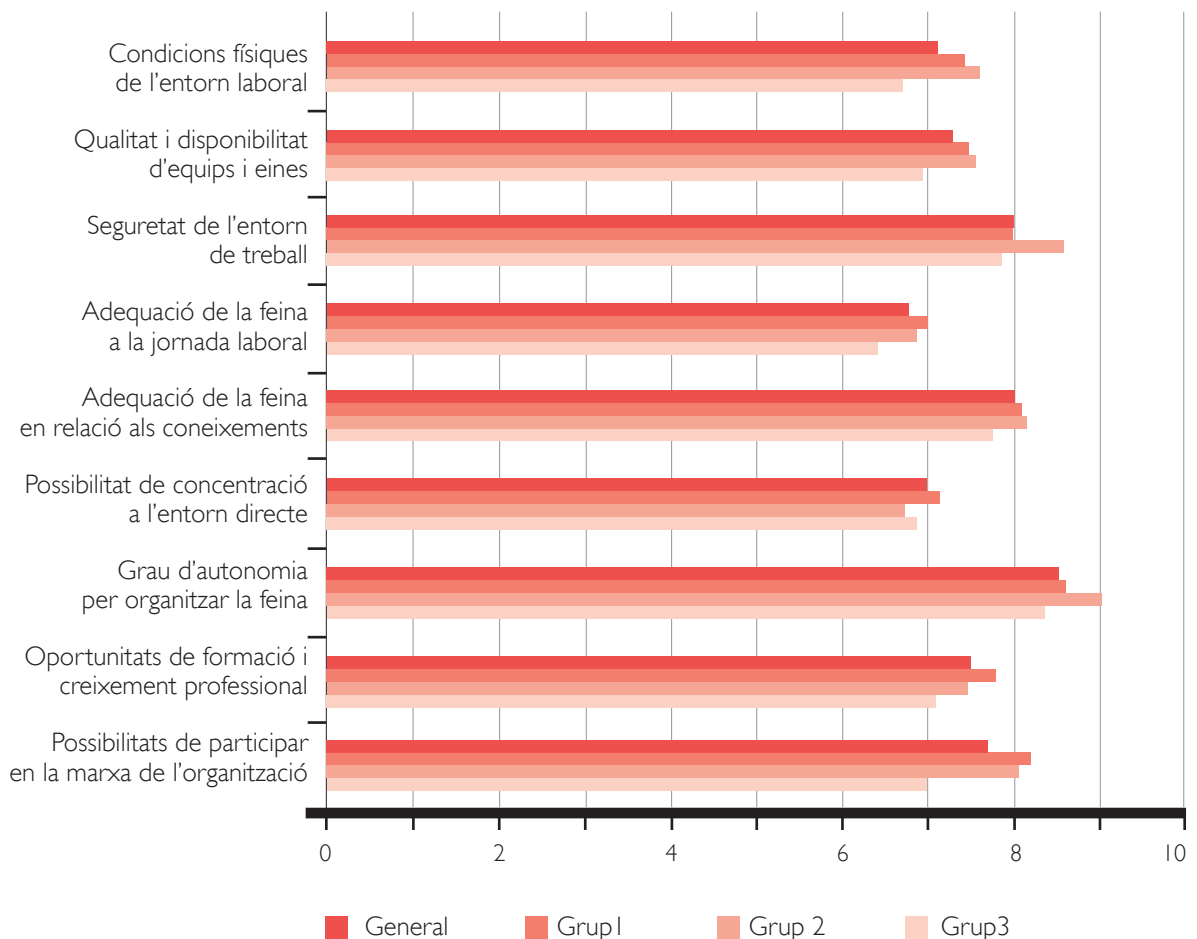
TAULA 22. Creació d'ocupació, per sexes 2014	Dones	Homes	Total
Nombre total de persones contractades durant l'exercici anterior (2013)	875	448	1323
Nombre total de persones contractades durant el present exercici (2014)	876	455	1331
Diferència	1	7	8
Variació	0,1 %	1,6 %	0,6 %

Qualitat laboral segons la valoració de les persones treballadores

Finalment passem a analitzar el que és segurament una de les aportacions més valuoses del Balanç Social, tant per a les pròpies organitzacions com pel sector en conjunt. Estem parlant del resultat de les enquestes de qualitat laboral que responen les persones treballadores de manera anònima. Aquest any, **la proporció de treballadors i treballadores que han contestat els qüestionaris respecte el total bat rècords: de les 1.097 persones treballadores han contestat 726, el 66 % del total** (l'any passat va ser el 35 %). Les puntuacions van de l'1 al 10, essent 10 la puntuació òptima. Als gràfics 12, 13 i 14 podeu veure els resultats mitjans de benestar laboral.

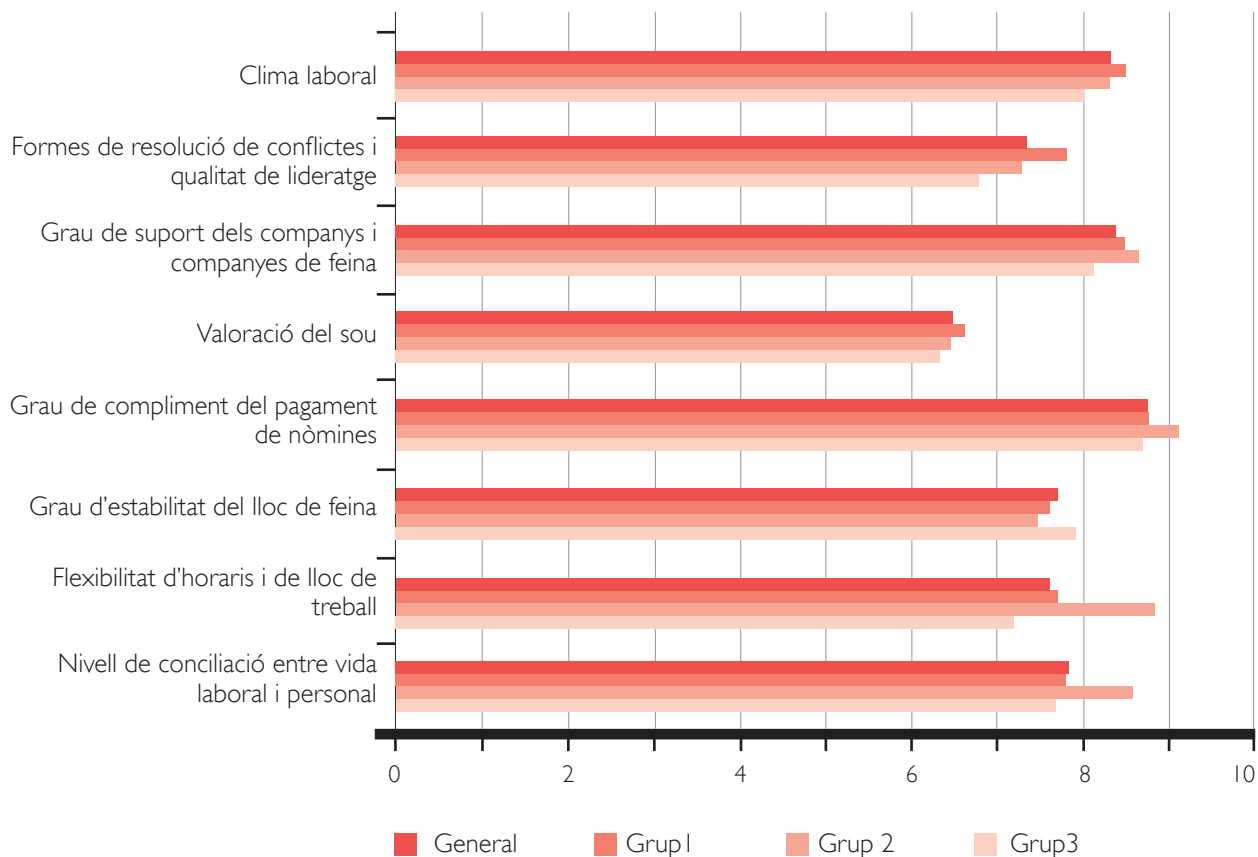
Gràfica 18.

Bloc I de benestar declarat per les persones treballadores, 2014



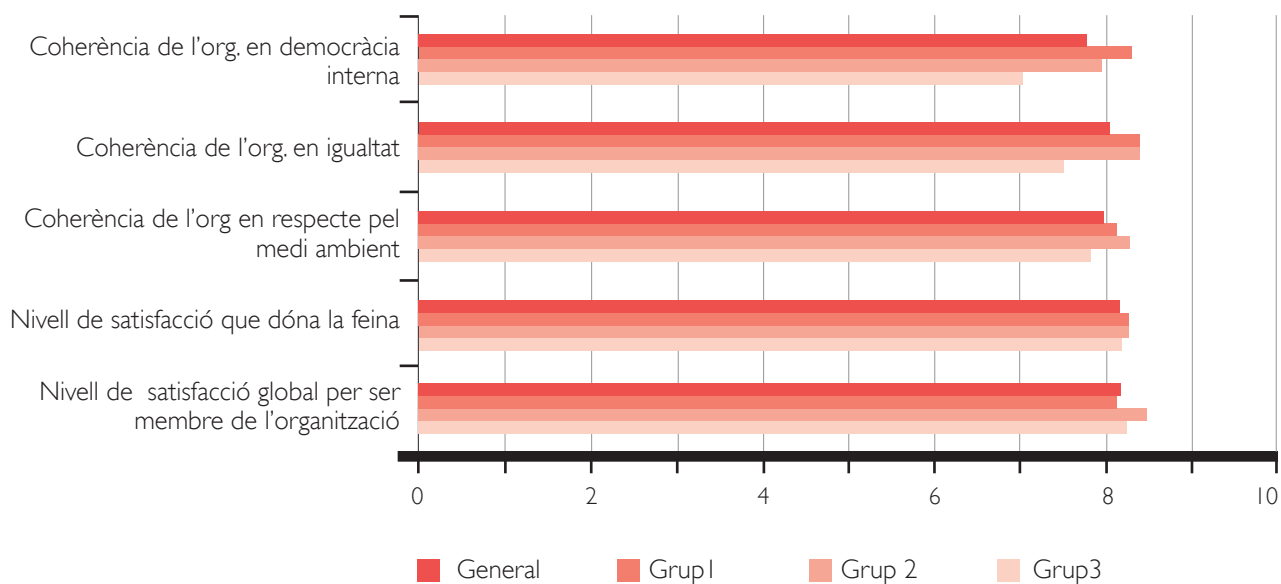
Gràfica 19.

Bloc II de benestar declarat per les persones treballadores, 2014



Gràfica 20.

Bloc III de benestar declarat per les persones treballadores, 2014



Si ens mirem els **elements més valorats** pels i les treballadores (la barra «General») són els següents:

- El grau de compliment en el pagament de les nòmines: 8.74, quan l'any passat era 8.62.
- El grau d'autonomia per organitzar-se la feina: 8.53, quan l'any passat era 8.5.
- El grau de suport dels companys i companyes a la feina: 8.35, quan l'any passat era 8.20.
- El clima laboral: 8.3, quan l'any passat era 8.11.

I, finalment, amb la mateixa valoració tant el nivell de satisfacció que dóna la feina que es fa com el nivell de satisfacció global per ser membre de l'organització: 8.17, quan l'any passat era 8.2 i 8.19 respectivament.

Inversament, els cinc **aspectes menys valorats** són els següents:

- El sou: 6.49, quan l'any passat era 6.62
- El grau d'adequació de la feina a la jornada laboral: 6.76, on l'any passat era 6.92
- La possibilitat de concentració a l'entorn directe: 6.99, on l'any passat era 6.79
- Les condicions físiques de l'entorn laboral: 7.18, on l'any passat era 7.20
- La disponibilitat i qualitat d'equips i eines: 7.29, on l'any passat era 7.40

De les dades obtingudes, i veient els aspectes més i menys valorats, fem l'anàlisi següent:

- D'entrada cal observar una tendència clara d'un any respecte l'altre ja que durant els dos exercicis els elements amb puntuacions més baixes i més altes han estat els mateixos i amb unes puntuacions mitjanes molt semblants. Això, quan estem parlant d'una mostra del 35 % i 66 % de les persones treballadores ens permet afirmar amb bastant solidesa que les condicions laborals ofertes per l'ESS tenen un perfil bastant definit, tal com desglossem a continuació.
- Les puntuacions més baixes són més a prop del 7 (notable) que del 5 (aprovat just), la qual cosa indica que els nivells de qualitat laboral mitjans són molt alts. De fet, si fem la mitjana de tots els indicadors obtenim **una puntuació global de 7.73**, puntuació bastant estable respecte als dos exercicis anteriors (7.74 i 7.32 respectivament).
- Dels cinc aspectes **més valorats**, quatre tenen a veure **amb aspectes motivacionals vinculats al suport mutu, l'autonomia i la realització personal pel fet de pertànyer a un col·lectiu**. Això diu molt del sentit cooperatiu de les organitzacions d'ESS en les seves diverses formes.
- En relació amb els aspectes **menys valorats**, destaquen dos grans blocs: per un costat, **la qualitat material, relacionada amb el sou, les condicions físiques de treball i els equips i eines disponibles, i, per l'altra, la sobrecàrrega de feina**. Un possible explicació seria que les organitzacions de l'economia solidària han hagut de fer front a la baixada d'activitat econòmica amb reducció de salaris, empitjorament de l'equipament de la feina i acumulació de feines en jornades reduïdes.
- Aquest empitjorament de les condicions materials de treball i d'estrès psicològic per sobrecàrrega és segurament una tendència generalitzada, no només un tret associat a l'ESS, ja que la baixada d'activitat econòmica ha estat generalitzada i molt vinculada a factors estructurals de l'economia (sectors arrossegadors com l'administració o la construcció aturats, taxes d'atur molt altes, falta de crèdit, etc.). El que sí que podem deduir de les dades d'enquesta laboral, és que sembla que **a les organitzacions de l'ESS, aquesta precarització material s'ha compensat amb el coixí comunitari o col·lectiu**, ja que, com dèiem, el suport mutu i el sentit de pertinença són dels aspectes més valorats.

Si ens ho mirem per formes jurídiques, veiem que totes es mouen sobre les mateixes mitjanes, sent **les cooperatives de consum i serveis i les estructures de segon grau les que més alt puntuen** (7.99), seguides del grup de les cooperatives de treball (7.91) i, finalment, les associacions i fundacions (7.46).

Dades de qualitat laboral del Pam a Pam

El qüestionari del Pam a Pam concentra la informació d'aquest bloc en un sol indicador, el de **desenvolupament personal i professional**, que a més té una **puntuació mitjana relativament baixa**, 2,05 sobre 5. Caldria aclarir, doncs, que la rellevància de les dades obtingudes és poc representativa del sector, i que la informació obtinguda des del Balanç Social, en aquest cas, és força més consistent i representativa.

Convé dir també que la mateixa formulació de la pregunta està enfocada a provocar la reflexió sobre les persones entrevistades, ja que obliga a reflexionar sobre l'entorn de treball més enllà d'allò estrictament laboral, és a dir, sobre la cura de les persones i de la situació emocional individual i grupal. Les baixes puntuacions de les respostes denoten que, si **bé s'atén la formació i les possibilitats de conciliació de les persones, hi ha molt camí per recórrer per integrar la qüestió de les cures, les emocions i la gestió de conflictes** als col·lectius.

QUALITAT LABORAL: Queda't amb això!

- Quan parlem de qualitat laboral ens referim a desplegar formes de treball que permetin la conciliació de la vida familiar amb la laboral, que assegurin l'estabilitat laboral a partir de pràctiques de repartiment del treball, que creïn entorns humans on recolzar-se, sentir-se acompanyat i afrontar conflictes amb democràcia i cuidant les persones, i que donin autonomia als i les treballadores per sentir-se realitzades a la seva feina.
- De les dades de Balanç Social queda evident que hi ha una debilitat en la creació d'ocupació. Cal anar generant entorns d'innovació i empenedoria col·lectiva que, vinculats al territori, permetin generar ocupació.
- Alguns aspectes de l'experiència laboral avaluada pel Balanç Social tenen estàndards molt elevats: el suport mutu i la satisfacció per pertànyer a les organitzacions respectives és el que més valoren els més de 700 treballadors que han contestat a les enquestes de qualitat laboral. Destaca també la combinació dels bons equips humans amb l'autonomia i la flexibilitat per organitzar-se la feina, elements també indispensables per a afavorir una bona experiència laboral.
- Malgrat això, hi ha camí per millorar en les condicions laborals, especialment pel que fa a les condicions econòmiques i materials que emmarquen el treball. És important no caure en la cronificació de les males condicions laborals degut a l'ànim activista o militant de les nostres organitzacions: si estem generant llocs de treball, els hem de poder mantenir en bones condicions mitjançant un projecte empresarial viable; amb militància no n'hi ha prou.

4.6. Qualitat professional

És difícil imaginar-se un moviment que pretén proposar alternatives en la satisfacció de necessitats des de pràctiques organitzatives i empresarials diferents, que no vetlli també per la qualitat professional a l'hora de prestar serveis i oferir productes a persones i empreses usuàries o clientes. Quan diem qualitat professional estem parlant de la capacitat de les empreses d'oferir els seus productes i serveis de manera satisfactòria per a qui els ha de rebre, al mateix temps que manté una operativa interna que permet fer viable el projecte en termes econòmics, laborals i, en definitiva, personals. Aquesta propietat també, és difícil de mesurar i, en general, es troba molt condicionada per les particularitats de cada projecte socioempresarial.

Dades de qualitat professional del balanç social

Per mesurar i avaluar aquest atribut, tal com es fa amb la qualitat laboral, recollim tres tipus de dades. La primera, són les informacions relatives a certificacions i segells de qualitat de les entitats aportades per la mateixa organització, i que han de ser objectivament verificables amb la documentació adequada. La segona són els qüestionaris contestats de manera anònima per part de les persones o empreses usuàries o clientes de l'organització, que puntuen 9 qüestions relatives a la qualitat del servei o producte rebut, també de l'1 al 10. Finalment també hi ha les valoracions qualitatives de l'organització en relació amb aquest aspecte. És amb aquestes aportacions que comencem a analitzar la qualitat professional.

Valoracions qualitatives de les organitzacions

Com a l'apartat de compromís social, són molt interessants les aportacions fetes per les organitzacions quan se'ls demana per la qualitat professional, ja que amb les mateixes respostes es defineixen les diferents interpretacions del terme. Així, la resposta més estesa és la que fa referència a la posada en pràctica de sistemes perquè les persones o empreses clientes puguin avaluar el producte o servei, ja sigui amb la mateixa enquesta de qualitat professional del Balanç Social o amb mecanismes propis d'informació i consulta postvenda.

«El darrer exercici hem implementat una eina perquè els clients puguin valorar i opinar sobre el producte.» (Fent País)

«Hem introduït procediments de qualitat en els serveis que ens permeten establir criteris de qualitat de comunicació amb el client i resolució d'incidències.» (Eines serveis socioeducatius)

El segon element més destacat és la implantació de sistemes de gestió: s'esmenten ISO 9001, ISO 14001 i EMAS (més associats a qüestions ambientals) i EFQM (més enfocada a l'autoavaluació i el control de qualitat de l'entitat). El tercer element que destaca és la cerca de la innovació en els productes i serveis oferts:

«Recerca i innovació per buscar les solucions més idònies de resolució d'un projecte.» (La Col)

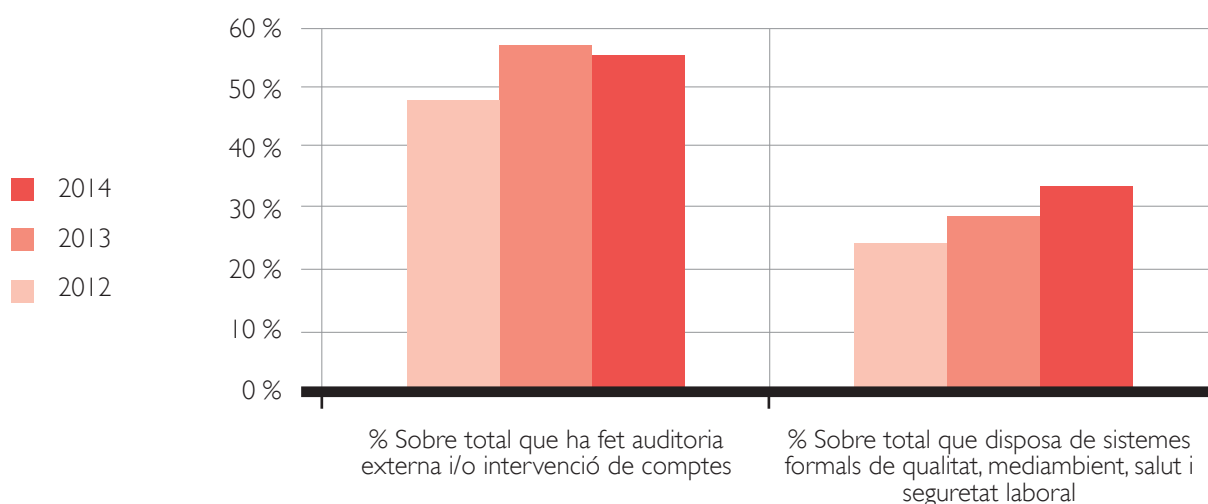
Finalment, hi ha algunes organitzacions que esmenten la formació interna com a element de millora contínua.

Dades quantitatives de sistemes de gestió i auditoria

En aquest apartat, i per confirmar quantitativament algunes de les valoracions qualitatives anteriors, mostrem en primer lloc el percentatge d'organitzacions que disposen de sistemes de certificació o que han fet auditoria de comptes (gràfic 12). Observem que, pel que fa als sistemes de certificació de la qualitat, hi ha un percentatge més elevat que els anys anteriors (33 %), i, en canvi, pel que fa a auditories de comptes s'ha reduït lleugerament aquesta proporció respecte a l'any passat (56 %)

Gràfic 21.

Control de la qualitat professional, comparativa 2012-2014



Qualitat professional segons la valoració de les usuàries o clientes

Pel que fa als resultats obtinguts dels qüestionaris enviats a persones i empreses clientes o usuàries, al gràfic 13 en mostrem els resultats.

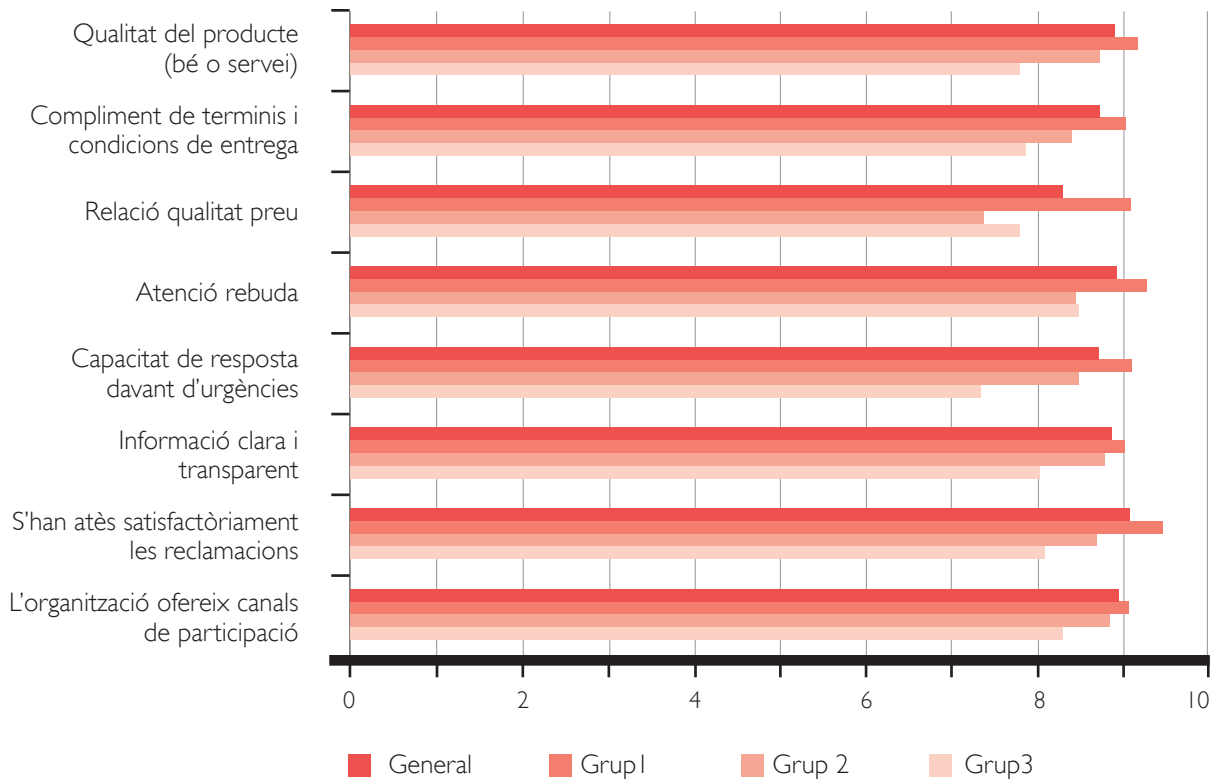
Abans d'entrar a valorar les puntuacions, exposar que, del total d'empreses i persones clientes declarades per les 72 organitzacions (64.947), n'han contestat 545, la qual cosa representa el 0,8 %, xifra idèntica a l'edició anterior de Balanç Social. Respecte de l'any passat, però, ha augmentat el nombre de respostes mitjanes per a cada organització; aquesta edició són 7,6 usuàries o clientes mentre que l'any passat en van ser 7.

A l'hora de calcular les mitjanes, hem ponderat les respostes en funció dels ingressos que generen les organitzacions, ja que si ho féssim per nombre de clients les organitzacions que tenen milers d'usuàries finals condicionarien massa el pes de les mitjanes finals, i relegarien a un paper molt residual les empreses que tenen poques empreses clientes.

Les 72 organitzacions avaluades en aquesta edició tenen, de mitjana, unes puntuacions mitjanes considerablement més altes que les avaluades en l'edició anterior: s'ha passat del 6,79 del 2013 al 8,47 al 2014. Totes les formes jurídiques analitzades per separat han superat les puntuacions obtingudes durant l'exercici anterior; i s'han situat totes al voltant del 8,5 sobre 10. A més, la diferència entre les puntuacions més altes i les més baixes és molt petita: la més baixa és la valoració que fan a les associacions i cooperatives de segon grau respecte a la seva relació qualitat-preu (7,41), i la més alta l'atenció feta per part de les fundacions i associacions (9,05).

Gràfic 22.

Control de la qualitat professional, comparativa 2012-2014



En termes generals, allò que **més positivament és valorat és l'atenció rebuda (8,8 el 2014; 7,12 l'any anterior)** i la informació que ofereixen les organitzacions sobre elles mateixes (8,61 el 2014; 6,70 al 2013).

Allò amb una **menor valoració**, que tot i així és una valoració molt alta, és la **relació qualitat preu (7,97 el 2014; 6,68 el 2013)**, i els canals de participació que ofereix l'empresa o organització (8,27 el 2014, 6,60 el 2013).

QUALITAT PROFESSIONAL: Queda't amb això!

- És clau que les organitzacions integrades a les dinàmiques de MS tinguin la capacitat d'oferir els seus productes i serveis de manera satisfactòria per a qui els ha de rebre, al mateix temps que manté una operativa interna que permet fer viable el projecte en termes econòmics, laborals i, en definitiva, personals. És a dir, si el MS s'ha d'estendre, les organitzacions que el conformen han de poder oferir uns productes i serveis el consum dels quals no es mantingui només per la militància de qui els compra.
- És important incorporar a la presa de decisions variables que vagin més enllà de l'àmbit financer, atenent a una definició àmplia de qualitat que mesuri i valori l'impacte social i ambiental de les organitzacions. Instruments com el Balanç Social són clau en aquest camí de millora contínua, així com també per fer-los visibles.
- Com veiem als resultats de les enquestes, el segon element més valorat per part de clients i usuàries és la informació que ofereixen les organitzacions sobre elles mateixes, resultat que reforça la importància de la transparència de l'empresa. A més, en la mesura que es pugui, és important involucrar els diferents agents d'interès; obrir les organitzacions a la participació d'usuàries i clientes i estrènyer les relacions d'intercooperació al llarg de la cadena de valor.

5. Conclusions

Són moltes les reflexions que es deriven de l'informe que acabeu de llegir; i moltes les línies de treball a emprendre o reforçar per desplegar el MS català i, per extensió, l'ESS del país. A les línies següents intentem fer un recull d'allò que ens sembla més destacat, juntament amb algunes propostes de treball concretes.

D'entrada, creiem que per entendre la idea de MS convé tenir la visió àmplia de l'ESS com a triple moviment: un, com a paradigma econòmic alternatiu; dos, com a moviment social transformador; i tres, com a conjunt de pràctiques econòmiques regides per valors ètics. En la seva vessant més pràctica, convé també **no confondre economia amb mercat, o, per analogia ESS amb MS: aquest últim és l'estratègia de desplegament de l'ESS des de l'àmbit de l'economia monetitzada, treball remunerat i el consum monetari; estratègia necessàriament complementària i interrelacionada** amb les estratègies desplegades des dels altres àmbits de la cadena de sosteniment de necessitats, especialment des de les xarxes comunitàries (univers d'economies comunitàries i de les cures) i des del sector públic (concertació pública-cooperativa-comunitària; compra pública, etc.). Així doncs, el MS és el marc des del qual enfocar les estratègies pràctiques de construcció i extensió d'ESS a partir de la potenciació dels intercanvis i flux econòmics entre les empreses i les persones consumidores i estalviadores, i amb el suport de les entitats de finançament per fer fluir la inversió.

La plasmació pràctica del concepte de MS és diversa, com diverses són les realitats existents al territori català i peninsular. Així, segons el substrat cultural, organitzatiu, econòmic, etc., de cada territori, les estratègies de construcció de MS són unes o altres. De la diversitat d'experiències existents podem extreure'n una mena de «**caixa d'eines**» per a la construcció de MS, basada per un costat en instruments (fires, sistemes de certificació, catàlegs, espais físics permanents, etc.), i per l'altre en processos (articulació territorial i intercooperació sectorial). Aquesta riquesa no seria possible sense la intercooperació territorial que permet les diferents xarxes anar-nos pol·linitzant mútuament. Per tant, cal seguir compartint eines i processos, èxits i fracassos, des dels diferents territoris per fer més sòlids els nostres recorreguts i abraçar la millora contínua.

En el marc de la XES trobem una combinació concreta d'instruments i processos que està en evolució i que parteix del diagnòstic fet des del pla estratègic aprovat a començament de 2014. Els dos grans processos que vivim són, per un costat, les **dinàmiques d'articulació territorial** amb la creació de **xarxes locals d'ESS** i, per l'altre, les **dinàmiques d'articulació sectorial** per posar en pràctica **dinàmiques d'intercooperació entre empreses** del mateix sector. En el primer cas, hi ha actualment cinc xarxes locals actives (Bages, Barcelonès Nord, Empordà, Terrassa i Terres de Lleida), i el segon en són sis: tecnologies de la informació i la comunicació, arquitectura i serveis ambientals, finances ètiques, monedes socials, restauració cooperativa, i periodisme i mitjans de comunicació. Els instruments que des de les diferents comissions de la XES es posen a disposició de totes les xarxes són el Balanç Social, la FESC, el Pam a Pam i les trobades d'intercooperació, a més de la funció «invisible» de fer fluir els fluxos d'informació entre xarxes locals, sectorials, entitats i altres comissions de la XES.

Convé parar-nos a fer un parell de reflexions al voltant de les dinàmiques d'articulació territorial i sectorial i el seu paper en l'extensió de l'ESS i el MS. La primera té a veure amb la necessitat d'**incorporar organitzacions agrícoles i industrials de tot el territori català i trencar la barrera d'empreses de serveis barcelonines** que defineix actualment el perfil majoritari d'organitzacions de l'ESS. El fet que hi hagi xarxes territorials com Terres de Lleida o Empordà és un símptoma d'obertura en aquest sentit, així com també ho són les xarxes sectorials d'arquitectura i restauració, ja que ens apropen a móns llunyans com la construcció i la producció agroecològica, respectivament. La segona té a veure amb el paper que juguen aquestes xarxes a l'hora d'aglutinar massa crítica i fer augmentar la densitat d'intercanvis dins de l'ESS; la densitat més gran permet fer viables nous projectes productius i organitzatius, així com augmentar l'escala dels existents.

Trobem, però, una mancança important quant al desplegament i visibilització del MS a Catalunya: no existeix un registre o eina única per sistematitzar-ne l'estat. Existeixen diferents registres que ens serveixen per fer aproximacions quantitatives, però **cal homogeneïtzar metodologies per tal d'anar generant una base estadística que ens permeti saber l'abast del MS català i marcar-nos així fites d'expansió**. Les dues principals eines de recollida i sistematització d'informació que tenim com a XES són el Balanç Social i el qüestionari del Pam a Pam, i també destaca la feina de la comissió social de la Coop57. Un objectiu clar de futur és, doncs, desenvolupar una eina de rendició de comptes àgil però consistent que ens permeti agregar i fer seguiment de bona part de les organitzacions d'ESS catalanes, tant per territoris com per sectors, per poder contextualitzar la informació.

A partir de les dades de Balanç Social estímem que **les 159 organitzacions associades a la XES impliquen unes 133.000 persones, donen feina a 3.400 i generen uns 123 milions d'euros d'ingressos**. D'aquestes, durant l'última campanya (corresponent a l'exercici 2014), 72 han fet el Balanç Social, entre totes implicaven 60.000 persones, donaven feina a 1.100 i generaven ingressos per valor de 50 milions d'euros. Durant el mateix període (2014) el Pam a Pam tenia enregistrades 118 iniciatives, majoritàriament dels sectors de l'alimentació i el vestir.

De cara a la construcció de MS és important **vetllar perquè el comportament de les organitzacions que el componen (o volen ser-hi) es fonamenti en els principis de l'ESS**. L'anàlisi agregada de les dades de Balanç Social i Pam a Pam ens serveix per establir marcs de referència clars sobre els diferents principis de l'ESS aplicats al funcionament empresarial o organitzatiu. Aquí fem una llista dels elements més destacats d'aquesta anàlisi:

- Quan parlem de **democràcia**, la implicació de les persones treballadores en la presa de decisions és un indicador essencial. En aquest sentit, destaquen els índexs de mobilització de la base laboral de les cooperatives de treball que han fet Balanç Social: fins al 45 % de les persones treballadores participen en la presa de decisions estratègiques. També els resultats del Pam a Pam corroboren la implicació amb la transparència i la participació.
- Hi ha diferents capes de compromís quant a **qüestions de gènere**. La primera té a veure amb qüestions de paritat: les entitats de Balanç Social, tant als espais de presa de decisions com a la seva base social hi ha una paritat pràcticament total, i les de Pam a Pam mostren també un compromís amb la representació paritària. Quant a la segona capa de compromís (la relació entre gènere i formes d'autoritat i d'exercici del poder), malgrat que hi ha organitzacions que introdueixen explícitament els valors femenins (**afectes, cures, emocions**) a les formes de presa de decisió i d'organització col·lectiva, hi ha molt de camí per recórrer perquè sigui quelcom generalitzat.
- Quant a **igualtat salarial**, les diferències mitjanes són de l'ordre de l'1 a 2, lluny del màxim de 1 a 5 establert a la proposta de llei d'ESS elaborada per la XES.
- Les pràctiques de cura amb el **medi ambient** més esteses són la recollida selectiva i l'ús de paper reciclat, mentre que les menys habituals són la compra de productes d'oficina i d'higiene amb certificació ecològica i l'estalvi i l'eficiència energètica.
- Les organitzacions defineixen el seu **compromís social** de diferents maneres: vinculació amb el teixit social i activista local, pertinença a xarxes i federacions transversals de caràcter sociopolític, foment de la inclusió social i donació d'excedents de l'activitat empresarial a projectes socials.

- Una de les formes de compromís social és la pròpia implicació en la **construcció de mercat social**. Una de les potes d'aquesta implicació és la participació i utilització d'organitzacions de **finançament ètic**: per les entitats del Balanç Social, el 13 % dels dipòsits i el 50 % dels préstecs rebuts provenen d'aquest àmbit. L'altra gran pota són les compres dins del circuit de l'ESS: l'11 % de les **compres** de les entitats provenen d'empreses proveïdores de l'ESS. De Pam a Pam destaca també l'alt compromís de les entitats amb la compra en **circuits de proximitat així com també de comerç just**.
- Quant a **qualitat laboral**, el més valorat per a les persones treballadores és el suport mutu, la satisfacció de pertànyer a les organitzacions respectives, els bons equips humans, i l'autonomia i la flexibilitat per organitzar-se la feina. Allò menys valorat són les condicions econòmiques i materials que emmarquen el treball. S'imposa una reflexió: convé no caure en la «cronificació» de les males condicions laborals degut a l'ànim activista o militant de les nostres organitzacions.

De tots els aspectes esmentats, se'n desprenen vies de millora per anar fent més sòlids els projectes socioempresarials. És important, doncs, que les organitzacions vagin incorporant totes aquestes variables a la presa de decisions. **El Balanç Social juga un paper clau en aquest camí de millora contínua**, ja que permet fer una foto fixa any rere any, així com establir compromisos de millora. Per **treballar aquests compromisos seria important generar dinàmiques d'intercooperació entre la mateixa base social de la XES** fent que, per exemple, les organitzacions que volen millorar aspectes ambientals puguin treballar-los amb les empreses de l'ESS que ofereixen serveis en aquest aspecte. D'aquesta manera els processos de millora interna retroalimentarien les xarxes de relació entre organitzacions d'ESS.

En clau interna, és important que les organitzacions integrades a les dinàmiques de MS tinguin la **capacitat d'oferir els seus productes i serveis de manera satisfactòria per a qui els ha de rebre, al mateix temps que mantinguin una operativa interna que permeti fer viable** el projecte en termes econòmics, laborals i, en definitiva, personals. És a dir, si el MS s'ha d'estendre, les organitzacions que el conformen han de poder oferir uns productes i serveis el consum dels quals no es mantingui només per la militància de qui els compra. Aquesta viabilitat serà més fàcil si s'intenta involucrar i establir relacions amb els diferents agents de la cadena: obrir les organitzacions a la participació d'usuàries i clients, estrènyer les relacions d'intercooperació amb empreses proveïdores i establir llaços estrets amb les entitats de finançament ètic. Aquests **lligams al llarg de la cadena de valor, juntament amb l'articulació sectorial i territorial poden configurar el cor d'un sistema de relacions econòmiques que contraposi fermament la cooperació contra la competència**.

Finalment, cal destacar el paper clau que poden jugar tant els **moviments socials com l'administració pública** a l'hora de permetre fer salts qualitatius i quantitius importants en la construcció i extensió del MS. Per un costat tenim la mobilització social que, mitjançant la reivindicació activa d'entorns favorables a l'ESS, pressiona les institucions i afavoreix canvis en les regles del joc. D'altra banda, una administració pública compromesa pot contribuir a generar un clima social favorable a l'ESS, i també pot posar recursos per generar entorns d'emprenedoria i innovació en ESS mitjançant programes formatius, d'incubació de projectes empresarials i de recerca aplicada. Si les peces es conjuguen de manera adient, **l'ESS pot generar pols de dinamisme i innovació econòmica capaços de generar ocupació de qualitat al mateix temps que es dibuixen horitzons socials postcapitalistes**.

CRESPO, B., I SABÍN, F. (2014). «Los mercados sociales. La economía solidaria en acción transformadora». *Revista de Estudios Sociales y de Sociología Aplicada*, 174, 95-116. Disponible: [http://www.economiasolidaria.org/files/Los %20mercados %20sociales.pdf](http://www.economiasolidaria.org/files/Los%20mercados%20sociales.pdf)

6. Referències

D'ALISA, G., DEMARIA, F. I KALLIS, G. (2014). *Decrecimiento. Vocabulario para una nueva era*. Barcelona: Icària Editorial.

FISCHER-KOWALSKI, M., I HABERL, H. (2007). *Socioecological transitions and global change: trajectories of social metabolism and land use*, Cheltenham, GB, Edward Elgar.

GARCIA, J. (2002). «Objectiu: mercat social». *Nexe*, núm. 9. Disponible: <http://www.xes.cat/docpdf/xsa1013.pdf>

OSORIO CABRERA, M.D. (2014). «Economía solidaria e interdependencia: aportes desde perspectivas feministas». *Quaderns de Psicologia*, 16(1), 153-165.

PÉREZ DE MENDIGUREN, J. C., I ETXEZARRETA, E. (2015). «Los debates entorno a la Economía Social y Solidaria». *Boletín de recursos de información*, 42. Centro de Documentación Hegoa. Disponible: <http://boletin.hegoa.ehu.es/mail/36>

RIPESS (2015). *Visión global de la economía social solidaria: convergencias y contrastes en los conceptos, definiciones y marcos conceptuales*. Febrer de 2015. Disponible: http://www.ripest.org/wp-content/uploads/2015/02/RIPESS_Vision-Global_ESP1.pdf

TELLO, E. (2005). *L'anàlisi de les condicions de vida al món rural: una proposta metodològica*. Condicions de vida al món rural, cinquenes jornades sobre sistemes agraris, organització social i poder local, abril 2005.

